

Person- historisk tidskrift

Utgiven av
Personhistoriska Samfundet

1977

Årgång 73 · Häfte 3—4

Personhistorisk tidskrift

utges av Personhistoriska Samfundet genom dess sekreterare förste bibliotekarien fil. dr *Ake Lilliestam*, Kungl. Biblioteket, Box 5039, 102 41 Stockholm. Medlemsavgiften i samfundet är kr. 40: — per år + porto och uttages som postförskott för tidskriften. Önskan om inträde anmäles till sekreteraren.

Redaktionsutskott: Fil. dr Birgitta Lager-Kromnow (samfundets ordf.), docent Herman Schück och sekreteraren.

Notiserna om Elin av Skövde kanonisation

Av Herman Schück

"Hon blev ju ihjulslagen för att ha förlett sin dotter att mördra mannen ... det är ju inte så alldeles ...

— Hon var beskylld, orätt beskylld, ers nåd ...

Många är väl det, som icke bli helgon."

Gustav Vasa och Johannes Magnus samtalar på Helenadagen i Strindbergs novell Räfst- och rättarresan

I "Sancta Helena av Skövde, konung Karl Sverkersson och ärkebiskop Stefan av Uppsala — kring en helgonförklaring" (PHT 1977: 1—2) tar Tryggve Lundén upp ett problem som forskningen inte gått till botten med: vilket värde skall tillerkännas de notiser som uppger att den heliga kvinnan Elin-Helena från Skövde kanoniserades av påven Alexander III efter framställan av Sveriges förste ärkebiskop?

Redan den titel Lundén valt låter förstå hans åsikt. Också förutsätter han från sin studies början att Helenaofficiets (-legendens) uppgifter i huvudsak förtjänar tilltro: helgonförklaringen behandlas såsom ett faktum, vilket blott behöver infogas i sitt tidssammanhang; långtifrån att underkastas prövning får den själv därvid tjäna som säker byggsten. Därför väcker det någon förvåning att författaren finner lämpligt att därefter andraga "fem fakta (dels skriftliga uppgifter dels tidsomständigheter) som talar för att påven helgonförklarar S:ta Helena eller S:ta Elin av Skövde". Dessa fem "fakta" leder till att helgonförklaringen har "en till visshet gränsande sannolikhet" (s. 17 f).

Tydligen finns dock ett osäkerhetsmoment, vilket Lundén vill reducera till det negligabla genom kombinationer, sannolikheter, möjligheter och negativa argument. Han är av den en gång gängse uppfattningen att en uppgift i materialet bör tillerkännas vitsord intill dess att den bin-

dande bevisats vara oriktig. Toni Schmid, den främsta utforskaren av denna Elin, har inriktat sig på att visa hur kulten fick sin form efter schablon i folkungatidens Västergötland. Dessvärre har hon därvid "inte åberopat någonting som strider mot att den (: helgonförklaringen) verkligen ägt rum"; ej heller andra författare har så gjort (s. 18).

Den historiska kritik, som fanns fullt utbildad vid förra seklets slut, ställde upp regler för prövningen av källorna och deras uppgifter: dels direkt efter vissa kriterier, dels indirekt i konfrontation med deras kontext (sakliga och litterära sammanhang). Dessa regler kan nu ofta befinnas stela och otillräckliga; i ett fall som detta passar de utmärkt. Det är värt mödan att efter dem granska de uppgifter Lundén stöder sig på.

Helenaofficiets äldsta text finns i Codex Laurentii Odonis, en liturgisk handskrift uppkallad efter sin förste ägare: välkänd Linköpingsprelat närstående Nicolaus Hermanni, död 1417 vid 72 års ålder som domprost. Samma år 1417 omtalas officiet vid förhören inom Brynjulf Algotssons kanonisationsprocess. Den dåvarande Skarabiskopen Brunjulf Karlsson uppgav därvid sin namne som diktare av flera officier (historiæ). Helenaofficiets tillkomst knöt han till den berömda konflikten mellan Magnus Birgersson och Algotssönerna.

Konflikten har tillrättalagts för det fromma syftet: på flykt undan kungens vrede råkar biskopen i sjönöd på Vättern, anropar den heliga Elin, Västergötlands *patrona*, förs helbrägda till hennes stad Skövde och mottar på Axvall kungens underkastelse; till tack för räddningen diktar han officiet. Hela episoden är sägen och legend mot faktisk bakgrund. Ett accepterande av Brynjulf Algotsson (biskop 1278—1317) som Helenaofficiets diktare — något som på senare tid dragits i tvivelsmål (I. Milveden) — bör icke innebära en bindning — som hos Lundén — till den faktiska konfliktens år 1288. Brynjulfs liturgiska författarskap behöver ju ej förkastas för att traditionen gett det en utsmyckning som strider mot samtida källors vittnesbörd.

Den i officiet ingående legenden avslutas:

— — — *procurante felicitis recordacionis domino Stephano archiepiscopo Vpsalensi dominus Alexander tercius ipsam sanctorum cathalogo censuit ascribendam.*

Formuleringen är märklig genom en försiktighet, som inte hör hemma i genren: uppvaktad i ärendet av Stefan fann Alexander III skäligt att Helena infördes i den officiella helgonlängden. Varför har författaren tvekat att låta påven ge Helena det erkännande hon, enligt honom själv, väl förtjänade? Vi återkommer härtill.

Göte Paulssons avhandling "Annales Suecici Medii Aevi. Svensk medeltidsannalistik kommenterad och utgiven" (1974) har i hög grad förbättrat våra möjligheter att bedöma de enskilda annaluppgifterna. I det följande skall dess texter och analyser utnyttjas. En rätt förståelse av uppgiften om Helenas kanonisation måste nämligen ta sin utgångspunkt i hela notismaterialet för år 1164.

Årboken 916—1263 är nedskrivnen i Skänninge dominikankloster under 1200-talets senare hälft. En dansk dominikan-

annal intill 1254 har utbyggts med svenskt material. Den tidigaste notisen av svenskt innehåll gäller året 1164:

— — — *consecratus est Stephanus archiepiscopus anno Karuli regis quinto et Alexandri tercii anno quinto.*

Årboken 1160—1336 är till sin huvuddel nedskrivnen vid Uppsala domkyrka omkr 1310. Denna huvuddel knyter nära an till den svenska dominikanannalistiken; dit hör notisen för året 1164:

Venit primum palleum in Sweciam cum quo palliatus fuit Stephanus primus archiepiscopus Vpsalensis temporibus regis Karoli regni eiusdem anno quinto et eodem anno consecratus fuit Stephanus archiepiscopus Vpsalensis presidente Alexandro papa tertio.

För Skänningenotisen har, konstaterar Paulsson, en kungalängd och en påvelängd utnyttjats, vilket lett till ett korrekt tidfästande. Uppsalanotisen (som Paulsson inte närmare diskuterar) synes egentligen utgöras av två notiser: den första meddelar att palliet, det speciella insigniet för metropolitanvärdigheten, kom till Sverige i kung Karls femte år i det att den förste ärkebiskopen Stefan bekläddes därmed; den andra, mycket lik Skänningenotisen, meddelar att Stefan vigdes till ärkebiskop genom Alexander III. Det är rimligt att antaga att Uppsala för denna epokgörande händelse haft en egen skriven tradition, vilken kombinerats med den från dominikanerna övertagna.

Det är värt att notera att den omkr år 1420 nedskrivna årboken 266—1430 — tillkommen i Strängnäs genom sammanförande av "mycket olikartat material" (Paulsson) — upprepar årbokens 916—1263 notis om Stefans invigning genom Alexander — dock felaktigt förlagd till året 1163.

Det är årboken 916—1430 som under året 1164 berättar om Elins helgonblivande:

Consecratus est Stephanus primus archiepiscopus Vpsalensis. Eodem anno canoni-

zata fuit beata Helena Sködhwe ab Alexandro papa tercio per eundem Stephanum archiepiscopum Vpsalensem et tunc primum venit pallium in Sweciam tempore Karoli regis Swecie anno regni sui quinto.

Paulsson finner att årboken är nedskrivnen omkr år 1430, troligen i Vadstena kloster. Intill 1290 är den en överarbetad redaktion av den dominikanannalistik från senare 1200-talet, som årboken 916—1263 är ett direkt och årboken 1160—1336 ett indirekt utslag av. ”Med ett undantag förekommer också årbokens svenska notiser före 1261 i den tidiga annalistiken. Den unika notisen avser Helenas av Skövde kanonisering år 1164.”

Tyvårr analyserar inte Paulsson ”den unika notisen”. Det faller emellertid i ögonen att vad som i årboken 916—1430 i övrigt meddelas för året 1164 nära överensstämmer med notisen för detta år i årboken 1160—1336: utöver invigningen påpekas att palliet därmed kom till Sverige. I historieskrivningen om hur vårt land blev egen provins inom romerska kyrkan har dock här infogats en uppgift att den heliga Helena av Skövde samma år kanoniserades av påven Alexander III på beordring av samme ärkebiskop Stefan av Uppsala. — När sedan uppgiften om Helenas kanonisation 1164 uppträder i Ericus Olais krönika om göternas rike och i årboken 826—1415 — året *efter* Stefans invigning (jfr årboken 266—1430) — innebär detta på intet sätt ett ökande av dess värde: en annal av typen 916—1430 kan visas ha ingått i Ericus’ källmaterial; hans krönika utnyttjades i sin tur intensivt vid kompilerandet av den sena årboken 826—1415.

Det är tydligt att Helena-notisen i årboken 916—1430 är av *sent* ursprung; den hör ej hemma i dominikanannalistiken. Redan K. B. Westman framkastade — utan att därför förneka möjligheten av en kanonisation 1164 — att den går tillbaka på den kända Helena-legenden. Detta

måste hållas för sannolikt: där knytes kanonisationen till namnen Stefan och Alexander. Lundén bestrider inte detta samband men hävdar att förskjutningen från en vid icke angiven tidpunkt *avsedd* kanonisation till en 1164 *genomförd* kanonisation förutsätter att annalisten — och Ericus Olai — därtill utnyttjat något för oss obekant dokument ur Uppsala domkyrka. Antagandet är både löst och obehövt. Till annalens villkor hör att den registrerar visst år inträffade händelser. Skulle Helenas kanonisation införas i årbok, måste det ske som fullbordat faktum. Vad var då naturligare än att spränga in uppgiften i den tydligen vitt spridda notis under året 1164, där både Stefan och Alexander omtalades?

Denna tids historieskrivare kompilerade och kombinerade. Samma gäller Sigismunds katolsk-svenska följe vid 1600-talets början: införandet, i *Officia propria* och *Vitis aquilonia*, av Karl Sverkersson som aktör förutsätter blott den kunskap som de tidiga annalisterna hade.

Vi har således endast en källa av primär karaktär: legenden i den utformning den hade under 1300-talets senare del. Även om vi håller för sannolikt att den är tillkommen under Brynjulf Algotssons episkopat, är den dock mer än hundra år senare än den påstådda kanonisationen. En äldre Helena-legend finns blott som Lundéns lösa antagande.

Det har påpekats av Toni Schmid att legendens levnadsskildring och underverk är konventionella och allmänna — utom knytningen till Skövde och Götene kyrkor. Häremot kontrasterar uppgiften om kanonisationen, både genom införandet av de historiska personerna Stefan och Alexander och genom reservationen i fråga om utförandet. Vi tar denna iakttagelse till utgångspunkt.

Det är ett faktum att Brynjulf Algotsson redan som nybliven biskop hyste ett positivt intresse för Elin. I sina statuter

1281 — som snart inarbetades i västgötärätten — gav han samma helgd åt Elinsmässan i Skövde som åt Skaras och Falköpings kyrkofester. Helenaofficiet kan ses som uttryck för samma strävan. Det var angeläget, såsom Toni Schmid understrukt, att bygga upp bilden av stiftets eget helgon. Däri ingick att ge starkast möjliga hemul åt hennes egenskap av *sancta*, dvs. allmänt erkänt helgon.

Vid den tid då officiet skrevs hade, som Lundén påpekar, påvens anspråk på att auktorisera helgon trängt igenom. Skulle Elin ges ett stöd i den påvliga auktoriteten, låg det närmast till hands att knyta henne till det enda möte mellan en påve och en svensk biskop som fanns belagt i den dåtida historieskrivningen: den dominikanska annalistiken måste förutsättas ha varit företrädd i Skara, där sedan 1239 ett konvent av predikarorden fanns. Liksom den sena annalnotisen om Helena har legenden till förutsättning, har således legenden på denna punkt den tidiga annalnotisen om Stefans invigning till förutsättning.

Vi återkommer nu till frågan: varför påstod ej legendskrivaren helt enkelt att Alexander III på Stefans begäran skrev in Helenas namn i helgonens bok? Den enklaste förklaringen är att ett sådant påstående hade fallit på sin orimlighet. Härmed är vi inne på det andra ledet av prövningen. Går ett eventuellt faktum, att Elin av Skövde kanoniserades i samband med Alexander III:s invigande 1164 av Stefan till Uppsalas förste ärkebiskop, att infoga bland vedertagna fakta och sammanhang?

Elinkulten framträder — såsom Toni Schmid visat — sent, begränsad till Västergötland. Helgonets fest i Skövde är som nämnts belagd 1281. Först under året 1335 påträffas en datering till denna fest: kung Magnus utfärdar i Lödöse ett brev för Riseberga kloster *die beate Helenæ*. Under åren 1357 och 1358 finner man nästa nedslag: ett brev för Aranäs kloster

och ett vidimationsbrev utfärdat i Skövde är daterade *die beate Helenæ martyris*. — Redan i epitetet *beata* ligger ett indicium att den i officiet antydda kanonisationen vid denna tid inte hölls för ett faktum ens i det egna stiftet. — I Uppsalakyrkans officiella kalendarium från 1344 upptages Helena ej, och den heliga Birgitta omtalar ingenstädes denna sin föregångare — allt enligt Toni Schmid. Helena-bilderna påträffar Lundén nästan enbart inom Skarastiftet (och dess omedelbara närhet Vingsö; märk Brynjulfs löfte avgivet på Vättern!)

Skulle Skövdes Elin ha haft denna blygsamma tillvaro som *beata* — ej *sancta* — inom det egna stiftet om hon varit vårt lands (intill 1391) enda av Rom auktoriserade helgon?

Lundén parallelliserar Helenas påstådda kanonisation 1164 med Knut Lavards faktiska kanonisation 1169, vilken åvägabragtes just av ärkebiskop Stefan. Parallellen är vilseledande. Stefan uppträdde 1169 vid påvehovet i spetsen för en delegation från kung Valdemar av Danmark. Hans primas', ärkebiskop Eskils, försoning med Valdemar och hemkomst till Lund skedde till det för Eskil höga priset, att han hos sin vän Alexander III utverkade att kungens 1131 mördade fader upptogs i de heligas samfund. Denne blev den även i Sverige folkkäre "sankte Knut hertig".

Knut Lavards skrinläggning i Ringsted 1170 (under Stefans medverkan), kombinerad med kungasonen Knuts kröning, uppfattades redan av samtiden som en märkesdag i det danska rikets historia — det vet vi av Saxo och hans samtida.

Stefans beskickning till Alexander III 1164 hade som mål att Sverige skulle få bilda en Uppsala kyrkoprovins under Lunds primat. Den landsflyktige Eskil stödde denna anhållan. Man frågar sig: Hur var det möjligt för Stefan och hans kung att i denna situation utverka kanoniserandet av en svensk okänd martyr? Var-

för valde Karl Sverkersson till sitt rikes helgon inte sin mördade fader kung Sverker? Varför fick en helgonförklaring, åstadkommen av kungadöme och kyrka i förening, så ringa följder?

Vare sig vi ställer uppgiften om Helenas kanonisation mot de kyrkopolitiska förhållandena på 1160-talet eller ställer den mot den kyrkliga seden under de två följande århundradena hamnar vi i oöverkomliga motsägelser. Vi vet i båda fallen alltför mycket för att kunna sätta in ett kanoniserat helgon Elin av Skövde.

Det behövs heller inte. Vi har kunnat spåra Helena-notiserna tillbaka till den försiktigt formulerade uppgiften i legenden och kunnat visa hur den konstruerats utifrån annalnotisen om Uppsala ärkesätets tillkomst. Elins kanonisation hör inte hemma i verklighetens värld utan i de fromma och lärda myterna.

Summary

This contribution criticizes Tryggve Lundén's article about the canonization of St. Helena of Skövde (PHT 1977: 1—2). The author claims a late provenience (c 1430) for the mention of Elin's (Helena's) canonization in the annals for the years 916—1430. This mention is late, but appears in a notice about the founding of the Archbishopric See at Uppsala. It can be traced to a passage, placed at the end of the legend, suggesting Elin's canonization. The legend itself may be supposed to have found a suitable situation to refer to in the early annal notice about Pope Alexander III's inauguration of Stefan as the first archbishop of Uppsala. All other source references are secondary to these.

As to whether the canonization really has taken place, the legend is vague, which is not astonishing. As late as the 14th century, Elin was worshipped only in her own province, Västergötland, and there as *beata*. Nor is it possible to place her canonization by the pope in the context of the rather well-known 1160's.

The mention of Elin's canonization should — as held by Toni Schmid — be regarded as a construction manufactured at the cathedral of Skara at the end of the 13th century in order to secure a saint for the own diocese.

Johan Peringskiölds och hans efterföljares heraldiska arbeten för Riddarhuset

Av C. G. U. Scheffer

Rätt starka motsättningar synes ha rått mellan antikvitetsarkivets förste chef Johan Hadorph och hans närmaste medarbetare Johan Peringer (Peringskiöld) och Claudius Örnhielm. Att även Elias Brenner var synnerligen kritiskt inställd gentemot Hadorph är också känt. Efter dennes bortgång knöts Brenner till antikvitetsarkivet som assessor. Under Hadorphs sista sjukdom var Peringskiöld ivrigt verksam för att försäkra sig om successionen och utnämndes till hans efterträdare redan den 13 juli 1693, dagen efter dödsfallet.¹

Man får det intrycket att Hadorphs tidigare underordnade vid hans frånfälle ansåg tillfället kommet att göra slut på en del missförhållanden och samtidigt förverkliga vissa planer, som man dittills måst skrinlägga. Mellan Hadorph och Peringskiöld bestod en skiljaktighet även i den vetenskapliga uppfattningen. Hadorph representerade den kritiska riktningen inom fornforskningen under det att Peringskiöld hörde till Olof Rudbecks anhängare, vilket inte minst röjde sig i hans uppfattning om heraldikens ursprung.

Belysande för dessa motsatsförhållanden är det av Peringskiöld utarbetade "Konglige Antiquitets Archivi underdånigste Memorial uppå någre angelägenheter", daterat den 25 september 1693.² Detta innehåller dels punkter riktade direkt mot Hadorphs förvaltning, dels önskemål beträffande den kommande vetenskapliga verksamheten. Peringskiöld anhöll sålunda att Hadorphs utlovade "antiquitetswärk" måtte inkrävas från sterbhuset. Han förde även på tal att antikvitets-

arkivet under Hadorphs tid disponerat lönen för en amanuens och begärde att dennes arbete eller besparade lön skulle redovisas av sterbhuset, ehuru han mycket väl visste att Hadorph tillgodogjort sig densamma som ett personligt lönetillägg. Likaså anmärkte Peringskiöld på utlån av böcker och att en guldpenning saknades. Vid sidan av dessa personliga och ofta småaktiga frågor märktes viktiga spörsmål om manuskripternas och pergamentsbrevens förvaring i antikvitetsarkivet samt klosterbrevens återförande från Uppsala.

Den fråga som Peringskiöld själv tillmätte den största betydelsen var fortsättandet av runverket. Hadorph hade visserligen låtit utskära ett stort antal runstenar, sade han, men inte begynt någon uttydning därav. För den skull anhöll Peringskiöld, att verkets fortsättande måtte uppdragas åt honom. Detta vore så mycket lämpligare som han redan under sina resor besiktigt en stor del av de redan avritade stenarna. Därvid hade han gjort åtskilliga upptäckter bl. a. "igenfunnit åthskillige Monumenter effter de förnåma Konunga Söner och hiältar, som varit Göthernas anförare till Asien, Gresien, Mesien, Thrasien, Sicilien och andra orther, och varit den förste som på Runestenarne här i landet observerat sådane gamla Wapn, som götherna och de Trojaniske hieltar fordom brukat med Orm

¹H. Schück, *Minne av Johan Hadorph*, SAH, 43 (1932), Sthlm 1933, s. 334; *Dens. VHAA* 4, s. 4 och 6 f.

²Handlingar angående Antikvitetskollegiet och Antikvitetsarkivet, 1, RA.

och Drakeslingor, sampt Thors hammar-
märke eller liungelden, aldeles effter Gre-
kernes, Homeri och Pausaniæ, samt Poe-
tens Virgili, Plinii, Stephanii och fleres
beskrifningar, och widare i den Kongl. Ät-
teboken af mig uthfört är”.

Peringskiöld framlade här en heraldisk
programförklaring som i sin fantastiska
utformning stod i den skarpaste kontrast
mot den tidigare kritiska undersökningen
av våra fornminnen.

Sin syn på heraldikens uppkomst ut-
vecklade han i en ”Inledning till adelns
historia”. Originalen, som förvarades i rid-
darhuset, är förkommet. Avsikten var att
denna ”Inledning” skulle utgöra företalet
till hans ”Ättebok”, ett genealogiskt verk
angående de adliga familjerna i Sverige,
varmed han var sysselsatt på uppdrag av
ridderskapet och adeln.³ En avskrift finns
emellertid bevarad.⁴

Det är fråga om en rättrogen rudbec-
kiansk framställning. Kantrubrikerna är
mycket upplysande. Företalet meddelar
sålunda vetenskap om världens skapelse,

³ Om Peringskiölds ättebok, nu i Riddarhusets arkiv, se Folke Wernstedts utförliga framställning ”Ur riddarhusgenealogiernas historia”, Genealogiska samfundets i Finland årsskrift 1937, Helsingfors 1937, s. 12 ff. Om ridderskapet och adelns tidigare planer att utge ätternas genealogier och vapen se s. 7—11.

⁴ Genealogica 76: Inledning till adelns historia, RA. Antikvitetsarkivets signum Fh 27. På första sidan är antecknat: ”Johan Peringskiölds Inledning eller Företal til des genealogiska wärck angående de Adeliga Familierne i Swerige, afskrifuit efter det originalen, som finns wid Riddarhuset af framledne assessoren Carl Ludvig von Schantz”. Avskriften utgör en häftad foliovolym på 138 sidor.

Vid en år 1738 företagen granskning av Peringskiölds ättebok påpekade Andreas Rhyzelius i en promemoria, att bl. a. företalet saknades: ”Motte ofelbart en del warit uttagit, medan denna Sambling låg hos Sal. Directeuren Werner, såsom til et bewis ligger härwid en Sal. Assessoren von Schantzes revers, at han uttagit alt företalet och kanske taflor åtskilliga”. Rhyzelius promemoria är inbunden i ätteboken (Riddarhuset).

F. Wernstedt nämner ingenstades att företalet finns bevarat i avskrift.

Gud och trefaldigheten, Adam och Eva, änglarna, paradiset, syndafloden och andra händelser ur den bibliska historien för att till sist berätta om Sveriges första bebyggande. Nästa avdelning handlar om Atlingarna, deras härkomst av gudarna, deras namn, Baldurs haga och de äldsta konungarnas titel. Därefter följer det avsnitt, som är av heraldiskt intresse, nämligen ”Atlingarnas Wapen och Skiolder” (s. 64—107).

Under återopande av klassiska auktorer upptar Peringskiöld först frågan vilket folk som tidigast infört bruket av sköldemärken. Enligt en uppfattning var det judarna. Jakobs tolv söner hade fört vapen. Dessa hade Peringskiöld avbildat i sitt bibliska släktregister.⁵ Enligt andra uppfattningar uppstod bruket av sköldemärken hos trojanerna, i Egypten eller Asien. Peringskiöld hänvisar emellertid till professor Rudbecks Atlantica, i vilken alla de gamlas vittnesbörd fanns hopsamlade, och konstaterar att bruket uppstått i Norden, där lejonmärket alltid gällt för det förnämsta. De utvandrade göterna hade sedan utbrett detta till främmande länder. Därefter övergår Peringskiöld till att uppräknat i litteraturen omnämnda sköldar.

Framställningarna på runstenarna anser Peringskiöld gå tillbaka på de antika sköldarna såsom de fördes exempelvis av Agamemnon, vars sköldemärke beskrivs som en sammanflätad drake omkring kanten på skölden och i dess mitt ett skräckinjagande lejonhuvud. En för hans trosvisa bevisföring kännetecknande passus må här anföras: ”Man kan utaf våra gamla Runeritningar merckeligen bewisa the äldsta skiölders form och anseende, hwilcken våra Förfäder til sine afledne hieltars minne i berg och stenar utmärckt, med Orm- eller drakeslingor, — — — inom hwilcka the utsatt sin Slächts kenne-mercke och Stamwapen, antingen et Lei-

⁵ J. Peringskiöld, En Book af Menniskiornes Slächt och Jesu Christi Börd eller Bibliskt Slächt-Register, Stockholm 1713.

Johan Peringskiölds eget vapen utgör en ypperlig illustration till hans rudbeckianska uppfattning av heraldiken. Ur D. G. Cedercronas vapenbok, 1746.

jon, Ulf, Grijp, Drake, Orm, Häst, Hund, Korp eller Örn, eller Blixt och Strålar, och förnämligast finnes på the äldsta Uplands Runeritningar i Åsunda, Lagunda, Norunda och flera härader, som effter monumenternas myckenhet kan slutas först och folckrikast bebygde varit”.

På gamla mynt och sigill är lejon och andra djur inte insatta i någon sköld, ty själva omkretsen anger i detta fall sköldkanten. Tunastenen i Hälsingland finner Peringskiöld alldeles lik en tornerskiöld med hål för lansen. Ojämheter i stenarnas kanter anser han beteckna hugg i skölden. På liknande sätt drog han lätt paralleller mellan runstenarnas bilder och de heraldiska vapnens övriga detaljer. Framställningen illustreras med ”sköldemärken” på runstenar.

Efter det heraldiska avsnittet följer en skildring av Atlingarnas eller göternas uttåg, deras vänskap med grekerna samt se-

nare uttåg till Assyrien och Persien. Avslutningsvis behandlade Peringskiöld konungens rätt att upphöja någon till ämbete eller äretitel och fann därmed en övergång till sin egentliga uppgift att skildra dem, som i Sverige uppnått en sådan heder och ett sådant adelskap.

Peringskiölds ovan refererade inledning till adelns historia var av teoretisk natur. Den kan betraktas som slutgiltigt utarbetad. I koncept finns emellertid bevarat ett utkast till en mer konkret framställning av adelshistorien, förmodligen avsett att anknyta till det teoretiska avsnittet. Det är emellertid fråga om en förberedande materialsamling och ej om en fortlöpande framställning. Manuskriptet med titeln ”Johan Peringskiölds Inledning till Heraldiken” ingår i den Engeströmska samlingen i Kungl. biblioteket.⁶ Främst finns en anteckning av Joh. G. Liljegren av följande lydelse: ”Detta är egenhändigt af Canzli Rådet Johan Peringskiöld den äldre och lärer vara ämnadt till Inledning till hans stora Heraldiska verk, på hvilket han, som bekant är, ända från 1690-talet arbetade och njöt derföre af Riddarhuset något understöd”. Innehållet utgörs dels av vissa begreppsförklaringar gällande sådana frågor som fordringarna på en riddare ”Till Sinnet”, beskaffenheten av hans klädsel och beväpning med åtföljande översättningar av ålderdomliga uttryck och beteckningar, dels av redogörelser för riddarnas rang och värdighet, dels även av uppräknningar av riddardubbingar genom tiderna. Vidare märks en översikt över de forna grevskapen och Karl IX:s speciella bestämmelser av år 1606 för förvärvande av frälse. Till sist följer en matrikel på adelns klasser och familjer i Sverige. Denna är ej av Peringskiölds hand men försedd med hans anteckningar.

Anledningen till att Peringskiöld i sitt företal till ätteboken tillmätte det heral-

⁶ Engeström, Osign. nr 43, KB. Ryggtitel: ”Svensk Adel”. Innehåller skilda aktstycken till den svenska adelshistorien.

diska partiet ett så stort utrymme var nog den, att enligt hans planer ätternas vapen skulle avbildas i boken, varför en introduktion även i detta avseende var nödvändig.

Peringskiöld besvärades inte av några hämmingar, när han år 1686 erbjöd ridderskapet och adeln sina tjänster, utan ryckte på en gång fram med hela sin arsenal. Han föreslog förutom det genealogiska verket över de adliga ätterna en rad biografiska längder över rikets råd och ämbetsmän av olika kategorier. I samtliga fall skulle gamla monument, sigill och vapen avritas och utstickas för att tjäna som dokumentering.⁷

I sitt första och vidlyftigaste memorial, som han ingav vid 1686 års riksdag, föreslog han även att självständiga vapenböcker skulle utarbetas: "Bör nödvändigt förfärdigas tvenne vapenböcker, en på de afgångne och en på de nu varande familiers och herrars vapnar med sin rätta beskrifning och färgor, hvilka uthaf sigiller, epitaphier, lijkstenar, kyrkior och slott samt gamla och nya måhlningar upsökias, jämföras och afrijtas".⁸

Redan vid nästa riksdag år 1689 synes Peringskiöld ha släppt tanken på separata vapenböcker. Det ekonomiska läget påbjöd för övrigt inskränkningar. Under denna riksdag erbjöd sig en gravör vid namn Thomas Brachfeldt att förfärdiga en vapenbok.⁹ Då man fann sig sakna medel för ett sådant företag, hänvisade man honom till Peringskiöld, som lovade att anlita honom för att utsticka vapnen till det genealogiska verket.¹⁰ I en senare skrivelse till adeln tackade Peringskiöld för att 200 riksdaler anordnats till fortsättning av hans genealogiska verk "med alla svenska familiers vapnar".¹¹ Om samarbetet med Brachfeldt är intet bekant. Det troliga är, att det ej ens kom i gång. Några för ätteboken stuckna vapen tycks nämligen inte ha utförts. I densamma förekommande vapen är ritade. Särskilt märks flera vackra målade vapen för de

uradliga ätterna. Men antalet är ganska anspråklöst. Ätteboken blev även den endast ett fragmentariskt och ganska oredigt verk. En första del av densamma utkom av trycket några år efter Peringskiölds död. Det var hans kända "Ättartal", som behandlade de kungliga släkterna i vårt land.¹²

När Peringskiöld vände sig till ridderskapet och adeln för att få sina verk utgivna, drevs han väl delvis av omtanke om den egna karriären och en önskan att förvärva ståndets bevägenhet, men den avgörande omständigheten torde dock ha varit att antikvitetsarkivets eget tryckningsanslag var helt otillräckligt. Också denna väg skulle visa sig oframkomlig, sedan adeln drabbats av reduktionen. Även de biografiska verken förblev därför outgivna.

Peringskiölds biografiska samlingar uppräknas i Bror Emil Hildebrands verk "Svenska sigiller från medeltiden", till vilket i detta avseende må hänvisas.¹³ Hildebrand påpekade, att de i antikvitetskollegiet (-arkivet) utförda ritningar och träsnitt, som uppfyller dessa volymer, inte synes ha tillkommit för annat ändamål än att användas som upplysande bidrag till de genealogiska och biografiska undersökningar, varmed den tidens hävdaforskare med förkärlek sysslade.¹⁴ I varje fall kan

⁷ A R P, 15, s. 255 f.

⁸ A R P, 15, s. 256.

⁹ A R P, 15, s. 425 f., 431—434. Om Brachfeldt se S. Stenström, Arvid Karlsteen, Göteborg 1944, s. 187, 251—252.

¹⁰ A R P, 15, s. 346, 352 f.

¹¹ A R P, 16, s. 186.

¹² Ättartal för Svea och Götha konunga-hus (1725). Se härom F. Wernstedt, a. a., s. 14.

¹³ B. E. Hildebrand, Svenska sigiller från medeltiden, h 1, Stockholm 1862, s. VIII—IX. De uppräknade volymerna ingår numera i riksarkivets serie Genealogica. Som Hildebrand därvid påpekade är Peringskiölds historiskt-topografiska verk Monumenta Sveo-Gothorum, varav två delar blev tryckta, likaledes av stort sfragistiskt intresse, även vad angår personliga sigill. Peringskiölds historiskt-topografiska manuskript redovisas med signa i S. Gardell, Gravmonument från Sveriges medeltid, 1 (1945), s. VIII.

¹⁴ B. E. Hildebrand, a. a., s. VIII.

man säga, att Peringskiöld inte utnyttjat dem annat än som ett rent illustrationsmaterial.

Schück har fällt det omdömet, att Peringskiöld inte ägde någon förmåga av en självständig historisk framställning, samt framhållit att hans huvudintresse var inriktat på dokument, genealogier och längder.¹⁵ Försöket att skildra den svenska adelns historia, vars resultat blev en av den rudbeckianska skolan starkt beroende avhandling, hade väl knappast mildrat Schücks omdöme. Om därför Peringskiölds teoretiska utläggningar för länge sedan förlorat all aktualitet, har han återigen genom sina materialsamlingar gjort sig förtjänt av eftervärldens beständiga tacksamhet. Genom hans oförtröttliga verksamhet har sigillmaterialet blivit avbildat i den utsträckning som skett. Det är även han som sammanfört, ordnat och presenterat materialet såsom det nu föreligger. I hög grad är det således Peringskiöld, som vi har att tacka för att det i våra dagar är möjligt att bilda sig en föreställning om det ursprungliga medeltida sigillbeståndet, som i stor utsträckning blivit förstört.¹⁶

Vid Johan Peringskiölds bortgång 1720 efterträdde sonen Johan Fredrik sin fader i ämbetet och övertog ansvaret för antikvitetsarkivet, medan det ankom på den året dessförinnan till assessor befördrade Carl Ludvig von Schantz att fullfölja Johan Peringskiölds uppdrag för riddarhusets räkning.

Peringskiöld efterlämnade vidlyftiga men okritiska genealogier, sammanställda i den ovan omtalade ätteboken. Uppgiften att utge ridderskapets och adelns vapen, som likaledes påvilat honom, hade helt gått i stöpet. Dessa uppgifter pockade emellertid på sin lösning, då förhållandena eljest hotade att bli kaotiska.

I sin egenskap av ritare i antikvitetsarkivet sedan 1703 hade von Schantz tidigt blivit förtrogen med heraldiska och genealogiska frågor. Peringskiöld anlätade ho-

nom därför säkerligen i stor utsträckning även då det gällde riddarhusets angelägenheter. Vid Peringskiölds bortgång torde von Schantz, då bliven assessor och därtill medlem av adeln, ha känt det som en moralisk förpliktelse att slutföra dessa uppgifter.

På grundval av Peringskiölds ättebok utarbetade han nya genealogiska tabeller.¹⁷ Utökade till antalet framträder de åtminstone i ett yttre skick, som gjorde dem överskådliga och användbara.¹⁸ År 1731 utkom hans handmatrikel över de introducerade ätterna, vilken tillgodosåg det mest trängande praktiska behovet.¹⁹ Även frågan om en vapenbok förde han närmare sin lösning. Med sin blick för vad läget fordrade hade han insett, att det ej var möjligt att utge genealogierna och vapnen i ett sammanhang. Han återgick därför till de ursprungliga planerna på separata vapenböcker. Inför de aktuella kraven tycks han tyvärr helt ha övergivit tanken på att utge de utdöda släkternas sköldemärken och inriktade sig helt på de introducerade ätternas vapen. Vid riksdagen 1727 inlämnade han en sådan vapenbok i manuskript.²⁰ Efter von Schantz' död 1734 erhöll Erik Kjellberg samma år privilegium att efter detta manuskript utge en vapenbok. Den första delen utkom redan samma år. Den andra delen utgavs först 1745 av riddarhusfiskalen Daniel Gustaf

¹⁵ Schück, VHAA 4, s. 148.

¹⁶ Om Peringskiölds samlingar och deras betydelse se H. Rosman, Rasmus Ludvigsson som genealog, Upsala 1897, s. 148 ff.; K. H. Karlsson, Om medeltidsgenealogierna, PHT 1910, s. 7; H. Sallander, Några anteckningar om Anton von Stiernmans biografiska och genealogiska samlingar, PHT 1944—1945, s. 36 f. och 41 f.; I Friedländer, Peringskiölds diplomatarium (VHAAH, Hist. serien 17), Stockholm 1971; H. Gilllingstam, Genealogiska manuskript från vasatiden och stormakts-tiden som källor för svensk medeltidsforskning och äldre arkivhistoria, PHT 1974, s. 112—117.

¹⁷ F. Wernstedt, a. a., s. 16.

¹⁸ I dessa genealogier förekommer inte några vapenavbildningar.

¹⁹ F. Wernstedt, a. a., s. 17.

Cedercrona. En förbättrad upplaga utkom genom dennes försorg redan året därpå. I företalet framhöll han, att inte mindre än sexhundra släkters vapen måste rättas.²¹ Man bör emellertid betänka, att von Schantz' arbete på sitt sätt var ett förstlingsarbete och måste bedömas som sådant.²²

C. L. von Schantz hade förvisso nitiskt strävat för adeln och han rönte även all uppskattning från dess sida.²³ Tydligt ansåg han sig vara i sin fulla rätt att utföra dessa arbeten i antikvitetsarkivets tjänst såsom framgår av en ingiven arbetsrapport.²⁴ Från 1721 innehade han även befattningen som kansliets vapenritare med uppgift att upprätta adeliga vapen.²⁵

Under dessa omständigheter fick von Schantz ej mycken tid övrig för antikvitetsarkivets egentliga uppgifter. Schück har yttrat sig mycket kritiskt om hans vetenskapliga insatser.²⁶ Vid en genomgång av von Schantz' handlingar är det även påfallande hur pass begränsade hans forskningar varit.²⁷

Det är uppenbart att von Schantz' förtjänster faller inom det praktiska området. Han lyckades såsom av det ovanstående framgår föra flera av de uppgifter, som Peringskiöld efterlämnat, till ett lyckligt slut. Dennes vetenskapliga intentioner förverkligade han emellertid inte. Peringskiöld hade, uppfylld av antikvitetsarkivets stolta traditioner på den heraldiska forskningsens område, velat förverkliga dessa intentioner genom riddarhuset, dit han ville koncentrera den genealogiska och heraldiska forskningen med avseende på den svenska adeln.²⁸ För detta förpliktande arv synes von Schantz ha haft föga känsla. Genom hans bristande förståelse för vad därvid offrades, kom den heraldiska forskningen vid riddarhuset att inriktas på perioden efter dettas tillkomst, under det att studiet av äldre tider blev eftersatt.

²⁰ Det är möjligt, att denna vapenbok inte gått förlorad såsom antagits (A. Lewenhaupt, Adelsvapnen och den svenska heraldiken, Sveriges Riddarhus, Stockholm 1926, s. 504), utan att åtminstone en del därav bevarats. År 1946 förvärvade riksarkivet från riksheraldikern, greve Adam Lewenhaupts sterbhus en vapenbok "Ridders- och adelsmän, Tomus II", som möjligen kan vara identisk med von Schantz' manuskript. Det är ett pergamentsband i kvarto på 183 sidor. Den slutar med år 1723. Det är ju väl tänkbart att von Schantz fört fram sin vapenbok endast till näst sista riksdagen före inlämnandet. Någon annan än von Schantz kan knappast komma i åtanke för ett så stort och omsorgsfullt arbete. Tungelfelt hade dött år 1721. En jämförelse med de senare utgivna vapenböckerna stöder en förmodan att det verkligen är von Schantz' manuskript, som kommit till rätta.

²¹ A. Lewenhaupt, a. a., s. 504 ff.

²² Förhållandena var väsentligt förändrade sedan Henrik Keijser i början av 1650-talet utgav sin vapenbok.

²³ A. Lewenhaupt, a. a., s. 504.

²⁴ Schück VHAA 4, s. 222 f.

²⁵ Sedan antikvitetskollegiets tillkomst år 1667 hade från detta och det efterföljande antikvitetsarkivet hämtats innehavarna av denna befattning, först assessor Elias Brenner, sedan extra ordinarie ritaren Nils Tungelfelt och så till sist assessor Carl Ludvig von Schantz. Se härom C. G. U. Scheffer, Till riksheraldikerämbetets förhistoria, PHT 1975, s. 38 ff.

²⁶ Schücks uttalande, att "av den vetenskapligt undermålige von Schantz var heller ingen hjälp att få" är kanske väl hårt. (VHAA 4, s. 276). Det är lättare att instämma i ett annat omdöme: "Någon vetenskapsman var von Schantz knappast, ej ens efter den tidens fordringar, och sysslade mest med genealogier för riddarhusets räkning". (VHAA 4, s. 225). F. Wernstedt, a. a., s. 16, och densamme, Riddarhusets stamtavlor. Historik, läge, önskemål (Skrifter utgivna av Genealogiska föreningen, 2, Gävle 1946), s. 12, har kritiserat honom för att han i sina genealogier har årtal, som är helt gripna ur luften. J. E. Almquist, Ätten Lilliehöök under sen medeltid och äldre vasatid (SoH 1962), s. 14, densamme, Ätten Hiertas ursprung (SoH 1969), s. 172, har visat, att v. Schantz tilldelat ättemedlemmar anakronistiska och påhitade titlar.

²⁷ Av von Schantz' bevarade arbeten må nämnas hans genealogier i Riddarhusets arkiv, Genealogica 92—95, RA, och volymen Genealogica, VHAA.

²⁸ A R P, 15, s. 256—258.

En autografsamling från släkten Gyldenstolpe

Av Uno Willers

När överceremonimästaren greve Ulric Wilhelm Gyldenstolpe (f. 1808) sommaren 1863 omkom vid en seglingsolycka nära Vaxholm¹ efterlämnade han ett testamente enligt vilket den av honom ”med faderlig omsorg uppfostrade” juris studeranden i Uppsala Wilhelm Willers (1841—1924) skulle vara hans universalarvinge. I det ganska omfattande arvet ingick en liten miniatyrrokokobyrå. Den innehåller en samling kungliga autografer, samlade inom släkten Gyldenstolpe. De äldsta går tillbaka till kanslipresidenten Nils Gyldenstolpe (1642—1709). Han stod den kungliga familjen nära, bl. a. som guvernör för den unge prins Karl. Från denne härstammar två stilövningar på latin och tyska, daterade 1687. Härtill ansluter sig fyra autografer av systemen, prinsessan Hedvig Sofia — på svenska och tyska, med religiös innebörd. Av större intresse är en liten brevbiljett från prinsessan Ulrica Eleonora till Karl XI med födelsedagsgratulation 1693. Nils Gyldenstolpe var en flitig och tydlig kringsynt boksamlare. Hans samling uppges ha omfattat 2 700 volymer. Den inlöstes av Karl XI och skänktes av denne till Dorpats universitet. Under det stora nordiska kriget återkom samlingen till Stockholm, där den införlivades med Kungl. biblioteket.² I dess bestånd stöter man ibland på Nils Gyldenstolpes heraldiska exlibris (se bild). Till hans många uppdrag under Karl XI hörde även att han 1695 förordnades att vara inspektor för Kungl. biblioteket. Han tycks även ha varit en intresserad samlare av handskrifter. Tillsammans med stora

delar av hans privata arkiv försåldes hans papper av sonsonen Nils Philip till Carl Gustaf Nordin, från vilken samlingen senare kom till Uppsala universitetsbibliotek.³ Själv har jag gjort ett försök att följa ett av Samuel Loenbom 1763 publicerat dokument om en spöksyn på Karlbergs slott tillbaka till Nils Gyldenstolpes intresse för handskrifter.⁴

Från hans sonson, Nils Philip (1734—1810), härstammar två kungliga brev. Han blev Lovisa Ulrikas handsekreterare 1764.

¹ Se Adam Lewenhaupt, *En färd till minnas värld* (1936) s. 33.

² Se bl. a. Gustaf Jonassons artikel om N. G. i *SBL* (17), s. 513—15.

³ Se S. Ågren i *Uppsala universitets minneskrift 1621—1921* (1921), s. 468—97.

⁴ Uno Willers, *Spöksyn och verklighet* (2. uppl. 1974), s. 25—28.

Nils Gyldenstolpes heraldiska exlibris.

Ett kort, odaterat brev från drottningen tycks mig stå i samband med de sekreta uppgifter han anförtroddes av henne. Det mest intressanta dokumentet i kollektionen är emellertid ett handbrev på franska till honom från Gustaf III, daterat i Val-kiala i Finland den 2 maj 1790. Brevet har varit ställt till utgivarens förfogande vid redigeringen av Gustaf III:s skrifter, där det återgivits både i svensk översättning och i original — med korrigerings av kungens dåliga franska stavning. Brevet ger ett omisskännligt vittnesbörd om brevskrivarens vänskap till Gyldenstolpe. Dennes dotter Christina Charlotta var vid denna tid förlovad med Adolf Ludvig Stierneld (1755—1835), som hörde till de ledande inom den oppositionella adeln och tillsammans med andra arresterades vid 1789 års riksdag.

I maj 1790 var Stierneld insatt i Varbergs fästning. Han fick där mottaga ett brev från kungen, vilket mot uppvisande för kommandanten skulle återge honom friheten. Till detta brev var fogat det nämnda brevet till Gyldenstolpe, vilket Stierneld fick i uppdrag att överlämna till adressaten — en för Gustaf III typisk gest. I båda ger han uttryck för sina lyckönskningar till den stundande förmälingen. Bröllopet ägde rum under sommaren på Karlbergs slott.

Nils Philips son Carl Edvard (1770—1852) inledde sin hovmannabana som kavaljer hos prinsessan Sofia Albertina 1791, och hon svarar också för ett kort odaterat brev i denna samling.

Carl Edvard var en flitig boksamlare.

Hans ”efterlemnade rikhaltiga samling af böcker, gravyrer m. m.” försålades på auktion i Stockholm i oktober 1859 (tryckt katalog). I samlingen ingick även ett stort antal handskrifter, av vilka några i varje fall tidsmässigt kunde ha härstammat från Nils Gyldenstolpe. Carl Edwards arvingar undantog från auktionen både böcker och handskrifter — bl. a. förbehöll sig Ulric Wilhelm autografsamlingen, en skissbok från det karolinska Sverige, utförd av Nils ene son, Edvard,⁵ i Paris 1699 samt tryckta böcker.

Ulric Wilhelm Gyldenstolpe fogade senare till samlingen dels två kungliga teckningar, den ena utförd av prins Gustaf och föreställande Djurholms slott med omgivande terräng med jägare och arbetande lantmän, dels en teckning av prins Oscar Fredrik, föreställande ett norskt segelfartyg till sjöss. Av Ulric Gyldenstolpes arkiv är endast bevarade hans fullmakter och övriga meritpapper. I autografsamlingen har hamnat ett enda personligt brev till honom, nämligen från Bernhard von Beskow angående ordet ”Anhang” i Svenska Akademiens ordbok.

Under tidernas lopp har en del souvenirer fogats till autografsamlingen, alla med anknytning till släktens olika förbindelser. Där finns en av Magnus Stenbock svarvad schackpjäs, heraldiska kristallsigill, sidentofflor från drottningarna Desideria och Josefina och andra liknande kuriosor.

⁵ Se Uno Willers, En skissbok från stormaktstiden (Rig 1933) och Perspektiv på hemlandet (1965), s. 14 ff. Om E. G. och hans konstnärliga talang, se Adam Lewenhaupt, a. a.

Recensioner

Medeltida personnamn

Av Vitterhetsakademiens även för personhistoriker och genealoger viktiga verk *Sveriges medeltida personnamn* anmäldes det första häftet, redigerat av fil. lic. Roland Otterbjörk, i denna tidskrift 1967 (s. 220 f.). Sedan dess har ytterligare fyra häften utkommit under åren 1973—76, nu med numera fil. dr Per-Axel Wiktorsson som redaktör. Därmed har verkets första band (790 sp.; pris 20+40+40+40+40:—), omfattande förnamn med begynnelsebokstäverna A—E, fullbordats, trettio år efter det att excerperingsarbetet påbörjades på framlidne professor Ivar Modéers initiativ. Detta torde kunna anses vara en anledning att här redovisa en personhistorikers intryck från genomgången av det som hittills utkommit.

En kollning har gjorts av namn och data som vid genomläsning tyckts tvivelaktiga. Felaktigheter har kunnat konstateras i åtskilliga fall, bl. a. i fråga om riksrådsdata, som recensenten sedan många år ägnat speciella studier. Det bör emellertid redan här framhållas, att nedan påpekade onöjaktigheter är ytterst få, om man beaktar det oerhörda antalet korrekta uppgifter, och att även ett sådant modernt uppslagsverk som Äldre svenska frälsesläkter kan kompletteras med hjälp av personnamnsordbokens kartläggning av namnmaterialet, t. ex. då i sp. 7 och 135 klarlägges, att Vinslorpaättens moderneanfader hette Knut Arnbjörnsson (Äldre Svenska frälsesläkter 1: 1, s. 102, har "Abjörnsson"), eller då värmlandssläkten Vinges stamfar Björn Nilsson, som Äldre svenska frälsesläkter 1: 2, s. 211, kunnat säkert belägga 1423—1444, i sp. 331 identifieras med en västgötsk Björn Nilsson 1415 och 1446.

Det vanligaste av de i detta band behandlade namnen tycks — om man får döma av det utrymme det här ägnats — ha varit det gamla kunganamnet Erik, under medeltiden vanligt bl. a. som bonde-namn i Uppland. Det fyller ensamt 74 spalter, dvs. nästan hälften av sista häftet. Som jämförelse kan nämnas, att namnet Bengt behandlats på knappt 46 spalter och Birger på drygt 36, medan det ledande kvinnonamnet Elena (Helena, Elin) fyller drygt 30 spalter, följt av Birgitta med drygt 28.

Den nya uppslagsbokens tre första häften har varit föremål för en filologisk recension av Lena Peterson i tidskriften *Namn och bygd*, årgång 62 (1974), s. 181—184. Där påpekas bl. a., att det rika materialet från runinskrifterna ej medtagits, och att Ulf Åkesson (Tott) kommit att redovisas på tre olika ställen under uppslagsorden Aghe, Ake och Aughe. Flera dylika redaktionella förbiseenden kan konstateras. Bengt Gotskalkssons (Ulv) hustru Birgitta Arendsdotter (Styke) har sålunda behandlats både i sp. 392 (belägg från 1441) och i sp. 395 (belägg från 1453). I sp. 550—551 redovisas dels under 1465 Cecilia Magnusdotter (Natt och Dag), gift först med Amund Bolt och sedan med Jösse Ivarsson (vingat svärd), dels under 1469 Jes Perssons hustru Cecilia Magnusdotter. J. Liedgren har i *Släkt och hävd* 1971, s. 493, visat, att det är fråga om samma person, som alltså var gift tre gånger. I sp. 635 har den 1282 förekommande Helena efter Äldre svenska frälsesläkter uppgivits som änka efter Holmger Karlsson (Lejonbalk), ehuru jag i *PHT* 1970 och 1973 visat, att hennes avlidne make snarast var Holmger Knutsson, och denna uppfattning accepterats vid behandlingen i samma spalt av den i ett odaterat brev nämnda Helena de Sco. Ej heller där har emellertid framställningen blivit korrekt, då trots min utredning uppgiften kvarstår, att Holmger Knutssons svärmor, Peder Strangesens dotter Helena, även skulle ha varit gift med Holmger Knutssons far, konung Knut länge. I sp. 647 har Elin Lindormsdotters make Sven Bryniolfsson inom parentes försetts med vapenbeteckningen "gumshuvud" utan anmärkning om att han blev stamfar för Forstenaätten och redovisas under denna i det elgenstiernska ättartavleverket och i Svenskt biografiskt lexikon. Vid behandlingen av samme Sven Bryniolfsson i sp. 519 har ingen uppgift om vapenbilden medtagits, men däremot har där noterats "tillhör(!) Forstenaätten" och hänvisning gjorts till ättartavleverket. I sammanhanget kan påpekas, att uppgiften i sp. 647, att Elin Lindormsdotter "tillhörde ätten Bagge af Berga", ej är korrekt, eftersom av ättartavleverkets framställning framgår, att namnet Bagge härrör från hennes kusins sonhustrus släkt, från vilken namnet upptogs av den sistnämndas son, som blev farfars far till den Bengt Bagge som introducerades på riddarhuset.

För historiker är framför allt notiserna om personer ur de högsta samhällsklasserna av vikt. I åtskilliga fall meddelas, att det är fråga om riksråd. Ibland är emellertid dessa uppgifter oriktiga, beroende på att redaktionen tydligen ej känt till Karl-Erik Löfqvists viktiga artikel Rikets råd och män (Historisk tidskrift 1936, s. 406—409). Löfqvist visar med klara belägg ur arkundsmaterialet, att den av honom behandlade termen, som är synnerligen vanlig i senmedeltidens Sverige, ibland betecknar riksrådet men ibland inbegriper även andra medlemmar av frälset. Så snart det gäller analys av en namnlängd med denna term i en arkund, måste längden jämföras med annat källmaterial rörande rådets ledamöter vid ifrågavarande tidpunkt för att man skall kunna få fram, om de nämnda personerna verkligen var riksråd eller ej. Obekantskapen med Löfqvists artikel har bl. a. medfört, att personnamnsordboken gör Erik Jönsson i Hallkved (sp. 721) till riksråd 1436 därför att han i ett brev från detta år nämnes bland "regni consilarii et homines". Redaktionen har här missuppfattat den uppräkningslista av rikets råd och män som finnes i det bekanta privilegiebrevet för Stockholm av den 1 maj 1436 i Stockholms stadsarkiv, senast tryckt 1927 i den av Nils Herlitz utgivna första delen av Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer, s. 77—83. Med hänvisningar till detta brev motiverar personnamnsordboken också påståendena, att Erik Stensson (Natt och Dag; sp. 719) och den kronologiskt mellerste av de tre Erik Turesson, som tillhörde släkten Bielke (sp. 723), var riksråd 1436. Samma brev är också källan för påståendet, att Albrekt Peccatel (sp. 40) var riksråd detta år, ehuru en vidimention från 1442 i Stockholms stadsarkiv citeras där och brevet med orätt fått dateringen 6 maj 1436. I fallet Erik Turesson kan personnamnsordboken ha blivit missledd av den i densamma citerade framställningen i Elgenstiernas ättartavlor, vilken liksom Gottfrid Carlssons framställning om samme person i Svenskt biografiskt lexikon, 1 (1924), s. 150, uppger, att han var riksråd 1436; av båda dessa verk utkom ifrågavarande delar långt före Löfqvists artikel. I fallet Erik Stensson uppger ättartavlorna ej, att han var riksråd.

Annars är det ofta ättartavlorna som misslett personnamnsordboken, då den med orätt uppger personer vara riksråd.

Så är fallet t. ex. vid behandlingen av Anders Isaksson (Banér; sp. 85) och Bo Djure d. y. (sp. 427); i det senare fallet har Gottfrid Carlsson i sin utförliga framställning om vederbörande i Svenskt biografiskt lexikon, 5 (1925), s. 320 f., ingen uppgift om att han var riksråd. Från ättartavlorna härrör också den felaktiga uppgiften, att Gustav I:s svärfar Erik Abrahamsson (Leijonhufvud) "var riksråd 1509" (sp. 753). Den tycks återgå på en felaktig rubrik i C. G. Styffe, Bidrag till Skandinavien historia, 5 (1884), s. 362, som denne själv rättat i samma bands inledning, s. 133, not 7 (jfr B. Hildebrand i PHT 1932, s. 194). Styffes rådslängd för denna tid (inledningen till samma band, s. 168) upptar Erik Abrahamsson som riksråd först 1512 och då med frågetecken. Jag har ej funnit något säkert belägg förrän 31 augusti 1514 (perg.-brev i riksarkivet; C. A. Klingspor och B. Schlegel, Engso, 1877, s. XXXXIII).

Då det gäller riksrådsuppgifterna, är det inte bara Löfqvists artikel som ord-bokens redaktion förbisett utan också den utredning om riksrådets världsliga medlemmar 1470—1497 som numera föreligger som exkurs IV (s. 233—242) i Kjell-Gunnar Lundholms doktorsavhandling om Sten Sture den äldre och stormännen (1956). Om denna framställning beaktats, hade personnamnsordboken ej efter ättartavlorna uppgett, att Erik Åkesson (Tott) var riksråd 1472 (sp. 732), ty denne är ej med i Lundholms väldokumenterade riksrådsförteckning, och Lundholm (s. 59 och 76) nämner, att han i olikhet med flera av sina bröder förblev konung Kristian trogen och vistades i Danmark. Ej heller Bengt Karlsson (sparre över blad), som enligt personnamnsordboken (sp. 272) "var riksråd 1491", förekommer i Lundholms riksrådsförteckning; varifrån personnamnsordbokens uppgift om hans medlemskap i riksrådet härrör synes ovisst, men Jan Liedgren har i sin utredning om honom i Bromma hembygdsförenings årsskrift 1959, s. 19, not 21, påpekat, att han förväxlats med en äldre person med samma namn, som i äldre litteratur utan all grund uppges ha varit riksråd 1421—1450.

En ännu utförligare motsvarighet till Lundholms utredning föreligger för åren 1364—1375 i exkurs 3 (s. 270—301) i Sten Engströms doktorsavhandling om Bo Jonsson (1935). Om personnamnsordboken beaktat denna, hade den ej uppgett

(sp. 247), att ett numera i *Diplomatarium suecanum* 8, nr 7045, publicerat brev skulle dokumentera, att Bengt Nilsson (Oxenstierna) var riksråd 1364. Enligt Engströms analys av detta brev (s. 272—283) är detta oriktigt. Engström (s. 295 ff.) anser sig kunna fastställa, att Bengt Nilsson blev riksråd först 1370 (jfr Gillingstam, *Åtterna Oxenstierna och Vasa* under medeltiden, 1952, s. 60).

Andra luckor i redaktionens beläsenhet i den historiska litteraturen avslöjas av uppgiften (s. 251), att Bengt Larsson (Ångaätten) "var riksråd 1414". Belägg anföres ej, men den enda källa, som kan komma i fråga, är den s. k. Växjöstadgan, som nämner honom bland sina beseglare och publicerats i *Svenskt diplomatium från och med år 1401*, 2 (1879—1887), nr 1968, under 24 juni 1414 med uttryckligt angivande av att den "på af Styffe anförda skäl ej kan tillerkännas äkthet". Styffe, *Bidrag till Skandinavien historia*, 2 (1864), inl., s. 98, not 2, motiverar sin mening bl. a. med att två av Bengt Larssons uppgivna medsigillanter bevisligen dog redan 1396 resp. 1408. Någon uppgift om att han skulle vara riksråd ingår ej i texten. Stadgan har senast behandlats av L.-O. Larsson. Det medeltida *Värend* (1964), s. 166 ff., som ej har något att invända mot Styffes bevisföring.

Den i sp. 28 utan källhänvisning lämnade uppgiften, att den skånske stormannen Nils Åkesson (Galen) var svenskt riksråd ännu 1358, bör nog rättas till 1357. Se L. Sjöstedt, *Krisen inom det svensk-skånska väldet 1356—1359* (1954), särskilt s. 24 och 27.

I sp. 245 nämnes Bengt Filipsson (Ulv) såsom riddare 1351 och riksråd 1369 med hänvisning till "ÅSF 1, s. 94". Om man slår upp detta ställe i *Äldre svenska frälse-släkter*, visar det sig emellertid, att Bengt Filipsson visserligen förekommer där med bl. a. dessa titlar men ej de nämnda årtalen. Det förefaller svårt att få fram, varifrån personnamnsordboken fått dem. Bengt Filipsson blev riddare redan något av åren 1346—1349 (K.-E. Löfqvist, *Om riddarväsen och frälse i nordisk medeltid*, 1935 s. 248) och som riksråd kan han beläggas redan 1358 (L. Sjöstedt, *Krisen inom det svensk-skånska väldet 1356—1359*, s. 37 med not 3), vartill kommer att han redan 1356 tillhört konung Erik Magnussons råd (DS, nr 5675; jfr Sjöstedt, s. 20).

En av de i personnamnsordboken som

riksråd förekommande personerna har aldrig existerat. Det är den Bengt Eriksson, som med hänvisning till "FMU 3, s. 84", uppges ha varit riksråd 1435 (sp. 257). Den i Finlands medeltidsurkunder publicerade texten är en 1600-talsavskrift i finska riksarkivet, som vanprydes av flera uppenbara felläsningar. Drotsen Kristiern Nilsson (Vasa) kallas sålunda där "Christher Rws" och Nils Jönsson (Oxenstierna) "Niels Jörensön". Det faktum, att Bengt Eriksson där nämnes bland riddarna, visar, att även hans namn måste vara fel-skrivet, ty av den riddarlängd för 1400-talet, som förekommer i Frans de Bruns duplicerade bok *Varia* (1931), framgår, att ingen svensk riddare med detta namn funnits under 1400-talet. Ifrågavarande person måste ha tillhört landets elit, eftersom hans medsigillanter förutom drotsen och Nils Jönsson är ärkebiskopen, skarabiskopen och Engelbrekt Engelbrektsson. Då brevet är ett den 11 augusti 1435 på Långholmen vid Stockholm daterat frälsebrev och breven för dessa år är redovisade i *Svenska medeltidsregister 1434—1441* (1937), är det lätt att konstatera, att andra frälsebrev av samma datum är kända i original, och att på Bengt Erikssons plats i dessa står Bengt Stensson (Natt och Dag), fadern till Engelbrekts mördare.

Om sålunda personnamnsordboken gjort flera personer till riksråd, som aldrig varit det, händer det också, att riksrådstiteln i densamma utelämnats i fråga om personer, som bevisligen varit riksråd. Sådana fall är två av de främsta männen kring riksföreståndaren Svante Nilsson, nämligen Åke Hansson (Tott) och Erik Turesson (Bielke), vilkas rådsämbeten ej nämns vid behandlingen av dem i sp. 34 resp. 749; de förekommer i Styffes ovan-nämnda rådslängd i *Bidrag till Skandinavien historia*, 5, inl., s. 167 f., och Erik Turesson har dessutom blivit föremål för en utförlig biografi av Gottfrid Carlsson i *Svenskt biografiskt lexikon*, 4 (1924), s. 167—180, vilken snarare hade bort citeras än ättartavleverket.

Av det föregående har framgått, att personnamnsordboken ofta hänvisar till det senare verket och utan undersökning godtar uppgifter i detta, ehuru det är starkt prägladt av att dess utgivare var amatör (jfr *Hist. tidskr.* 1977, s. 83 med not 2). I sammanhanget kan påpekas, att personnamnsordboken på flera ställen (sp. 403, 705, 712 och 763) använder ättartavleverkets benämning "Bielke af Akerö",

ehuru det är fråga om medeltida personer långt innan Akerö på 1500-talet kom i denna släkts ägo (jfr J. A. Almquist, Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden, 2:2, 1935, s. 711, och J. E. Almquist, Herrgårdarna i Sverige under reformationsstiden, 1960, s. 123) och långt före tillkomsten av riddarhuset, där en släktgren fick denna benämning.

Det ovannämnda fallet med det apokryfiska riksrådet Bengt Eriksson är tyvärr ej det enda exemplet på bristande textkritik i personnamnsordboken. I sp. 62 förekommer en i övrigt okänd "svensk tronpretendent på 1100-t." vid namn "Alluius". Ett studium av texten visar, att uppgiften förekommer i en kungalängd, som återgår på västgötalagens kungalängd (jfr S. Bolin, Om Nordens äldsta historieforskning, 1931, s. 142). Västgötalagens kungalängd har på detta ställe Kol, vars namn alltså torde ha missuppfattats i den av personnamnsordboken utnyttjade kungalängden.

I flera fall kan konstateras, att en urkundstext missuppfattats genom att den ej i tillräcklig utsträckning sammanställts med annat material. I sp. 239 uppges sålunda östgötalagmannen Bengt Magnusson av Folkungaättens lagmangren ha varit "marskalcus", vilket ämbete han ej kan beläggas ha innehaft. Uppgiften torde återgå på ett brev av den 6 juni 1295 (DS, nr 1130), i vilket det talas om "dominos Marskalcum benedictum legiferum vsogie & alios de consilio domini regis". Som marsk förekommer i flera brev från samma år (DS, nr 1132, 1133 och 1151) den bekante Tyrgils Knutsson, vilken kan beläggas som innehavare av detta ämbete både tidigare och senare (K.-E. Löfqvist, De svenska drots- och marskämbetena under 1200- och 1300-talen, Vetenskaps-societeten i Lund. Årsbok 1936, s. 20). Det är alltså tydligt, att marsktiteln ej hör till lagman Bengt, utan att det är fråga om en uppräknig. Se vidare K. G. Westman, Svenska rådets historia till år 1306 (1904), s. 132. — I sp. 519 har personnamnsordboken försett Forstenasläktens stamfar Sven Bryniolfsson med två systrar, som ej tidigare varit kända i litteraturen. Släktskapsuppgiften finns i ett i avskrift från 1645 känt brev från 1473, men intet synes tala för att den där nämnde Sven Bryniolfsson är identisk med Forstenasläktens stamfar. — Det i sp. 43 under uppslagsordet Albrikt redovisade belägget "Albret Stiefsøn" i den danske historieskrivaren Huitfeldts referat av en nu förlorad trak-

tat från 1303 har av J. Rosén, Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder (1939), s. 33, not 9, visats vara en förvanskning av Abjörn Sixtensson (jfr sp. 3). — I sp. 100 uppges Katarina Bengtsdotter (Königsmark) ha en syster vid namn Anna. Uppgiften torde bero på missuppfattning. Såsom påpekats av Filip Liljeholm i PHT 1950, s. 97 f., betyder nämligen syster ej alltid köttslig syster, och Gottfrid Carlsson har i PHT 1951, s. 12, not 1, påpekat, att Katarina ej hade någon syster med namnet Anna utan att det i personnamnsordboken sedermera citerade brevet 1455 sannolikt åsyftar Katarinas styvdotter Anna Jonsdotter (Gädda). — I sp. 397 uppges riddaren Staffan Ulfssons (Ulv) hustru 1468 heta Birgitta Karlsdotter, ehuru Staffan Ulfsson enligt den tryckta genealogien över släkten Ulv i Svenska autografsällskapets tidskrift, I (1879—88), s. 232, var gift med Sigrid Karlsdotter (Bonde). Hon var enligt Elgenstiernas ättartavlor, 1, s. 513, syster till Nils Stures hustru Birgitta Karlsdotter (Bonde), som behandlats i sp. 395. Tydliga har personnamnsordboken misslettats av att det citerade brevet 17 juni 1468 är utfärdat av Nils Sture och Staffan Ulfsson med deras hustrur Sigrid Karlsdotter och Birgitta Karlsdotter; av någon anledning har ordningen mellan hustrurna i brevet blivit omkastad. — I sp. 102 uppges Gustaf Olofssons (Stenbock) dotter Anna Gustafsdotter i ett brev av den 18 oktober 1492 "felaktigt" kallas Anna Turesdotter. Detta brev är emellertid ett skiftesbrev mellan Arvid Knutsson (sparre över stjärna)¹ och Anna Turesdotter efter Gustaf Olofsson. Eftersom Arvid Knutsson var gift med Anna Gustafsdotter (se Härenstam, Finnveden under medeltiden, 1946, s. 353), kan arvet efter Gustaf Olofsson ej ha skiftats mellan dem, utan brevet 1492 måste ha rätt, då det uppper, att arvet skiftades mellan Arvid Knutsson och Anna Turesdotter, som tillhörde ätten Bielke och var Gustaf Olofssons änka, Anna Gustafsdotters styvmor. — I sp. 288—289 har personnamnsordboken förbisett, att notisen i brevförteckningen C 4 i riksarkivet om Nils Esbjörnssons änka Bengta Abrahamsdotters donation av jord i Svinnegarn ej härrör från 1459 utan från 1359 (i C 4 står blott "quinquagesimo nono" utan århundradebeteckning), och att det är fråga om drotsen Nils Abjörns-

¹ Se s. 80.

son (Sparre av Tofta). Se min avhandling om Ätterna Oxenstierna och Vasa, s. 54, och Sjöstedt, a. a., s. 249. — I sp. 385 förbises min utredning i PHT 1955, s. 140, not 1, enligt vilken en "Henericus Niclesson" i ett i avskrift i den sparreska kopieboken B 15 känt brev av år 1315 i verkligheten hette "Benedictus Niclesson" och tillhörde ätten Lejonansikte. Jfr Äldre svenska frälsesläkter, 1:1 (1957), s. 70.

I flera fall har personnamnsordboken missuppfattat litteraturuppgifter. I sp. 539 behandlas Sigmund Keldorssons dotter Cecilia som dotter till marsken Tyrgils Knutsson med hänvisning till "PHT 55, s. 47", ehuru just där framhållits, att det i personnamnsordboken citerade brevet 1310 *ej* bevisar, att hon var dotter till marsken. Hon har därför ej heller upptagits bland Tyrgils Knutssons barn i artikeln om hans släkt i Äldre svenska frälsesläkter. — På samma sätt hänvisas i sp. 541 till B. Beckman, Matts Kättilmundsson, 1, s. 26, för en uppgift, att systrarna Cecilia och Helga Bengtsdotter hörde till ätten Boberg, ehuru Beckman där reserverar sig mot en anförd uppgift härom av Annerstedt och Helgas släktförhållanden utretts i Äldre svenska frälsesläkter, 1:1, s. 12. — I sp. 670 uppges Erik Magnussons (Örnfot) hustru Elisiv ha tillhört Hammerstaätten, ehuru hon i sp. 725 uppges ha "3 strömmar" i vapnet. På det förra stället hänvisas till Lars-Olof Larsson, Det medeltida Värend, s. 431, not. Vid studium av framställningen där visar det sig, att personnamnsordboken missuppfattat Larssons uttryckssätt, då denne efter redovisning av riddaren Peder Åkesson (Hegle; 3 strömmar i vapnet) äktenskap med en dotter till Nils Erengislesson (Hammerstaätten) nämner en dotter Elisiv — alltså dotter till Peder Åkesson, ej till Nils Erengislesson! — som gift med Erik Magnusson.

Även andra fall av felaktiga personidentifikationer förekommer. I sp. 104 har Anna Månsdotters (Bonde) make Kristiern Bengtsson (fyrstuckad sköld med halv lilja) förväxlat med Kristiern Bengtsson (Oxenstierna); se vidare Elgenstiernas ättartavlor, 1, s. 515, och J. E. Almquist, Herrgårdarna i Sverige under reformationstiden, s. 233. — I sp. 661 uppges i enlighet med min framställning i PHT 1962, att Anders Olssons hustru Elin Svendsdotter tidigare varit gift med Mats Håkansson (Båt av Billa), men Stig Östenson har i sin uppsats Nils Lindorms-

son (Bååt, Lennart Nilssons ätt) till Aneby och ätten Båt av Billa ännu en gång (PHT 1974) visat, att hon i stället som änka efter Anders Olsson torde ha gift om sig med Mats Håkanssonson son Håkan Matsson. — I sp. 717 uppges en Erik ha begravts i Vadstena tillsammans med sin far "(rd.) Karvlus (Ormsson) Sture (gumsehuvud)". Denna uppgift återgår på en felidentifiering i S. Gardells Gravmonument från Sveriges medeltid. Av Gottfrid Carlssons likaledes citerade uppsats Till de medeltida Stureätternas genealogi (PHT 1920) framgår, att det ej är fråga om riddaren Karl Ormsson (Gumsehuvud), som aldrig hette Sture, utan om väpnaren Karl Sture, som också förde gumsehuvudvapnet, men vars far hette Magnus Sture. — Uppgiften i sp. 24, att Sten Sture d. ä:s tidigt avlidna fästmo Agneta var dotter till Åke Axelsson (Tott), är också oriktig, ty Lundholm har i sin förutnämnda avhandling visat (s. 5, not 8), att hon i stället var dotter till Åkes broder Ivar Axelsson. — I sp. 373 förbises, att ättartavleuppgiften, att Joen Birgersson i Hacksta tillhörde ätten Gyllenhorn, korrigerats i min artikel om denna ätt i Svenskt biografiskt lexikon, 17 (1967—69), s. 575, där jag visar, att Jöns (ej Joen) Birgersson i Hacksta ej var far utan svärfar till ätten Gyllenhorns stamfar Olof Jonsson i Hacksta. Ättartavleuppgiften, att denne Jöns Birgersson hette Joen, har förlätt J. E. Almquist, Lagsagor och domsagor i Sverige, 1 (1954), s. 146, och 2 (1955), s. 51, att med honom förväxla en häradshövding i Tu-hundra vid namn Johan Birgersson, och personnamnsordboken har utan att reagera för förnamnen låtit förleda sig av Almquist. — I sp. 527 behandlas den svenske tronpretendenten Burislew, som identifieras med en i konung Valdemars jordebok nämnd son till konung Sverker d. ä., ehuru det finns en medeltida uppgift, att tronpretendenten var son till Sverkers son Johan (Svenskt biografiskt lexikon, 21, 1975—77, s. 467). Jfr Historisk tidskrift 1948, s. 318. — I sp. 549 uppges Olof Jönssons (Stenbock) dotter Cecilia i ett tredje äktenskap ha varit gift med "Erik Axelsson (Kurck)", för vilken uppgift hänvisas till Jully Ramsay, Frälsesläkter i Finland intill stora ofreden (1909), s. 245. I min uppsats Den friherrliga ätten Kurcks ursprung (Genos 1964) har jag emellertid visat, att någon Erik Axelsson (Kurck) aldrig existerat, och att uppgiften om honom torde vila på feltolkning av ett

brev, som gäller Erik Axelsson (Tott). Ej heller denne var dock gift med Cecilia Olofsdotter (Stenbock). — I sp. 52 har en 1323—1352 nämnd Bengt Algotsson redovisats som släkting — visserligen med frågetecken — till Algot Bengtsson (griphuvud). Denne har faktiskt beseglat Bengt Algotssons citerade morgongåvobrev 1352, men så är även fallet med en Gunnar Algotsson, som i ett brev av år 1334 (DS, nr 3056) uppges ha en släkting gemensam med Bengt Algotsson och därför sannolikt var dennes bror. Denne Gunnar Algotsson, som ej tycks vara redovisad i artikeln om namnet Algot, förde ett helt annat vapen — tre stengavlar — än Algot Bengtsson, vilket ger honom starkare relationer till en helt annan släktkrets (Äldre svenska frälsesläkter, 1:1, s. 79) än till denne, som av sitt griphuvudvapen att döma tillhörde Algotssönernas ätt (Äldre svenska frälsesläkter, 1:1, s. 5). Det är sålunda alldeles omotiverat att behandla denne Bengt Algotsson i samband med Algot Bengtsson. — I sp. 579 och 672 uppges, att David Körning tillhörde ätten Gripenstierna, varvid hänvisas till Elgenstiernas ättartavlor, 3, s. 153, ehuru där uttryckligen anges, att ”inga bevis” finns för ätten Gripenstiernas uppgivna härstamning från ätten Körning. Sedan dess har Arne Munthe i sin avhandling om Joel Gripenstierna (1941) visat, att det rör sig om ren konstruktion. — I sp. 761 uppges, att 1280-talsriddaren Knut Eriksson ”tillhörde ätten Silfversparre”, ehuru Elgenstiernas ättartavlor där citerade framställning visar, att endast vapnet förenar denne med den först från 1400-talet kända ätten Silfversparre. — I sp. 552 uppges Cecilia Jakobsdotter (Horn) vara änka efter ”fogden Twffue Mogenson (Natt och Dag)”. I Elgenstiernas ättartavlor, 3, s. 670, till vilket verk personnamnsordboken hänvisar (sp. 553), står emellertid blott, att Tuve Månsson ”förde samma vapen som ätten Natt och Dag”, och han uppges där också vara ”danskfödd”. Jfr senast E. Anthoni, Finlands medeltida fräse och 1500-talsadel (1970), särsk. s. 203. — Uppgiften i sp. 4, att den från 1368 uppträdande Jöns Abjörnsson levde ännu 1417, beror på förväxling med den i sp. 5 behandlade Jon Abjörnsson, som kan beläggas 1393—1427. Se J. Öberg, Två urkunder ur Lars Sparres kopiebok B 15, Riksarkivet (Meddelanden från svenska riksarkivet 1962—66: Handlingar rörande arkivväsendet), s. 120 ff. — I sp. 75 har förbisetts, att den

domprost i Uppsala som i litteraturen kommit att kallas Andreas And, aldrig bar släktnamn. Släktnamnet And förekommer blott i hans och hans bror Israel Anderssons sigillinskriftioner och åsyftar deras far. Se J. Koits artikel om släkten And i Äldre svenska frälsesläkter, 1:1, s. 7, samt mina framställningar i PHT 1957, s. 168 f., och i Historisk tidskrift 1964, s. 35. — I sp. 386 har Holmger Birgersson av missstag förts till Rumbys ätt, ehuru hänvisning finnes till Äldre svenska frälsesläkters framställning om honom i artikeln om Rörig Birgerssons ätt. — I sp. 397 uppges Birgitta Ragvaldsdotter (Fargalt) vara gift med Erik Matsson i Casby enligt Äldre svenska frälsesläkter, 1, s. 32, ehuru detta på s. 168 i samma verk rättats till Erik Mickelsson (björnlår) i Kasby. — I sp. 675 uppges den norske konung Harald hårdrådes hustru Elisabet ha varit dotterdotter till Olaf *den helige*, som ju var Haralds halvbror. I själva verket var hon dotter till den ryske storfursten Jaroslav och Olof *skötkonungs* dotter Ingegerd.

Förordets deklaration, att varje namnbärande ”redovisas i regel med sitt äldsta och sitt yngsta urkundsbelägg” jämte ”äldre resp. yngre förekomst i en andrahandskälla” har inte alltid följts. Konung Birgers dotter Agnes i sp. 23 representeras sålunda endast av det i senare översättning kända danska brev som är det enda urkundsbelägget för henne och som ger den sista uppgiften om henne, medan de notiser om hennes tidigare öden förbigåtts som finns hos Ericus Olai och i den lundsiska ärkebiskopskrönikan; jfr numera PHT 1967, s. 4. I fråga om stockholmsborgaren Albrekt Jönsson i sp. 41 har ej medtagits de från tiden efter hans död härrörande belägg som finns i ett originalbrev från 1514 och i Gustav I:s registratur 1522 och redovisats i min bok Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden, s. 760.

Förordets deklaration, att hänvisning skall göras ”till gängse personhistorisk och genealogisk litteratur”, ”där så synes nödvändigt”, har tillämpats med en viss ojämnhet, tydligen på grund av svårigheterna att överblicka denna litteratur. Att Elgenstiernas ättartavlor oftare citeras än Svenskt biografiskt lexikon trots det senare verkets betydligt högre kvalitet tyder emellertid på att redaktionen ej lagt ned tillräckligt arbete på dessa hänvisningar. Exempel på bristande beaktande av personers behandling i Svenskt biografiskt

lexikon har anförts i det föregående och kan kompletteras med att hänvisningar till detta verk saknas för t. ex. Abraham Brodersson (sp. 8 och 496), linköpingsdekanen Erik Svensson (sp. 756) samt Brun Svensson (Forstenasläkten) och hans söner (sp. 506—507). Ej heller J. E. Almquists talrika släktmonografier i *Släkt och Hävd* har alltid beaktats, såsom då namnet Byting behandlats (sp. 530) utan hänvisning till Almquists uppsats i *Släkt och Hävd* 1958 och Broder Buth (sp. 498) utan hänvisning till *Släkt och Hävd* 1969 eller Botil Nilsson (Krumme; sp. 457) utan hänvisning till Krumme-uppsatsen i *Släkt och Hävd* 1954 och uppsatsen om hennes makes släkt Drake i *Släkt och Hävd* 1957. Också Äldre svenska frälsesläkter har ibland förbisetts, t. ex. i fråga om Arvid Gustafsson (Sparre av Vik; sp. 155), Arvid Karlsson (Sparre av Aspås; sp. 156), Arvid Kettillsson (Gren; sp. 156), Bengt Matsson (Boberg; sp. 238), Bengt Sigtryggsson (Boberg; sp. 238), Margit Mårtensson (!; Djäkn; sp. 497) och Cecilia Wernersdotter (Brunkow; ej "Brunk"; sp. 538).

Skönhetsfläckar av anakronistisk art — ej utan filologiskt intresse — är titlarna "riksdrotts" i sp. 27 och "stadsfullmäktig" i sp. 42.

Det ovan anförda ger associationer till Jan Liedgrens anmälan i PHT 1974 av häftet om Strängnäs domkyrkas gravminnen i det konsthistoriska verket *Sveriges kyrkor*. Då vår knapphändiga kulturbudget gör sådana satsningar som *Sveriges kyrkor* och *Sveriges medeltida personnamn*, borde samarbete mellan företrädare för olika vetenskaper kunna eliminera de svårigheter som skapas av att verket spänner över flera olika ämnesområden. Man erinrar sig i sammanhanget Jöran Sahlgrens inlägg vid Svenska filolog- och historikermötet i Göteborg 1912, då han om editionsarbete påpekar, att "man har ej råd att utge en upplaga för historiker och en för språkmän, och man har ej någon garanti för att en historiker utan språkvetenskapliga intressen eller språkvetenskaplig underbyggnad normaliserar rätt" (jfr *Diplomatarium Suecanum*, 7:1,

1976, s. IV). Detsamma gäller givetvis även i andra riktningen. Filologerna behöver historikernas stöd. Då det första häftet av *Sveriges medeltida personnamn* kom ut 1967, bestod Vitterhetsakademiens personnamnskommitté, som ger ut verket, uteslutande av filologer, men fr. o. m. häfte 2, som utkom 1973, ingår i kommittén även en historiker, den numera pensionerade landsarkivarieren Birger Lundberg. Det vare mig fjärran att nedvärdera denne förtjänste arkivman och medeltidshistoriker, men ett studium av hans skrifter ger ej intryck av att han ägnat sig åt medeltida personhistoria. Om endast en historiker skall sitta i den kommitté, som utger personnamnsordboken, borde denne ha dokumenterad kompetens inom nämnda område.

Hans Gillingstam

Barnhusbarn och magistratspersoner

Gudrun Utterström, *Tillnamn i den karolinska tidens Stockholm*. Umeå 1976, 191 s. (Umeå studies in the humanities, 11.)

Bokens huvudparti ägnas namnstudier i Stockholms barnhusböcker 1668—1711 och bygger på ett rikhaltigt och förut föga utnyttjat arkivmaterial i Stockholms stadsarkiv. I verifikationerna till barnhusets huvud- och avräkningsböcker ingår bl. a. månadsrullor över barn och anställda som utspisats. Fr. o. m. 1672 finns också antagningshandlingar med suppliker, intyg och resolutioner. Förf. påpekar, att för denna tid är barnhusbarnen den bäst redovisade befolkningsgruppen i Stockholm. Man kan också ofta följa barnens vidare öde: dödsfall, rymningar eller placering hos hantverkare eller i familjer. Barn under sju år placerades i allmänhet i Danvikens hospital, men mellan sju och femton års ålder skulle medellösa eller föräldralösa stockholmsbarn kunna få underhåll och undervisning i barnhuset. Ibland rekryterades barnen genom formliga gatuzazzior men oftast intogs de på grund av suppliker. Antalet intagna skiftade starkt år från år, lägst omkr. 70, högst 232 (år 1699).

Det är fråga om utomordentligt intressanta längder och akter, som borde intensivt bearbetas också ur kulturhistorisk och sociologisk synpunkt. Mycket är genom denna undersökning framdukat för bearbetning ur dessa infallsvinklar. Tabellerna

¹ Han uppges i sp. 169 med orätt efter Elgenstiernas ättartavlor tillhöra ätten Drake af Intorp, ehuru det Drake-namn, under vilket hans farbrors sons sons son Axel Drake 1625 introducerades på riddarhuset, härrörde från Axel Drakes farmor. Se *SoH* 1957, s. 168 f.

är nästan överflödigt rikliga och uppställda ur olika aspekter, bl. a. efter fader-nas yrkestillhörighet. Man saknar nog en kort presentation av den märkliga s. k. barn- och tukthusmanufakturen, som under en längre period stod under Jean de la Vallées ledning. Den har skildrats av C. F. Corin i hans stora avhandling om Stockholms stadsförvaltning 1668—1697 (upptagen i källförteckningen men ej direkt citerad). De av förf. mönstergillt ederade 21 exemplen på "akter" med antagningshandlingar ger bevis på vad som kan utvinnas ur befolkningshistorisk synpunkt.

Syftet med undersökningen är dock strikt språkligt och namnhistoriskt. En bestämd önskan har funnits hos barnhusledningen, att varje barn skulle ha ett tillnamn — ett begrepp som analyseras noga och fungerar utmärkt i detta sammanhang. Genom antagningshandlingarna är det många gånger möjligt att konstatera om barnen ärvt sina tillnamn eller fått dem i barnhuset. Barn till militär personal har den högsta andelen ärvda namn. Undersökningen påvisar, hur den från början ganska fantasibetonade namngivningen, ofta från djur- och växtriket, får vika för ett större antal namn av "modern" svensk typ — ortnamnsförel med senare led som -man, -berg, -gren, -ström. Det blev allt vanligare att barnen hade ärvda namn och man behövde inte längre hitta på så många nya. Namnskicket anpassade sig till bruket i staden för övrigt.

Inledningsvis har förf. i ett tämligen utförligt kapitel också undersökt magistratens namnskick med utgångspunkt i matrikeln i Stockholms rådhus och råd, del 2. Om denna kan väl sägas ungefär detsamma som om Elgenstiernas ättartavleverk, att den är ett förträffligt hjälpmedel för personhistorisk forskning och en utomordentlig prestation men att den bör nyttjas efter kontroll och med stor urskillning, något som också iaktas av Gudrun Utterström. En rad viktiga påpekanden och rättelser görs med en vid orientering i personhistorisk litteratur. Namnmaterialet är givetvis inte här lika vetenskapligt jungfruligt (t. ex. tidigare uppsatser av E. Tegnér och R. Brieskorn) som beträffande barnhusbarnen, men stor möda har nedlagts på att få fram de rätta namnformerna. Jämförelser har gjorts med universitetsmatriklar och stadens serier av handlingar. Läsaren ser mycket gärna, att förf:s förhoppning om att senare kunna framlägga en fylligare framställning av

borgerskapets namnskick skall gå i uppfyllelse.

För personhistoriskt intresserade läsare är det ytterst beklagligt, att det inte finns personregister till boken, något som framför allt är kännbart för det första avsnittet om magistraten. Barnhusbarnen är förtecknade efter tillnamn med förnamn, patronymikon och intagningsår angivna, men inga hänvisningar görs till de kommentarerade partierna eller till de ederade ansökningshandlingarna.

Birgitta Lager-Kromnow

Högst nyttiga handböcker

Nils F. Holm & Ingemar Carlsson, *Enskilda arkiv i riksarkivet*. (Sthlm 1975, 121 s.; Skrifter utgivna av Svenska riksarkivet, 3.)

Bertil Broomé, *Handskriftssamlarna och de svenska arkiven 1700—1950*. (Sthlm [1977], 596 s.; Acta Bibliothecæ regiæ Stockholmiensis, 29.)

Man hör ibland sägas att manuellt kompilerade bibliografier knappast är till fromma för forskningsbibliotekens utveckling, då de konserverar ett traditionellt arbetssätt. En framsynt bibliograf använder dator.

En dator skulle aldrig kunna åstadkomma t. ex. Otto Waldes register över enskilda arkiv. Av de två arbeten som här skall behandlas kunde Holms och Carlssons möjligen åstadkommas av en "framsynt" arkivman, om än till orimlig kostnad. Broomés bok är baserad på forskning, så honom kan en dator över huvud taget inte tävla med.

Nyttan av denna typ handgjorda uppslagsböcker lär inte bestridas av någon omdömesgill forskare, arkivarie eller bibliotekarie.

Omkring tusen enskilda arkiv (person- och släktarkiv, bruks- och gårdsarkiv, förenings- och företagsarkiv) förvaras i RA. Det är mycket mer än i något forskningsbibliotek. Holm och Carlsson redovisar i sin inledning en explosionsartad ökning efter flyttningen till de nya lokalerna i Marieberg 1968: en fördubbling av beståndet från c:a 2 500 till c:a 5 000 hyllmeter. En aktiv förvärvspolitik i förening med tillräckliga utrymmen har gett RA möjlighet att på ett föredömligt sätt bädda för framtida forskning. Tyngdpunkten ligger på centrala föreningsarkiv från nykterhetsrörelse, idrottsorganisationer och

vissa politiska partier. De politiska arkiven går dock delvis till andra institutioner: Arbetarrörelsens arkiv tar ju av gammalt hand om socialistiska organisationers arkiv, medan KB härbärgerar "liberalismens arkiv", där Frisinnade landsföreningens arkiv utgör kärnan och Folkpartiets olika organisationer bygger på genom att leverera material i den takt det inte längre behövs för det löpande partiarbetet. Att Folkpartiets ungdomsförbunds arkiv 1934—70 har hamnat i RA beror således på misstag i någon instans.

Inledningen innehåller ett resonemang om tillgänglighet som är av principiellt intresse. Det sägs helt riktigt att de för statliga och kommunala arkiv gällande lagbestämmelserna om allmänna handlingars offentlighet inte är tillämpliga på enskilda arkiv och dessutom att det för RA är angeläget "att forskningen i största möjliga utsträckning får fritt begagna de enskilda samlingarna och att föreskrifter som begränsar tillgängligheten dels är enkelt utformade dels i förekommande fall ger riksarkivet möjlighet att hjälpa seriösa forskare". I de fall då rättsinnehavaren utfärdat föreskrifter föreligger ju inga problem; i fråga om samlingar "som kan beröra ännu levande personer eller innehålla ännu aktuella handlingar av känslig natur — personligt eller politiskt — har ofta utfärdats bestämmelser som begränsar tillgängligheten". Det sägs att "man", dvs. institutionen, i flertalet fall har nöjt sig med en bestämmelse att riksarkivarien beviljar tillgång till samlingen i fråga efter prövning från fall till fall, "ett tillvägagångssätt som otvivelaktigt är smidigast ur både verkets och forskarens synpunkt".

Det må vara smidigast från verkets synpunkt, men det kan ju inte vara det från forskarens annat än i positiva fall. Det var förut inte ovanligt i arkiv och bibliotek att en forskare kunde favoriseras genom att få tillgång till visst material, medan andra utestängdes från det. Arkivarier och bibliotekarier bör befrias från den typen av domarverksamhet; jag finner det angeläget med bestämmelser som eliminerar varje möjlighet till godtycke i fråga om arkivens tillgänglighet. En institution som fått ett arkiv äger papperen som fysiska föremål, medan textens upphovsman enligt nu gällande lag äger formuleringarna i 50 år efter året för sin död, vilket i de flesta fall bör vara tillräckligt skydd. Praxis på landets forskningsbibliotek är numera att även texter som skyddas av upp-

hovsrättslagen tas fram till forskare och alltså får läsas, däremot inte tryckas eller citeras ordagrant utan tillstånd av författaren eller dennes arvingar.

En skötesynd i katalogiseringsverksamheten på biblioteken har ju genom århundradena varit så höga ambitioner, att katalogmanuskriptet aldrig når tryckstadiet. Holms och Carlssons förteckning har gjort det, vilket är till stor välsignelse för forskningen. Att den av naturliga skäl är summarisk — endast en del av det under de senaste åren inkomna materialet har hunnit noggrant ordnas och förtecknas — gör mindre eller ingenting, likaså att rubrikerna är inkonsekvent gjorda och ibland språkligt otypliga. Sparsamhetsniteten har någon gång drivits för långt, så långt att det rentav kan förvilla läsaren i början, som vid förkortningarna *rör* utan punkt för rörande, *sen* för senare. Arkivbildarna är som sig bör identifierade med yrke, födelse- och dödsår. Karl XIV Johans "dibroder", generalen Louis Marie de Camps, har drabbats av ödet att ha ett på våra breddgrader svärbegripligt namn. Ett öga kastat i Svenskt biografiskt lexikon hade kunnat bringa reda i förvirringen.

Bertil Broomés handskriftssamlarhistorik är imponerande. Han säger själv i ett förord att mången säkert kommer att tycka att boken är överflödigt, då dess innehåll till allra största delen direkt eller indirekt kan inhämtas ur Waldes register.

Waldes register är förvisso enastående, det är nästan osannolikt att en enskild man har presterat det (utöver en mängd annat), och något liknande lär väl aldrig mer åstadkommas. Men Broomé är ändå för blygsam. Hans bok är tjock och späckad med viktig och lätt användbar information. Enbart registret över arkivbildare, samlare och handskriftshandlare upptar 90 tvåspaltiga sidor.

Syftet med boken är, säger Broomé själv i sin inledning, att försöka "konkretisera splittringen av svenska offentliga och privata arkiv till följd av enskilda samlares verksamhet eller i samband därmed iakttagen kommersiell aktivitet". För detta har han gått igenom Stockholms stads bokauktionskammarers kataloger och arkiv, RA:s och forskningsbibliotekens förvärvs- och andra kataloger liksom deras tjänstearkiv och årsberättelser, bevarade förteckningar över privata samlingar som senare skingrats, källhänvisningar i

vetenskaplig litteratur, slutligen också opplittrade samlingar.

Broomés intressanta upplysningar är ofta ganska chockerande. Han citerar änkan efter kontraktsprosten i Skee Johannes Gothenius (d. 1809), som i brev till Gjørwell berättar att hon förstört den avlidne mannens "pappersmassor"; de bör ha innehållit värdefulla uppgifter om prästerskapet i Göteborgs stift. Han återger en uppgift om att "fyra skrinor" med handlingar från Ribbingebäck skulle ha bränts på 1800-talet. Osv.

Skadegörelsen inskränker sig inte bara till direkt förstörelse. Många autografsamlingar byggdes upp genom "behållna lån" eller genom att handskrifter "tillvaratogs" vid ordningsarbete i arkiven. Vid beskrivningen av Leonhard Fredrik Rääfs i Småland samlarverksamhet berättas om hur aktuarierna i Halmstads magistrat livnärt sig "genom att sälja de vackraste och raraste dokumenten i arkivet".

Bernhard von Beskow företrädde den primitivaste formen av autografsamlande, där autografen inte ingår i något som helst sammanhang: han intresserade sig bara för namnteckningarna. Denna samlarverksamhet kallar han sin "oskyldiga dårskap" i ett brev till Christian Molbech, där han ber denne förse honom med danska autografer, som han menar skall vara "lätt tillgängliga i något arkiv".

Den finländske författaren och vetenskapsmannen Carl Axel Gottlund (d. 1875), känd som samlare och utgivare av finska fornsånger, hopbragte en betydande handskriftssamling huvudsakligen i RA, i mindre utsträckning i KB; hans samling finns nu i offentlig ägo i Finland.

Om en av de största handskriftssamlingarna, Jacob Gustaf De la Gardie (d. 1842), säger Broomé att hans samling ordnades "med föga respekt för arkivbildarna". Sådana försyndelser var i äldre tid vanliga också i biblioteken. Claes Adolph Flemings (d. 1831) samling var hopbragt från olika håll och har hamnat i UUB, där den splittrats på olika nummer. Än re-spektlösare har Engeströmska samlingen i KB behandlats. Den förvaras som en enhet, men sedan den kom till KB 1864 har en del brev omplacerats i KB:s autografsamling, medan pergamentbrev och en del politiska och diplomatiska brev har överförts till RA, som i sin tur har låtit en del av detta material gå vidare till landsarkiven i Lund och Uppsala.

De positiva inslagen är försvinnande få

i den trista bild av splittring och ödeläggelse som Broomé målar.

Vi har en hybrid eller övergångsgestalt i Adolf Ludvig Stierneld (d. 1835), känd som handskriftsförfalskare, om ock inte lika beryktad i den egenskapen som prosten i Hedemora Nils Rabenius (d. 1717), men samme Stierneld "visade stor omtanke om vården av våra enskilda arkiv" och var också den egentlige skaparen av Kungl. Samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinavians historia, som stiftades 1817 och som i mycket hög grad bidrog till "att öka intresset för att tillvarata och vårda privatägda arkivalier och handskrifter".

En stor del av det arkivmaterial som har varit i rörelse det senaste seklet har helt regelrätt utgallrats ur arkiven. Särskilt på 1860-talet var gallringarna vanliga och omfattande. När Svea hovrätts arkiv gallrades, var garvaråldermannen Jacob Westin "mest varje dag" kungl. sekreteraren Skoglar Bergström behjälplig med att bedöma vilka handlingar som skulle bevaras och vilka som skulle gallras; det gallrade materialet inrymdes i volymerna 644—784 i Westins samling, nu i UUB. De utgallrade handlingarna har alltså efter en utflykt återkommit i offentlig ägo och är bevarade som en enhet. Ett någorlunda lyckligt slut på den historien, åtminstone.

Juveleraren Christian Hammers samling — en av de största i enskild ägo i Sverige och bestående av ur arkiven både utgallrat och stulet material, som Hammer köpt på bokauktion — är däremot till största delen skingrad, inte bara genom försäljningen vid en serie auktioner efter Hammers död 1905, utan även så att volymer slaktats och sammanhörande enheter splittrats. Samlingens öde har förut beskrivits utförligt av Erik Naumann, som Broomé hänvisar till (han är över huvud taget en skrupulöst noggrann kreditgivare). Slutligen reagerade arkivfolket mot försäljningen, och ett konsortium bildades 1919 för inlösen av återstoden, som fördelades mellan RA, KrA, Konstakademien och UUB. Också av papperen i Hammers samling återkom alltså en del i offentlig ägo.

Det är numera en rutinmässig åtgärd att utreda pappers proveniens — den är så självklar, att det framstår som oförklarligt att just den aspekten kan vara så färsk som den faktiskt är. Broomé är här till utomordentlig hjälp. Han jämför som sagt själv sin bok med Waldes register, och jag

upprepar att han är alltför anspråkslös. Liksom det under lång tid har varit en daglig rutin att "slå i Walde", så har det också redan blivit det att "slå i Broomé".

Harry Järv

Uppsala universitetsbibliotek

Inget av de stora äldre allmänbiblioteken i Sverige har ännu blivit föremål för en samlad modern historisk framställning. Främst Otto Walde har i översiktlig form behandlat den svenska bibliotekshistorien, men när det gäller de enskilda institutionernas historia föreligger till dags dato endast fragment. Ändå är Uppsala universitetsbibliotek därvidlag tämligen gynnat. För de äldre perioderna finns utförliga framställningar av bl. a. Olof Celsius, Claes Annerstedt och Tönnes Kleberg. Ett 350-årsjubileum 1971 begick biblioteket genom att utge Celsii historik i svensk översättning. Vid samma tillfälle publicerades en innehållsrik bildkrönika i bokform av Åke Davidsson med titeln *Uppsala universitetsbibliotek 1620—1970*. Genom universitetets 500-årsjubileum 1977 har Carolina ånyo kommit i blickpunkten. Påpassligt har i universitetets svit av jubileumsskrifter utgivits en volym *I universitetets tjänst. Studier rörande Uppsala universitetsbiblioteks historia*, red. av Gert Hornwall (Uppsala 1977, 135 s.). Till sin rapsodiska karaktär påminner den om den dock betydligt mer omfattande minnesskrift som utgavs till bibliotekets 300-årsjubileum 1921. I den nya volymen återfinns åtta uppsatser som presenteras i kronologisk ordning efter sitt innehåll. Arbetet är rikt och mycket tilltalande illustrerat.

Det längsta och mest läsvärda bidraget står redaktören själv för. På trettio sidor behandlar Gert Hornwall Carolinas redivias intrikata tillkomsthistoria. Redogörelsen ackompanjeras av en utomordentligt intressant svit illustrationer som åskådliggör Carolinabyggnadens framväxt från Carl Fredrik Sundwalls första ritning 1813 till det som i Carl Jakob Hjelms version skulle bli Carolinas huvudfasad som den presenterar sig i dag. Det måste betraktas som anmärkningsvärt att byggnaden till sist ändå blev färdig. En som uppenbarligen verksamt bidrog härtill var Erik Gustaf Geijer. Först 1841 kunde den nya biblioteksbyggnaden börja fungera efter en föga ärofull tillkomsthistoria, livfullt be-

rättad av Hornwall. Hans framställning slutar med inflyttningen. Gärna hade läsaren följt bibliotekshusets vidare historia i dess huvuddrag fram till nutiden.

Hornwalls artikel ger belägg för motigheter och bedrövliga förhållanden under en period av Carolinas historia. Svårigheter och motgångar förefaller dessvärre ha präglat flertalet epoker i institutionens månghundraåriga historia. Knappast något av de övriga bidragen öppnar några glansfulla interiörer. Minst av allt gäller detta Margarete Andersson-Schmitts uppsats. Hon har följt bibliotekets historia som den speglas i konsistorieprotokollen under 1600-talet. Hennes krönikeartade framställning av Carolinas öden under denna tid är välskriven och saknar inte poänger. Den kryddas med för den nutida läsaren lustiga citat ur konsistoriets uttalanden på tidens kanslivenska. Köld och umbäranden, sjukdomar och ständig penningbrist karakteriserade vardagen i biblioteket under den stolta svenska stormaktstiden. Ibland kunde institutionen förbli stängd i månader på grund av sjukdom. Låntagarna, i synnerhet professorerna, var besvärliga, och en av de värsta tyckts inte oväntat Olof Rudbeck ha varit. I sina mellanhavanden med biblioteket betedde han sig som en grobian. Andersson-Schmitts uppsats innehåller levande porträttskisser även av andra personer som frekventerade biblioteket, både tjänstemän och låntagare.

En pendang till Andersson-Schmitts studie avseende det tidigare 1800-talet utgör i viss mån Tore Hagströms omsorgsfulla anteckningar om biblioteket som forskningsinstrument under 1820-talet. Hagström bygger sin framställning främst på de bevarade utlåningsjournalerna. Påfallande är hur förhållandevis litet bibliotekets samlingar användes under den aktuella tiden. Geijer var tydligen en av de få som nyttjade biblioteket för ett reguljärt forskningsarbete i modern mening. Den flitigaste låntagaren var annars bibliotekets chef Pehr Fabian Aurivillius. Av denne egendomliga man, vars namn är knutet till en tryckt katalog över Carolinas bestånd, tecknar Hagström ett levande porträtt.

Folke Rudberg har fördjupat sig i materialet kring Jacob Fredrik Neikers insatser under en kort tid som bibliotekschef på 1780-talet. Neiker hade många järn i elden men hann under sin bibliotekarietid presentera flera framsynta förslag för den

kommande verksamheten i institutionen.

Jubelvolymen inleds med en artikel av Tönnes Kleberg om det nygrundade universitetets bokliga resurser. Kleberg är en eminent kännare av svensk bibliotekshistoria, men hans bidrag denna gång ger i förhållande till omfånget tyvärr inte så mycket.

På det hela taget är det en lyckad om än kanske något tunn volym som biblioteket framlagt till universitetsjubileet. Ett och annat inlag har nog tillkommit *invita Minerva* men låter ändå väl inränga sig bland tablåerna i detta lärdomshistoriska divertissement.

Folke Sandgren

En utlandsförsamling från Gustaf II Adolfs tid

Svenska Sofiaförsamlingen i Paris: Jubileumsskrift 1626—1976. Red.-kommitté C. G. B j u r s t r ö m . . . Paris 1976, 212 s.

Den som själv under någon tid har deltagit i en svensk utlandsförsamlings liv och verksamhet, vet att där föreligger en karaktäristisk syntes av kristet och nationellt, religiöst och socialt. Söndagliga gudstjänster och vardagarnas aktiviteter av olika slag bidrar till att fylla det behov av hemkänsla, gemenskap och identitet som lätt uppstår hos dem som lever i ett annat land och en olikartad kultur. Och för sådana som inte klarar sig i den främmande miljön eller drabbas av motgångar finns där en replipunkt som kan bli till avgörande hjälp eller en trygghet i det sista.

Att själva början till en svensk församlingsbildning i Paris infaller under 1600-talets första tredjedel är inte en tillfällighet. Genom reformationen hade nationalkyrkor uppkommit i den norra hälften av Europa, och under Gustaf II Adolf trädde Sverige som en stormakt fram på den kontinentala scenen. Och då skulle en kyrklig representation höra med till de diplomatiska beskickningarna. Sändebuden, deras familjer och ambassadernas personal behövde själavård, men på samma gång skulle den lutherska läran manifesteras i ett katolskdominerat land som Frankrike. I och med att ambasadpredikanterna åtnjöt diplomatisk immunitet, kunde de ta sig an även sådana landsmän och trosfränder som av olika anledningar och för kortare eller längre tid vistades i gästlandets huvudstad och dess omgivningar.

Avsnitt i församlingens historia har tidigare behandlats i den Minnesskrift vid Svensk-Lutherska Parisförsamlingens 300-årsjubileum som gavs ut 1926. Femtio år senare var tiden mogen för en ny jubileumsvolym med mera systematiska genomgångar av skeden i församlingens historia, varvid även åtskilligt källmaterial kommit till användning.

Den första perioden av församlingens tillvaro sträcker sig från 1626 till 1806. Vad som här kallas för församling var för det mesta tämligen vagt i konturerna. Svenska beskickningspredikanter verkade jämsides med och avlöstes så småningom helt av tyska pastorer som knöts till den svenska diplomatiska representationen. Gudstjänstspråket blev därmed tyska, som kunde förstås av svenskarna men framför allt var avsett för de tyska lutheraner vilka fick en religiös fristad i den svenska församlingen. För gudstjänstbruk uppläts någon sal i de svenska envoyéernas skiftande bostäder. År 1806 blev det ett hastigt slut på verksamheten, sedan Gustaf IV Adolf i sin aversion mot Napoleon hade avbrutit de diplomatiska förbindelserna med Frankrike.

Perioden 1626—1806 har i jubileumsskriften skildrats av den förfarne kyrkohistorikern Bengt Strömberg, under mer än 20 år församlingens kyrkoherde. Den tecknade bilden domineras av de svenska och tyska prästernas försök att under bristfälliga och bräckliga yttre villkor etablera sin verksamhet och även knyta kulturella förbindelser.

Fängslande inblickar i de sociala miljöer, ur vilka församlingens icke-diplomatiska medlemmar rekryterades, ger Janine Driancourt-Girod i sin artikel om det religiösa och praktiska livet i församlingen på 16- och 1700-talen. Här möter några studenter och framför allt de lutherska hantverkare, huvudsakligen tyskar, som hade dragits till Paris och som där, ofta under besvärliga yttre förhållanden, fortsatte att praktisera sin tro. Blandäktenskap, barndop och begravingar kunde stöta på hinder som ter sig som rena kitsligheter. Socialhjälp var ofta av nöden men pengarna var knappa.

År 1859 kom slutligen en svensk församling i gång på nytt och konsoliderades under resten av århundradet, vartill naturligtvis hemlandets ökande resurser bidrog. Bengt Strömberg har behandlat tiden fram till 1913, då den andra kyrkobyggnaden under detta skede kunde invigas, den

kyrka som ännu är församlingens stolthet, tillika ett hem för svenskarna i Paris.

Arne Forsberg, väl förtrogen med församlingen från prästerligt arbete bland flyktingar i efterkrigstidens Frankrike, har mera rapsodiskt skildrat församlingens liv 1914—74, en tid som rymmer två världskrig med deras påfrestningar även för den svenska församlingen.

Tre av församlingens präster har i volymer fått mera utförliga porträtt och har också gjort sig förtjänta därav. Jonas Hambræus, frejdad orientalist och under en tid professor i Paris, men snart olycklig som människa och präst, startade den kyrkliga verksamheten 1626 och blev kvar i staden tills han 1671 dog i fängelse, där han satt till följd av obetalda skulder. Drag ur hans liv tecknas, med handskriftsforskningar som underlag, av Majlice Strömberg.

Åren 1894—1901 var Nathan Söderblom församlingens herde, före professorsåren i Uppsala. Den för honom personligen och för hans fortsatta gärning så betydelsefulla tiden i Paris behandlas av Bengt Sundkler, som mer än någon annan kan Söderblom och här ger en inblick i de kyrkliga och kulturella kontakter som redan då skänkte avgörande impulser till de stora ekumeniska insatserna senare i hans liv.

I Arne Forsbergs redan nämnda bidrag är huvudpersonen Birger Bjurström, kyrkoherde i Paris 1921—53 och den som med sina personliga gåvor i hög grad har präglat den bild församlingen uppvisar i modern tid.

De problem som en utlandsförsamling står inför i detta nu tas upp och analyseras av den nuvarande kyrkoherden Bengt-Thure Molander, som själv vuxit upp i församlingen. Drygt 20 sidor med fotografier, från tidigare och nu, avslutar jubileumsvolymen.

Harald Riesenfeld

Gardeshistoria

Av Kungl Svea livgardes historia har tidigare (1937—66) fem tungt vägande volymer utgivits omspännande tiden 1521—1718. Nu föreligger som slutsten i detta imponerande regementshistoriska verk *Kungl Svea livgardes historia 1719—1976* (Sthlm 1976, 975 s.). Inga ansträngningar och kostnader har sparats då det gällt att förse vårt främsta rangregemente med en

värdig historik. Professor Sten Carlsson har engagerats som vetenskaplig granskare. Planen är uppgjord av överstelöjtnant Axel von Heijne, som även sammanställt biografierna över regementets chefer och sekundchefer 1719—1976 (de flesta med porträtt). Man har denna gång frångått det traditionella greppet att ge en sammanhängande kronologisk framställning och i stället låtit ett antal specialister i fristående uppsatser behandla olika aspekter på ämnet.

Krigshistoria i egentlig mening skriver sålunda fil. dr Alf Åberg, som berättar om Livgardet i krig och beredskap från Karl XII:s död till unionsupplösningen, medan överstarna Ebbe Gyllenstierna och Herman Levin redogör för Beredskapstjänst under första resp. andra världskriget. Överbibliotekarien Wilhelm Odelberg har bidragit med en elegant essay om Gardet och kungamakten. Landsarkivarien Lars O. Berg har skrivit om Befälskårerna 1719—1808 och förste arkivarie Ulla Johanson om Befälskårerna efter 1809, båda med intressanta personhistoriska notiser. Arkivforskaren John S. Tirén presenterar en sociologisk utredning om reserv- och värnpliktigt befäl — vari ingår ett avsnitt biografi och genealogi — samt om de värnpliktiga 1812—1970. En av de värnpliktiga, som uttalat sig (s. 197—99), är sedermera finansminister Gunnar Sträng, som gjorde rekryten 1926. Hans minnen från den tiden utgör ett inte oviktigt bidrag till hans biografi: "När det hela var över sa man sig att rekryttiden vid Svea Kulsprutekompani gav en extra tum till den personliga tillväxten. Det vore en förlust att inte ha varit med om det." Sveagardister i militär utlandstjänst uppmärksammas dels av Tirén och dels i ett särskilt kapitel av överste Curt Hermanson. Av särskilt personhistoriskt intresse är fil. dr Lars Wikströms avsnitt om Sveagardister i kommunalpolitiken. Bland de däri biograferade märks Johan Liljencrantz, Carl Adolf Lagercrantz och Carl Oscar Taube. Kapitlet Idrott och skytte av C.Y. Dahl och B. Reuterswärd innehåller biografiskt stoff om militärer i idrottsrörelsens centrala ledning såsom Adolf Heijkenskjöld, Gösta Drake (af Hagelsrum), Gösta Lilliehöök, Bertil Ugglå m. fl. Vidare märks förteckningar över musikkdirektörer och regementstrumslagare samt över auditörer och krigsdomare. För den som vill ha fler personhistoriska upplysningar finns ju alltid Wilhelm Ridderstads "Gula Gardet"

1526—1903 att hänvisa till. Nu får man även veta (s. 436), att löjtnanten i armén Martin Mårtensson författat utomordentliga biografiska anteckningar över Svea livgardes underofficerare, som föreligger i maskinskrift (ett ex. i Kungl. Krigsarkivet).

Utöver det personhistoriska inslaget, som härövan särskilt uppmärksammas, finns ett stort antal artiklar av kulturhistoriskt intresse. Marianne Liljequist har ett kapitel om garnisonstjänsten, Lars Wikström skildrar Läger och folkfester på Ladugårdsgärdet, Leif Gidlöf behandlar Inkvartering och hantverksutövning under 1700-talet och Stig Svenson Inkvartering och förläggning 1803—1970. Jan C. E. Stening har ägnat de värvades sociala förhållanden ett särskilt studium och tagit reda på deras födelseorter, yrken före värvningen, ålder, civilstånd och tjänstgöringstid. Han poängterar att det på 1700-talet var mycket klen beställt med gardisternas sociala anseende. Detta berodde delvis på att förbrytare och lösdrivare ofta dömdes till krigstjänst.

Desto hedersammare var det att tjänstgöra i officersbefattning vid gardet. En mycket stor del av officerarna rekryterades ur högadeln. Lars O. Berg har några talande siffror: ehuru högadeln aldrig utgjorde mer än 30 % av ridderskapet och adeln, var andelen högadliga gardesofficerare vid 1700-talets slut så hög som 70 %. Inom vissa åtter blev tjänstgöring vid gardet något av en släktradition; som exempel kan anföras friherrliga ätten Cederström. Cheferna (från 1774 benämnda sekundchefer) var utan undantag adliga fram till 1892, då regementet fick sin förste ofrälse chef (Hemming Gadd). Den adliga dominansen bestod dock ända fram till 1938, då den förste "långvägaren" gjorde sin entré på officersmassen. Nu är bilden helt förändrad: I 1977 års rulla upptas blott fyra adliga regementsofficerare på aktiv stat vid I 1 (jfr Jan von Konow, Svea livgarde och Ridarhuset, i Arte et Marte 1977, s. 7—9).

Den typografiskt och layoutmässigt särdeles tilltalande, rikt illustrerade volymen innehåller även artiklar om uniformer, vapen och utrustning, fanor, traditioner, anda och disciplin, rättskipning och rättsvård, sjuk- och hälsovård m. m. Som slutkläm lämnar professor Inge Jonsson — reservofficer på I 1 — några fängslade exempel på den litterära gardesbilden.

Arbetet avslutas med ett omfattande

personregister. Tryckfels-Nisse, som någorlunda hållit sig i styr i volymen i övrigt (på s. 881 talas dock om regementets "glasperiod"), har här sluppit lös: Kaptenen C.A. Liljencrantz återfinns nämligen ingalunda på s. 436 men väl på s. 632.

Pontus Möller

1755 års rulla

Ären omkring 1760 utgavs några rangrullor över den svenska arméns officerare. Sedan dröjde det dock till 1793 innan utgivningen återupptogs — till en början tämligen sporadiskt men från och med 1838 årligen. De olika serierna av statskalendrar ger endast mer summariska upplysningar om officerare under äldre tid. För en rad förband har särskilda officersmatriklar utarbetats och tryckts; sammantällningar över underofficerskårernas medlemmar är däremot sällsynta. Vid sidan av dessa samtida rullor och sentida befälsmatriklar finns för den som söker uppgifter om officerskåren eller om enskilda officerare under vissa epoker t. ex. Ennes och Lewenhaupts verk om Karl XII:s krigare samt "Rang och Förteckning vppå Kongl. May:tz Regementz och Comp. Officerare till Häst och Foth Pro Anno 1684", utgiven 1906 av Otto Bergström. De finsksvenska regementenas befälskårer efter den karolinska tiden är redovisade i Kaarlo Wirilanders "Suomen Armeijan Upseeristo ja Aliupseeristo 1718—1810". Örlogsflottans officerare har behandlats bl. a. av Hjalmar Börjeson och Leopold von Horn, vilkas arbeten omfattar 1500-talet samt tiden efter år 1700.

Denna samling rullor och militärmatriklar har nu fått ett värdefullt tillskott genom *Rulla över befälskårer vid Sveriges armé och flotta 1755*, utarbetad av förste arkivarien vid Stockholms stadsarkiv Ulla Johanson, omfattande 196 sidor och tryckt 1976 som nr 10 bland skrifter utgivna av Genealogiska Föreningen.

Den nya rullan tar med officerare, underofficerare och underbefäl ned t. o. m. korpraler samt vissa civilmilitärer för alla svenska och finska regementen och kårer samt motsvarande befattningshavare vid flottans stationer. Sammanlagt redovisas i det närmaste 5 800 namn. För alla redovisas — i den mån författaren kunnat fastställa detta — ålder eller födelsedatum,

födelseort samt tillhörighet till adliga ätter. Kontrollen av de sistnämnda uppgifterna underlättas av hänvisning med tabellnummer till Elgenstiernas ättartavlor. För vissa korpraler anges även vilka civila hantverk de behärskade.

Några påpekanden kan kanske göras. Befälspersonerna är uppräknade kompani- vis inom varje regemente. De officerare och civilmilitärer, som ingick i staben, redovisas ej separat. Beträffande översten, överstelöjtnanten och majorerna spelar detta ingen större roll eftersom de samtidigt var kompanichefer och återfinnes i spetsen för sina respektive kompanier. Regementskvartermästaren hade dock redan ca 100 år tidigare förlorat sitt kompani och är här tillsammans med auditören och regementskrivaren upptagen som bihang till Livkompaniet, vilket ger en något förvirrande bild av regementenas organisation. Vissa befattningshavare som regements- och bataljonspredikanter, fältskärer och regementsväbel är helt utelämnade. Prästerna kan till del återfinnas i olika herdaminnen och fältskärerna i Sackléns och följande läkar-historiker. För helhetens skull hade det varit värdefullt om även dessa kategorier fått plats.

Personuppgifterna i rullan bygger främst på annotationer i Krigsarkivets rullor och regementsräkenskaper, kompletterat med notiser ur bl. a. Arméns Pensionskassas meritförteckningar — ofta egenhändigt författade av de olika befattningshavarna — samt meritsammanställningar från de skilda förbanden. Till viss del har dessa uppgifter kompletterats ur tryckta befälsmatriklar, verkshistoriker och Elgenstiernas ättartavlor. Ytterligare några detaljupplysningar skulle kunnat avlockas dessa verk. Andelen adelsmän kan ökas en bråkdel genom att t. ex. livdrabanten Wilhelm Anton Kruse kan hänföras till ätten Kruse af Elghammar (tab. 10), ryttmästaren resp. 1:e korpralen von Craemer vid Jämtlands kompani tillhörde ätten von Kraemer (tab. 15 resp. 16) och även furiren Mikael Travenfelt var adelsman (Trafvenfelt tab. 12).

Ytterligare kompletteringar till rullan kan erhållas genom jämförelse med senare rullor, än de, som använts som källor. Då tidens mönsterskrivare synes ej alltid varit mönster i vad avser korrekta uppgifter. Då en ny mönster- eller regementskrivare tillträdde, hände det ej sällan att uppgifterna i den nya rullan fick en annan utformning. Genom att följa korpralerna

vid Västmanlands regemente framåt i tiden i rullorna kan man exempelvis få fram drygt 20 nya eller annorlunda åldersuppgifter — vilka som är riktigast är dock svårare att fastslå — samt konstatera att minst 31 av korpralerna var västmanlänningar, 2 dalkarlar samt en finne. Nya namnformer e.d. dyker upp i sex fall och en av de upptagna korpralerna synes ha varit död sedan tre år tillbaka. En motsvarande djupforskning för alla upptagna förband skulle dock blivit så arbetskrävande och i sak tillfört rullan så få uppgifter av värde, att det är fråga värt om rullan i så fall över huvud taget kunnat utges inom överskådlig tid.

Rullan tar med alla befälspersoner/jämlikar som erhöll lön vid förbanden. Det kunde dock finnas andra personer vid regementena, som hade samma titlar. Volontärer, som tjänstgjorde som soldater för olika manskapsnummer vid kompanierna, erhöll nämligen ibland underofficers rang. Vid Västmanlands regemente fanns exempelvis två, bägge med rustmästares titel. Denna grupp endast nominella befäl har dock i huvudsak legat utanför rullans syften.

Några få tryckfel kan även noteras såsom att auditören vid Västmanlands regemente Per Wallentein i rullan råkat få samma namn som 30-åriga krigets mest berömda kejserliga fältherre.

Rullan utgör en verklig fyndgruva för den militär-, social- eller personhistoriskt intresserade forskaren och kan tjäna som utgångspunkt för forskningar inom vida fält. Militären utgjorde under äldre tid den största gruppen statsanställda och spelade en betydande social roll. Genom detta arbete har ett för forskningen viktigt grundmaterial lagts fram på ett förtjänstfullt sätt. Önskvärt är att motsvarande arbeten även kunde ges ut för andra tids-epoker.

L.O. Berg

Revolutionsförsöket 1756

Mera makt åt kungen. Revolutionsförsöket 1756. Ett reportage av Gardar Sahlberg. Sthlm: Bonnier, 1976, 246 s.

Fil. dr Gardar Sahlberg är en av våra kunnigaste författare av populärvetenskaplig litteratur. Under hösten 1976 utkom en ny bok av honom, lika intressväckande och levande skriven som författarens tidigare utgivna böcker om mor-

det på Gustaf III och om mordet på Axel von Fersen d. y.

Att recensera populärvetenskapliga arbeten innebär en viss svårighet, då på dessa ej ställs samma vetenskapliga anspråk som på facklitteraturen. Populärvetenskapliga författare har en stor frihet att beskriva de intressanta skedena i historien utan att behöva gå in på olika vetenskapliga frågor, i detta fall främst konstitutionella problem och frågor rörande utländsk påverkan. Ej heller behöver skildringen belastas med källkritiska analyser och notapparater.

Redan i sin doktorsavhandling i litteraturhistoria (1943), behandlande skalden Gustaf Fredrik Gyllenborg, kom Gardar Sahlberg helt perifert in på den s. k. statskuppen 1756 och omständigheterna däromkring.¹) Tydligt har författarens intresse för denna så föga kända händelse i svensk historia legat och grott genom åren för att nu — ett trettiotal år senare — resultera i detta arbete.

Genom en systematisk genomgång av ett omfattande och ofta svåräst källmaterial, främst kommissionsprotokoll och handlingar, har Gardar Sahlberg kunnat ge läsekretsen ett levande reportage fyllt av detaljer från Stockholm och den händelserika riksdagen som utblästes i oktober 1755 och vars förlopp, helt i hattpartiets favör, resulterade i ett illa planerat kupp försök, underbyggt av kung Adolf Fredriks gemål, drottning Lovisa Ulrika, som bekant syster till Fredrik II av Preussen.

Den personhistoriskt intresserade läsaren möts av ett rikt galleri av stockholmare från alla befolkningsskikt. Här kan tacksamt noteras att författaren även upprättat ett personregister. I sitt förord betonar han att "inte en enda replik har tilldiktats utan återgetts enligt originalen". Samtidigt varnar han även läsaren för att de anklagade och vittnena under förhören kan ha "framställt sig själva i en alltför fördelaktigt dager eller sina motståndare i en sämre" (s. 9).

Recensenten, som gått igenom detta källmaterial under arbetet med en licentiatavhandling "Studier kring 1756 års politiska kris", vill kraftigt understryka dessa påpekanden. Stickprov i protokollen har visat, att Gardar Sahlberg i sin berättelse helt följt protokollens återgivande av händelserna och ej lagt till något efter eget skön. Tilläggas kan, att det under förhören framträder en tendens hos de an-

klagade att lasta huvudansvaret på de inblandade personer som lyckats fly ur riket och undgå kommissionen, bl. a. Erik Wrangel och Johan Ludvig Hård.

Några marginella anmärkningar av i första hand personhistoriskt intresse kan här framföras.

På s. 25 sägs att pagehovmästaren Jacob Ichsell även skulle vara kungens handsekreterare. Enligt hovkassans räkenskaper 1754—56 var krigsrådet Ludvig Manderström kungens handsekreterare och kammarherre Carl Vilhelm von Düben drottningens handsekreterare. På s. 27 nämns livdrabanten Isak Silfverhielm som huvudman för sin ätt. Denne var son till huvudmannen. Enligt Ridderskapets och Adelns uppsprolista 1755 representerades den adliga ätten Silfverhielm, nr 93, först av korpralen Carl Reinhold Silfverhielm, tillhörande en sidogren. Denne efterträddes rätt snart av livdrabanten Isak Silfverhielm, huvudmannens son.

På ett ställe säger författaren, att kapten Johan Puke tjänstgjorde som kurir åt drottningen när hon skulle skicka juveler till Berlin (s. 98, den s. k. juvelsaken). Axel von Fersen skriver i sina Historiska skrifter del 2, att det var kammartjänare Jung som skickats med juvelerna (s. 94). Detta påstående verifieras av en bevarad passhandling i överståthållareämbetets arkiv. En passansökan till slottskansliet underskriven av överstemarskalken Claes Ekeblad, daterad den 20 januari 1756 lyder: "Som uppå Hans Kongl Majjts nådiga befallning hans Kgl Höghet Printz Fridrich Adolfs Cammar-Laquay Jacob Jung kommer til Berlin at affärdas, at til Hennes Majjt Ankedrottningen af Preussen öfverföra en låda, warder sådant härmed til bewis för honom och til behörigt pass undfående utur Kong SlottsCantzliet intygadt".

Slutligen några kompletteringar till personregistret. För löjtnant Christoffer Borath bör även inom parentes stå Porath, då denne i flertalet källor utom kommissionsprotokollen kallas Porath. I mantalslängden för Stockholm 1755 står Porath. Smedshustrun Hård heter Catharina Matsdotter Ekbohm, vilken var gift med smeden Gustaf Hård. Den ryske ministerns kock A. Näbb heter Abraham, livdrabanten Stobées förnamn är Anders

¹ G. Sahlberg, Gustaf Fredrik Gyllenborg. Hans liv och dikning under frihetstiden, Uppsala 1943, s. 188 ff.

Christian. Kassören Tullberg heter Carl och hovmästare Winberg Johan.

Gardar Sahlbergs analys av själva statskuppen kommer troligen sanningen mycket nära. De män som hattpartiet röjt ur vägen var inga ledande revolutionärer och Adolf Fredrik var inte något ämne till en enväldshärskare. Det var, som Gardar Sahlbergs egna ord lyder, "den egna makten och härligheten som hattarna inte ville låta gå sig ur händerna, fastän de tog så stora ord som frihet och folkets väl på sina läppar".

Ulla Johanson

Daniel Tilas' anteckningar

Daniel Tilas, *Anteckningar från riksdagen 1769—1770*. Utgivna genom Olof Jägerskiöld av Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Handlingar del 3. Sthlm 1977, 334 s.

I inledningen till sin utgåva av Tilas' Anteckningar och brev från riksdagen 1765—1766 har Olof Jägerskiöld redogjort för tillkomsten av och bakgrunden till riksdagsjournalerna. Denna utgåva har tidigare recenserats i PHT 1975 av Ulla Johanson. Handskrifternas historia och editionens utformning behöver därför här inte kommenteras. Det känns dock angeläget att på nytt betona anteckningarnas värde för historisk och personhistorisk forskning. Och det är med tacksamhet som frihetstidens vänner — eller för att använda ett samtida uttryck "de välsinnade" — nu ser, att Jägerskiöld infriat sitt löfte att även publicera Tilas' anteckningar från riksdagen 1769—1770.

Riksdagsjournalen är denna gång inte avfattad i brevform utan skriven som en fortlöppande dagbok att läsas av Tilas' ofödda barnbarn.

Det står i den Högstes hand, om någon af Eder blifwer til, som kan blifwa berättigad til at öppna och läsa dessa bref, som jag i et försegladt convolute innesluter, och med Eder adresse förwarar. Hwar och icke, så måge andre efterkommande träda i Edert ställe. Ämnet til denna Brefsamling är at lemna til Eder kunskap hvad sig nu tildragit och tildragandes warder i den förvirrade ställning, som wårt k: fädernesland nu för tiden står uti, och hvars like wi icke sedt på många tider. Des like i anseende til partier, animositet och bitterhet emellan swenske Män, icke sedan K: Sigismundi tider: Des like i anseende til uppenbare revolterande tänckesätt emot

Konunga Thronen, icke sedan K: Sigismunds och längre tillbaka, K: Christiern den 2:dres tidehvarf och des like i anseende til Riksherrars och förnämste Mäns tilgifwenhet för öfwer mäktigt granskap, icke sedan Calmare Unionstiden.

Anteckningarna är således riktade till eftervärlden. De är nummerade från 1 till 87 och sträcker sig i tiden från den 8 april 1769, när Tilas anträder sin resa till riksdagen i Norrköping, till den 5 februari 1770, några få dagar efter riksdagens högtidliga avslutande i Stockholm.

Jägerskiöld har karakteriserat Tilas mer som den vakne och kritiske iakttagaren än som den lojale partimannen. Tilas uttryckte det själv så, att han aldrig tänkte lita på andras samveten. Han stod länge de yngre mössorna nära, men när vi nu möter honom vid frihetstidens näst sista riksdag, har han närmat sig hovet och hattarna.

Initierat och livfullt skildrar han debatterna i riddarhuset och sekreta utskottet med personliga kommentarer och ironiska randanmärkningar. Som när han vid uppräkningsav de memorial, som ej stödde säkerhetsakten angående 1766 års förordning om lagarnas verkställighet, helt kort säger om kammarrherre Clas Gustav Linroths memorial, "tryckt, fast han kan knapt skrifwa et bref".

Starka strömningar för reformer och förändringar av statsskicket hade gett sig till känna under 1760-talet. Tilas själv betraktade författningsfrågan som den viktigaste under hela riksdagen, men inte förrän i slutet av september kom den upp och då närmast som en följd av att justitiekanslersämbetet skulle besättas. Sekreta utskottet tillsammans med justitie och sekreta deputationerna fick i uppgift att bereda frågan. Tilas antecknar från sammanträde den 3 oktober:

Änteligen har det nu kommit så långt, at man igenom små Tuppefiät fådt komma in på arbetet med Constitutionssaken, och som varit rätta ändamålet av hella denna Riksdagen . . . På denna sakens rätta afgjörande hänger nu lagen och Propheterne: På denna saken beror Wäldet emellan Partierna, så at de skola wälfwa om med Rikets öden hwar sin gång, eller ock om deras operationer skola styras til förnuftigare ändamål; och änteligen beror på denna saken Rikets säkerhet och frihet: och jag är mycket öfwertygad derom, at ju närmare man nu träder in til Souverainetets grantzor, neml:n at lemna Konungen den Rätt honom tilkommer, desto mer befäster man sig emot Enewäldet: Men ju mera man eloignerar sig derifrån, och lik-

som af fruktan för at komma derunder, abstraherar af KonungaRätten, desto snarare rusar man med fulla språng deruti.

De förenade deputationernas arbete resulterade i den s. k. säkerhetsakten angående 1766 års förordning om lagarnas verkställighet, vilken delvis innebar en återgång till 1720 års RF. Den svarade dock inte på långt när mot Tilas' förhoppningar och besviket och desillusionerat skriver han, "Omnia ruunt in pejus", allt går mot det sämre. Och när så säkerhetsakten röstas ned i plenum, ser han detta som ett svek från de ledande i hattpartiet och kommenterar bittert "En härlig smäll på denna wattvällingen".

Riksdagsjournalen från 1769—1770 är koncentrerad till porträtt av de politiska aktörerna och deras agerande i utskott och plenum men här och var med insprängda små skisser av livet i huvudstaden. Tilas iakttagelser utgör ett värdefullt komplement till de officiella källornas bild av riksdagsarbetet och man kan endast beklaga, att han ej förde några anteckningar vid frihetstidens sista riksdag, i varje fall finns inga bevarade till eftervärlden.

Men när kommer Åkerödagboken att bli tillgänglig för en större läsekrets? Detta fascinerande men snåriga och svårtolkade verk av och om en stor frihetstida kulturpersonlighet och politiker och hans samtid! När Olof Jägerskiöld nu så förtjänstfullt avslutat utgivningen av Tilas' anteckningar väntar förhoppningsvis Åkerödagboken.

Lisbeth Näslund

Estlandssvenska bönder

I serien *Studia Historica Upsaliensia* publicerades 1976 nr 75, Svante Jakobssons avhandling för vinnande av filosofie doktorsexamen, *Från fädernejorden till förfäders land. Estlandssvenskt bondfolks rymningar till Stockholm 1811—1834; motiv, frekvens, personliga konsekvenser*, 250 s.

Författarens syften har varit att dels undersöka förhållandena för de svenska bönder som under århundraden bosatt sig i Estland, deras förhållanden och orsakerna till att de rymde därifrån, dels förekomsten av baltiska flyktingar i Stockholm och dessas sociala förhållanden efter bosättningen i Stockholm. Författaren har begränsat sin undersökning till balter som rymde från landskapet Wiek i Estland till

Stockholm samt grannsocknarna Brännkyrka, Bromma och Spånga under åren 1811—1834. Uppföljandet i Stockholmsmaterialet har fortsatt fram till 1855.

Avhandlingen utgörs, förutom av en inledning och en översikt av Estland och Livland under sex århundraden, av två större avdelningar, dels kapitlen II—V behandlande förhållandena i Estland (s. 24—143), dels kapitel VI (s. 144—215), vari de balter som påträffats i Stockholm och ovannämnda socknar närmare undersöks.

Författaren har haft tillgång till estländskt källmaterial då han 1972 bereddes tillfälle att forska i Oktoberrevolutionens och den socialistiska återuppbyggnadens centrala statliga arkiv i Tallinn. Där har Svante Jakobsson främst studerat revisionslistor och själaregister.¹ Detta är källor som tidigare ej utnyttjats av svensk historieforskning.

Avhandlingens största värde ligger otvivelaktigt i den förra delen. Här lämnas en initierad och utförlig skildring av förhållandena för de estlandssvenska bönderna vid början av 1800-talet (kap. II). Det noteras med tillfredsställelse att författaren i en bilaga till andra kapitlet ger läsaren en definition av olika begrepp och uttryck som förekommer i texten. Det femte kapitlet behandlar rymlingarna. Efter en presentation av källmaterialet följer en sammanställning av de rymlingar med Stockholm som uppgivet rymningsmål som påträffats i källorna. Författaren har givit rymlingarna ett nummer samt bokstavsbe-teckningen E. Av de sammanlagt 184 rymlingar som förteckningen upptar kom merparten, E 1—E 122, E 170—E 184 från Vormsö. Av de övriga var 42 från Nuckö, 2 från Dagö och 3 från Harrien.

Som nämnts ovan behandlas i senare delen av avhandlingen de rymlingar som författaren påträffat inom ett mycket begränsat område i Sverige, Stockholm och tre intillgränsande socknar. Resultatet är magert. Författaren har endast påträffat 19 personer, vars "identitet med svenska rymlingar i estländska revisionslistor är säker eller i hög grad sannolik".² Ytterligare 29 personer upptas av honom. Dessas identitet är, enligt författaren inte säker men "i hög grad sannolik".³ Således har endast 26 % av de rymlingar, som fanns redovisade i det estländska materialet, påträffats, varav bara ca 10 % är säkra identifikationer. Vid genomgången av det svenska materialet har författaren återfun-

nit 110 personer med benämningen livländare, vilka ej varit upptagna i de undersökta revisionslistorna. Detta understryker materialets brist på fullständighet.

Vad som främst saknas i den senare delen är en kritisk granskning av de utnyttjade svenska källorna. Jakobsson har använt sig av kyrkoarkiv (främst flyttningslängder och husförhörböcker) och folkbokföringskällor (bl. a. mantals- och taxeringsländer) för tiden 1805—1835, i viss utsträckning fram till 1855. Som ingångsmaterial har författaren brukat dels registren till mantals- och taxeringslängderna, dels de i Stockholms stadsarkiv upprättade personregistren till kyrkoarkivens flyttningslängder och husförhörslängder. Han diskuterar inte detta materials tillförlitlighet utan tycks ha den uppfattningen att de är kompletta. Det kan i detta sammanhang vara tillfälle att uppmärksamma forskare på bristerna i stockholmsförsamlingarnas längder och mantalsregistrens ofullständighet, särskilt under den förra hälften av 1800-talet.

Namnregistren till mantalslängderna upptar endast namnen på de personer som lämnat mantalsuppgift. Personer inom samma hushåll, upptagna på en uppgift är ej registrerade. På så sätt "försvinner" en stor del av stadens befolkning som arbetade i hushåll eller små företag såsom affärer, verkstäder och familjeföretag, och vilka bodde hos arbetsgivaren och ej lämnade egen mantalsuppgift. Denna del av befolkningen kan man endast få fram vid en genomgång av samtliga uppgifter för varje år.

Att in- och utflyttningslängder skulle föras föreskrevs redan i kyrkolagen 1686. Detta efterföljdes dock mycket oregelbundet, många präster ansåg det vara nog att föra in uppgifterna i husförhörslängderna. Först genom kgl brev av den 27 april 1860 infördes en större likformighet vad gällde kyrkobokföringen i Sverige. I Stockholm började flyttningslängder i regel föras i de olika territoriella församlingarna från 1805.⁴ Men dessa är långt ifrån fullständiga. Man måste beakta det faktum att varje stockholmsförsamling var många gånger större än en landsförsamling. Prästerskapet i Stockholm hade varken resurser eller möjlighet att kontrollera alla som bodde inom församlingarna. Man blev beroende av den enskilde personens vilja att anmäla sig till pastorsämbetet vid flyttning. Detta hade till följd att många aldrig infördes i flyttningslängderna, lik-

som att divergenser förekom; en person kan påträffas i utflyttningslängden fastän han aldrig införts som inflyttad och vice versa. Vad gäller flyttningar till, från och inom Stockholm fram till 1830-talet är längdernas tillförlitlighet mycket varierande och helt beroende av församlingens storlek och prästernas nitiskhet. Den personkategori, rymlingar, som författaren här arbetat med, kan därför mycket väl ha kommit till Stockholm och utan svårighet kunnat hålla sig undan registrering. Detta förhållande accentueras ju även av det låga procental återfunna livländare som författaren redovisar.

Jakobsson lämnar i den senare delen även biografiska notiser om de livländare som påträffats i Stockholm med grannsocknar. I en del fall har familjerna följts upp fram till 1800-talets mitt. En stickprovsvis utförd kontroll av författarens utnyttjande av källorna till de biografiska anteckningarna har givit ett positivt resultat, även om vissa felaktigheter förekommer, särskilt vid tydningen av texten i dopböckerna.⁵

Föreliggande arbete har ett visst intresse för personhistoriker som forskar i släkter med livländska anor. Ett för svensk personhistorisk forskning nytt material presenteras i avhandlingens första del — de estländska revisionslistorna.

Ulla Johanson

Västgötsk allmogesläkt

Biskop Ivar Hylander har som emeritus nedlagt mycket arbete på person- och släktforskning. Hans matrikel över Svenska kyrkans prästerskap år 1970 är ett magistralt verk av hög kvalitet och bestående värde. Nu har han framträtt även som genealog med boken *En västgötsk allmogesläkt under 250 år. Olstorpssläkten från Stora Mellby* (Berlingska boktryckeriet, Lund 1977; 192 s.).

Författaren har strävat efter att insamla

¹ Rörande revisionslistor och själaregister se avhandlingen s. 95 ff. Den ryska folkräkningen benämndes revizija.

² Avhandlingen s. 146.

³ *Ibid.*, s. 159.

⁴ Till följd av den år 1805 utgivna Kongl. Maj:ts Nådiga Lego-Stadga för Husbönder och Tjenstehjon. Art VIII § 3.

⁵ Jan Berggren, stencilerad seminarieuppgift framlagd 1976 vid Stockholms universitets yrkesorienterande kurs i arkivkunskap A 2 s. 16 f.

personuppgifter om alla avkomlingar, på mans- och kvinnolinjer, till sin farfars farfars far, frälsebonden Lars Andersson i Olstorp, Stora Mellby socken, Älvsborgs län (f. 1725, † 1792). Inledningsvis presenteras dennes far, kronoskogvaktaren Anders Larsson i Olstorp, vilken år 1728 i trettioårsåldern omkom på grund av ett vådaskott under ett av honom lett vargskall. Längre tillbaka kan genealogien inte föras; de hypoteser och gissningar som framföres om Anders Larssons och hans hustru Kerstin Larsdotters ursprung ger inga hållpunkter av värde.

Lars Andersson hade i två äktenskap åtta barn, av vilka sju uppnådde mogen ålder. Sex av dem har fått en blomstrande avkomma, som nu lever både inom och utom Sverige. Den sjunde släktgrenen har kunnat följas endast till 1800-talets mitt; det är inte uteslutet att även den finns kvar. Omkring 6 000 personer passerar revy i boken, och det har inte varit lätt att hålla omfånget och tryckningskostnaderna nere. Författarens begripliga ambition att spara på utrymmet har lett till att det ofta blir mödosamt för läsaren att gå från generation till generation. Det händer också, att uppgifter redovisas på andra ställen, än där man har anledning att vänta dem. Ett exempel bland många: Om Anders Larsson (f. 1834, † 1901) ges i den tabell, där han presenteras, ingen vare sig orts- eller yrkesuppgift (s. 40), men i den tabell, som redovisar hans efterkommande, kallas han (i rubriken) "Anders Larsson i Mossebo", fortfarande utan yrkesbeteckning (s. 42, jfr s. 17). Läsaren skulle vidare ha varit tacksam för en sammanfattande översiktstabell, som innefattat åtminstone de genealogiskt viktigare släktmedlemmarna; de uppställningar som nu erbjudes (s. 32, 35, 57 etc.) är varken särskilt upplysande eller särskilt lättöverskådliga, och det tvåsidiga personregistret är bara avsett som en högst ofullständig vägledning.

Vad som ges är emellertid mycket nog och ett vittnesbörd om en omfattande och verkligt imponerande forskning. Genom att boken, bortsett från de relativt fåtaliga emigranterna och från den "borttappade" släktgrenen, innehåller en nästan fullständig kartläggning av stamfaderns ättlingar, ges rikliga tillfällen till iakttagelser rörande den geografiska och sociala rörligheten. Huvudintrycket blir, att kontinuiteten har varit förvånande stor. En liten stamtrupp har stannat kvar som jordbrukare, ofta på släktgårdar. Stamhemmanet

Olstorp, numera friköpt, har gått från far till son ända till våra dagar, en tradition som dock kommer att dö ut med den nuvarande innehavaren (f. 1906), som är ogift. Majoriteten av Lars Anderssons ättlingar har övergått till andra yrken och har mestadels blivit industriarbetare, småföretagare eller lägre tjänstemän men har i stor utsträckning stannat inom fädernebygden.

En av författaren (s. 22) uppgjord statistik över Lars Anderssons nu levande inom Norden bosatta ättlingar — inalles över 4 000 personer — är i detta sammanhang av speciellt intresse, inte minst för migrationsforskningen. Det visar sig, att inte mindre än 48 % finns kvar i nordvästra Västergötland, på i regel bara några få mils avstånd från Olstorp. 21 % har slagit sig ned i Göteborg med omnejd, som uppenbarligen haft en stark attraktionskraft på hela Västergötland. I de östra och södra delarna av landskapet (exkl. Göteborgsområdet) finns 7 %. Detta betyder att 76 % av ättlingarna bor kvar i Västergötland. I övriga delar av Götaland finns 11 %, i Svealand likaså 11 %, varav Stor-Stockholm svarar för 5 %. Norrlands andel är minimal (knappt 1 %). Spridningen måste betecknas som ganska liten. Koncentrationen till fädernebygden skulle ha framträtt ännu åskådligare, om boken försetts med en karta, utvisande de viktigaste bosättningsorterna.

Den relativt starka kontinuiteten sammanhänger i viss mån med att inslaget av ättlingar med postgymnasial utbildning är ganska litet; högre utbildning medför ju ofta bosättning på platser långt borta från födelseorten. Ståndscirkulationen har i det stora hela varit tämligen måttlig. Livligast har den varit inom författarens egen släktgren, inom vilken flera medlemmar antagit namnet Hylander, efter sockennamnet Hyringa. Här möter sådana för den avancerade ståndscirkulationen typiska sekvenser som bonde — kyrkoherde — överstelöjtnant och bonde — överlärare — biskop. Det är betecknande, att författaren själv, som kan sägas vara den släktmedlem som nått den i traditionell mening högsta positionen, tillika är en av dem som geografiskt kommit längst bort från ursprungsmiljön.

Trots den kompakta anhopningen av namn och data gör Ivar Hylanders bok ett från typografisk synpunkt tilltalande intryck. En svit fina bilder av gårdar och människor skänker konkretion åt fram-

ställningen. Inte bara släktens egna medlemmar utan alla historiskt intresserade personer med förankring i Västergötland har anledning att hälsa boken med glädje. Den har samtidigt ett allmänt kultur- och socialhistoriskt intresse.

Sten Carlsson

En gammalluthersk smålandsprost

Hilding Pleijel, *Carl Gustaf Mozart. En gammalluthersk smålandsprost i samhällshistorisk belysning*. Sthlm: Verbum, 1977, (Samlingar och studier till svenska kyrkans historia, 42) 206 s.

Professor Hilding Pleijels levnadsteckning av sin faders kusin kyrkoherden i Tingsås och prosten i Konga härad Carl Gustaf Mozart är ett porträtt i stort format, omgivet av tavlor ur bildnings-, församlings- och samhällslivet från sista hälften av förra århundradet och början av detta. C. G. Mozart (1825—1917) prästvigdes nämligen 1848 och slutade inte sin verksamhet förrän några år in på det första världskriget. "Under sina sextionio prästår fick han följaktligen ute i fältet uppleva vårt lands omdaning från ett patriarkaliskt bondesamhälle till en modern industristat."

I början av 1800-talet antogs två bröder Jonas och Anders Svensson till musiker vid Smålands husarer. Båda avancerade till stabstrumpetare och fick då enligt tidens sed med regementschefens medverkan ändra sina namn; den äldre Jonas fick namnet Mozart — alltid uttalat på franskt vis — och den yngre Anders namnet Pleijel (efter I. J. Pleyel). Båda blev fäder till präster, Pleijel t. o. m. till två. Stabstrumpetaren Jonas Svensson Mozart i Bästhults by i Barkeryds socken gifte sig 1819 med hemmadottern Anna Jonasdotter i Gransäng. I detta äktenskap föddes många barn och bland dem Carl Gustaf den 7 jan. 1825. Carl Gustafs farmor Margareta Jonasdotter Bergstedt var brorsdotter till kyrkoherden i Floda Jöns Bergstedt, gift med Eva Margareta Alstrin. Deras son och Margaretas kusin var den vittbereste Eric Bergstedt (1760—1829), sekreterare i hemliga utskottet 1809 och slutligen statssekreterare, vars levernesbeskrivning i biskopinnan Alstrins bibel man nyligen kunde läsa i publikationen "Från biskop Rogge till Roggebiblioteket" (1976, s. 95—101). Troligen var det denna lärda

tradition, som föranledde Jonas Mozart och hans maka att låta sin förstfödde Carl Gustaf gå studievägen.

Efter en lång tid hos en privatlärare och en kort tid vid Linköpings gymnasium inskrevs C. G. Mozart 1844 såsom "preliminarist" vid Lunds universitet och avlade studentexamen två år senare. Han inkvarterades hos änkan till latinprofessorn Anders Lindfors, vilken till studenter uthyrde rum i det ännu kvarstående korsvirkeshuset "Locus peccatorum". År 1847 övergick han till Uppsala, där han följande år avlade dimissionsexamen. På hösten samma år avlade han prästexamen inför domkapitlet i Växjö och prästvigdes samma dag (8.11) av biskopen Christopher Isac Heurlin. Därpå följde en rad förordnanden på skilda orter. Som v. pastor på Visingsö avlade han 1856 pastoral-examen — denna krävdes för att få kyrkoherdebefattning — och ingick samma år äktenskap med Louise Hall från Gränna. Han blev 1863 komminister på Visingsö och lärare vid Greve Brahes skola. Här synes han ha trivts synnerligen väl, både i den rödmålade komministergården och i församlingen, vars kyrkliga sed då nästan var obruten. Sedan han sökt ett par befattningar blev han slutligen 1879 kyrkoherde i Tingsås vid Smålands gräns mot Blekinge, ett ämbete, som han uppehöll till 1915. Han gick ur tiden den 22 febr. 1917.

I Tingsås måste byggas ny prästgård, varvid Mozarts praktiska insikter togs i anspråk. Liksom på Visingsö övertog han nu jordbruket; dess yttre bestyr överlämnades emellertid åt drängen Frans August Gustafsson, "Prästa-Fransen", vars råd och förslag prosten alltid följde. Varje söndag förkunnade kyrkoherden Ordet — med ett starkt didaktiskt inslag — för en talrik menighet. Han var självskrivnen ordförande i kyrkostämman samt i kyrko- och skolråd, tidvis även vald ordförande eller vice ordförande i kommunalstämma. Liksom de flesta av sina ämbetsbröder ägnade han ett stort och fruktbart intresse åt skolväsendet, en insats, som nu hundra år senare synes vara helt bortglömd.

När det gäller att skildra Mozarts liv har Pleijel självklart utnyttjat alla de offentliga arkiven samt Kyrkohistoriska arkivet och Folklivsarkivet i Lund; personliga dokument samt en icke avslutad självbiografi finnes i författarens ägo. Till den biografiska stommen har Pleijel med sin omfattande och säkra sakkunskap fogat ofta

utförliga förklaringar över de olika etapperna i den ecklesiastika karriären (se bl. a. Pastoraltesernas idéhistoriska innebörd), de administrativa och ekonomiska förhållandena i en lantförsamling och de berörda orternas andliga geografi. Därför ger Pleijels synnerligen välskrivna biografi av C. G. Mozart en levande bild av den gammallutherske, ortodoxe och konservativa prästmannen, av hans syn på sig själv och av hans samhällsinsats, en bild, som går utöver det individuella och provinssiella.

Chr. Callmer

Fröken på Tagel

Gunnar Helén, *Fröken på Tagel. En gård, en släkt, ett levnadsöde.* Sthlm: Bonnier, 1977, 292 s.

Gunnar Helén, den nyvordne landshövdingen i Stockholms län, innehade åren 1965—70 samma befattning i Kronobergs län. Bland de uppdrag som följde med denna ställning var också ordförandeskapet i den Rappe—von Schmitterlöwska stiftelsen. Denna hade tillkommit genom att fröken Adelheid von Schmitterlów (1875—1959) hade testamenterat hela sin kvarlåtenskap för att på sin gård Tagel skapa en försöksanstalt för skogsvård. Denna plan kunde genomföras och under ledning av länsjägmästare Wilhelm Ros kom verksamheten ganska snart i gång efter donatrix bortgång.

Stiftelsen omfattade emellertid också en mängd kulturella värden, till vilka får räknas själva gårdsanläggningen och huvudbyggnadens inredning med dess konstskatter, bibliotek och arkiv. Det vill synas som om förf. till boken om fröken på Tagel funnit sig väl till rätta i denna miljö.

Bland det som ingick i arkivet på Tagel var också ett omfattande egenhändigt manuskript av fröken Schmitterlów om gårdens historia, om hennes släkt och om hennes eget levnadsöde. Till detta anknöt sig brev och dagböcker. Det hela skulle emellertid ligga förseglat till hundraårsdagen av hennes födelse. Sedan materialet blivit tillgängligt 1975, kände den dåvarande styrelsen liksom Helén, som i hög grad levat sig in i ställets traditioner, det som en förpliktelse att i en eller annan form låta det komma till allmänhetens kännedom. Helén synes till en början ha tänkt sig att hans gamle vän Erik Hjalmar Linder skulle lockas att åta sig denna upp-

gift. När så inte kunde ske, grep sig Helén själv an med det ganska komplicerade arbetet. Som beprövad och erfaren journalist saknade han heller inte förutsättningar för att kunna föra detta till ett lyckligt slut.

Vid en närmare granskning av fröken Schmitterlöws framställning visade det sig, att denna inte utan vidare kunde läggas till grund för en publikation. Detta är uppenbarligen förklaringen till den en smula egenartade komposition som präglar den nu utgivna boken. Heléns egen framställning av gården och den omgivande bygden är tryfferad med utdrag ur de Schmitterlöwska anteckningarna, till vilka utgivaren gjort ytterligare tillägg och kommentarer. Det kan understundom verka något förvillande på läsaren, särskilt som berättelsens gång även i övrigt är en smula slingrande.

Bortser man emellertid från detta gripes man snart med förf. av det egenartade människoöde som står i centrum för framställningen. Det kan på åtskilliga punkter te sig helt skrämmande, men visar också, hur en stark vilja åtminstone i vissa situationer kan övervinna även vidriga öden.

Adelheid von Schmitterlów blev genom ödets nyck redan som åttaåring 1883 ensam ägare till det värdefulla småländska godset, som länge hade innehafts av hennes morfar friherre Wilhelm Rappe. Hennes far var en preussisk officer som hade köpt egendomen med sin första, tyska hustrus pengar. Först när hon var 28 år fick Adelheid emellertid ta ansvaret för vad hon ägde. Längre sköttes hennes egendom, med mer eller mindre självtagen myndighet, av hennes mor, född Rappe. När denna gick bort 1903, kom en moster, som efter ett oroligt äktenskap slagit sig ned i hemmet, att under ännu ett decennium inta en i många stycken dominerande ställning.

Under detta uppenbara kvinnoförtryck, som tog sig de mest egendomliga former, räddade sig fröken på Tagel med ett resolut krafttag, som förde henne till Valands berömda konstskola i Göteborg, där hon fick Carl Wilhelmson till lärare. Ett tillfälligt sammanträffande med Anders Zorn och vänskapen med Tora Vega Holmström spelade därvid en avgörande roll. Läroåren i Göteborg följdes av en vistelse i Tyskland tillsammans med Holmström och Hanna Borrie. På så vis kom Adelheid von Schmitterlów i kontakt med en krets av vänner för livet och genom dem med nya strömningar i tiden, inte minst

i kretsen kring Ellen Key. Bland hennes manliga kamrater på Valand var Ivar Arosenius, Gerhard Henning, Carl Kylberg och Axel Törneman.

Om allt detta och mycket annat berättar hon och Gunnar Helén i en fortskridande dialog, där man möter många andra kända och mindre kända personer. Registret över dem upptar sammanlagt 287 namn.

I en så innehållsrik framställning kan man självfallet finna ett och annat som föranleder ett frågetecken eller en bock i kanten. Sålunda skildras ganska ingående det glada liv som levedes på Tagel i Adelheids barndom, i kretsen av en skara kusiner som sammanstrålade där. I detta sammanhang berättar Helén om en av de sagoböcker som förfärdigades i denna krets. En av dem finner han vara "artistiskt ett grant konsthantverk men sagostilen blir ofta krystad och tungfotad". Han anser förklaringen vara att det är en av kusinerna, Carl Wilhelm von Sydow, som svarar för texten. Denne blev senare professor i folkminnesforskning i Lund och far till Max von Sydow. Uttalandet är märkligt, därför att alla vi som kände Carl Wilhelm alltid var fängslade av hans nära nog enastående förmåga att berätta sagor, så att de i lika mån fängslade unga och gamla.

Vad bilderna beträffar är den "nunneaktigt utstyrda bindmössa" som Mathilda Rappe bär på J. Chr. Bergers teckning en vid denna tid vanlig huva för innebruk och inte ett individuellt plagg — enligt bildunderskriften skulle den "möjligen ha inspirerat till den svenska diakonishättan"! Bilden s. 155 som föreställer ett vanligt skäktegille, där drängen bär fram lin till de arbetande statargummorna, har fått den socialt medvetna bildredaktören att utbrista: "Det ansågs tydligen nödvändigt med manlig övervakare"!

Allra sist ger oss Helén en inblick i hur boken blivit till och lämnar ett nyanserat svar på frågan, hur han kommit att lägga ned en sådan möda på detta utgivningsarbete. Svaret är i korthet: Målet har varit "att ta fram för ögonen på dem, som kan roas eller fångas därav, ett stycke kultur av bundenhet, begränsning, slutenhet och en viss egenart".

Gösta Berg

Marcus Wallenberg

Torsten Gårdlund, *Marcus Wallenberg 1864—1943. Hans liv och gärning*. Sthlm: Norstedt, 1976. 614 s.

Den svenska industrialiseringens bankhistoria har under de sista årtiondena blivit allt bättre täckt med vetenskapligt tunga monografier. Hit hör arbeten som Ernst Söderlunds om Skandinaviska banken 1864—1914 (1964), Karl-Gustaf Hildebrands om Svenska handelsbanken 1871—1955 (1971) och Olle Gasslanders om Stockholms enskilda bank vid sekelskiftet (1956—1959), den något äldre riksbankshistoriken inte att förglömma. En rad landsortsbanker har fått sina öden tecknade. Docent Ingemar Nygren i Göteborg hör till de ekonomhistoriker, som inriktat sin forskning på det svenska bankväsendet. Andra har närmat sig genombrottskedets industrifinansiering i företagsmonografins form eller branschvis. Det biografiska perspektivet är däremot ännu inte särskilt väl företrätt. Att en ledande bankman som Marcus Wallenberg d. ä. — tillhörande en med hans egna ord "inte helt vanlig familj" — inspirerat här till förvånar föga.

Gårdlunds biografi har tillkommit inom ramen för ett uppdragsavtal mellan Skandinaviska enskilda banken och nationalekonomiska institutionen i Lund. Bankens arkiv med de enskilda Wallenbergarnas privatpapper har stått till författarens fulla disposition, varför källsituationen varit den bästa tänkbara. I de fall Gårdlund gått utanför bank- och familjearkivet, rör det sig dels om kompletterande personalia, dels huvudsakligen om Wallenbergs internationella arbete. Vid sidan av handlingar från engelska och franska utrikesministeriernas arkiv har utnyttjats Robert Cecils samling i British Museum. I vilken mån NF-arkivet i Genève hade kunnat ge något ytterligare, har anmälaren ingen möjlighet att bedöma.

Ett speciellt källproblem finner Gårdlund i de spridda minnesanteckningar från de senare levnadsåren, som Wallenberg lämnade efter sig. Hans omdömen om händelser och människor i hans väg skärptes och förgrovades med åren och stämmer ofta dåligt med samtida brevväxling och på annat sätt dokumenterade meningar. Något försoningens skimmer vilar minst av allt över Wallenbergs egna hågkomster. Gårdlund har strävat efter och

väl också i stort lyckats med att hålla distans till de bevarade memoarfragmenten.

Med hänvisning till annan pågående forskning har Gårdlund medvetet avstått från en grundligare analys av banken före Wallenbergs inträde 1890 liksom också i viss mån under mellankrigstiden. En biografi över fadern och bankgrundaren André Oscar Wallenberg (1816—1886) förbereds för närvarande av docent Göran B. Nilsson. Kontakterna mellan Enskilda banken och Ivar Kreuger berörs likaså med lätt hand. Även här pågår en livaktig specialforskning i Stockholm, Uppsala och Göteborg.

Själv betraktade sig Marcus Wallenberg otvivelaktigt mer som industri- än som bankman och endast under tioårsperioden 1911—1920 var han verkställande direktör i familjebanken. När han inträdde i banken 1890 som ombudsman hade han emellertid bakom sig en akademisk utbildning av rent juridiskt slag med det sparsamma inslag av nationalekonomi, som kursplanen bjöd. Allra minst hade han fått tillfälle att tillägna sig den nya nationalekonomiska teoribildning, som i Sverige kom att få sitt främsta namn i Knut Wicksell. Efter några år inrättades för Marcus Wallenberg en ny post som vice verkställande direktör närmast under den äldre halvbrodern Knut.

Nittioalet ser Gårdlund främst som en period av konsolidering av bankens lönsamhet samt sanering av flera av dess kundföretag. Banken hade inte gått omärkt genom det sena sjuttioalets ekonomiska kris. Enligt Wallenberg själv hade dessutom varken fadern eller brodern Knut varit tillräckligt hårda i kreditprövningen och därför ådragit banken onödiga kapitalförluster vid företagskonkurser. Atlas verkstäder, Hofors och Ferna bruk kom att höra till Wallenbergs större arbetsuppgifter under nittioalet, något senare också ASEA. I den finansiellt äventyrliga exploateringen av norrbottensmalmen var banken likaså under lång tid engagerad.

Mellan sekelskiftet och krigsutbrottet 1914 fick Wallenberg möjligheter att inte bara agera "företagsdoktor" utan också i högre grad se framåt. Tyngdpunkten försköts gradvis från ekonomisk sanering till teknisk förnyelse och då framför allt inom maskinindustrin och den elektriska industrin. Introduktionen av den tyska dieselmotorn i Sverige och omvänt svensk telefonteknik utomlands, utvecklingen av

starkströmstekniken (ASEA) och den norska kväveindustrin (Norsk Hydro) beskrivs ingående. Med Wallenbergs ögon var bankmannen en industrins objektive rådgivare med den större överblicken. Vitalt var därvid att finna den rätte företagsledaren — en Sigfrid Edström i ASEA, en Emil Lundqvist i Kopparberg-Hofors, en Knut Sundblad i Wifstavarf.

Med sin pragmatiska läggning bevarade Wallenberg livet ut misstro för att inte säga förakt gentemot nationalekonomi som vetenskaplig disciplin liksom också mot den statliga byråkratin. Vad han önskade var en för affärsverksamhet skraddarsydd ekonomisk utbildning med så stora inslag av praktik som möjligt. Vid sidan av brodern Knut kom han att höra till de tunga namnen bakom grundandet av den nya handelshögskolan i Stockholm 1909. Också i tillkomsten av tidskriften Affärsvärlden 1900 samt Sveriges industriförbund 1910 och Svenska bankföreningen samma år tog Wallenberg verksam del. Som opinionsbildare för att ge näringslivet högre status och större politiskt inflytande var han samma andas barn som Helmer Key i Svenska Dagbladet, med vilken han gärna samarbetade. Nittioalets högkonjunktur — manifesterad i 1897 års Stockholmsutställning — gav en god avstamp för sådana strömningar.

Någon formell plattform för politisk verksamhet för egen del tycks Marcus Wallenberg inte ha eftersträvat. Detta till skillnad från Knut Wallenberg, som hann med att långa perioder sitta som ledamot av Stockholms stadsfullmäktige och första kammaren samt inta den krävande utrikesministerposten i ministären Hammar-skjöld 1914—1917. Dock åtog han sig flera kommittéuppdrag och engagerade sig i kampanjer för sparsamhet med offentliga utgifter, som riktade sig mot såväl ämbetsmannahierarkin som de politiska vänsterkrafterna. För politikernas ekonomiska insikter hade han föga till övers, även om han stundom kunde ge någon erkänsla åt den på tjugotalet utgående generationen av socialdemokratiska politiker, främst då Hjalmar Branting och Fredrik Thorsson. I rent bankpolitiska spörsmål tvekade han inte att ta till orda, så t. ex. i striden kring den nya banklagstiftningen vid sekelskiftet.

Wallenbergs attityd till krigshändelserna får en intressant belysning i hans brev. Skärpningen av den engelska blockadpolitiken fick honom att svänga från passivt

avståndstagande till en önskan om diplomatisk aktivitet från svensk sida. Hans uppfattning av krigets förstörande verkningar på Europas handel och industri har säkert spelat den avgörande rollen, och det var troligen inte med någon motvilja som han på hösten 1916 accepterade att tillsammans med bl. a. dåvarande justitierådet Johannes Hellner ingå i den svenska förhandlingsdelegationen till London. Därmed inleddes ett engagemang på den internationella arenan, som skulle vara in på trettiotalet.

Efter att snarast på eget uppdrag ha bevakat fredsförhandlingarna i Paris på våren 1919 blev Wallenberg officiell svensk delegerad vid den stora finanskonferensen i Bryssel följande år. Sätillvida måste konferensresultatet ha varit till hans belåtenhet som nationalekonomerna — J. M. Keynes, Knut Wicksell, Gustav Cassel och andra — fick se sina idéer överflyglade av de praktiskt verksamma finansmännens. Siktet kom därigenom snarast att ställas in mot en återgång till förkrigsekonomin. På Brysselkonferensens grund stod Wallenberg sedan kvar. För nationalekonomer av trettiotalssnitt som Bertil Ohlin och Gunnar Myrdal med deras rekommendationer om statlig upplåning, offentliga arbeten och underbalansering av statsbudgeten i konjunkturstimulerande syfte hade han endast varningsord till övers.

I egenskap av ordförande under större delen av tjugotalet i NF:s permanenta finanskommitté drog Wallenberg ett tungt och säkert otacksamt lass i skärningspunkten mellan i första hand Frankrike, England och Tyskland. Hans klagan över svårigheterna att bedriva arbetet utan politiska hänsynstaganden får väl dock även ses som ett uttryck för hans allmänna syn på problemet experter—politiker. I princip föll finanskommitténs verksamhet utanför den överskuggande krigsskadeståndsfrågan, men också där — främst i arbetet på den s. k. Dawesplanen vid tjugotalets mitt — togs Wallenbergs tjänster i anspråk. Fr. o. m. 1925 engagerades han i olika skiljedomsförfarande med anledning av Dawesplanens tillämpning och de tyska skadestånds- och kreditbetalningarna. Till sina personliga tillgångar i dessa sammanhang har Wallenberg utan tvivel kunnat räkna snabb analysförmåga, ett drivande och ihärdigt arbetssätt och inte minst eminenta språkkunskaper. Kanske hade han ett litet handikapp i en något

begränsad talemått i förening med en från hans tidigaste ungdom dålig syn.

Det kan inte hjälpas att avsnitten om Wallenbergs insatser som svensk förhandlare i arbetet på Europas ekonomiska rekonstruktion efter kriget för en historiker gärna dröjer kvar som bokens mest stimulerande och spännande. En rad internationella politiker och ekonomer passerar revy inför Wallenbergs Argusögon: Charles Dawes, Henry Strakosch, Arthur Salter, Frank Nixon, Robert Cecil, Hans Schäffer. Ett gemensamt problem hade de alla — hemländernas ovilja att erkänna en status som fristående internationell tjänsteman och den känsla av dubbel lojalitet, som måste ha blivit följderna härav. Såväl Sveriges plats i mellankrigstidens europeiska ekonomi och krispolitik som de speciella relationerna till NF har gjorts till föremål för systematiska studier på senare år. Gårdlund lämnar i sin framställning inte oviktiga bidrag till denna forskning.

Stor omsorg har nedlagts i skildringen av Marcus Wallenberg i familje- och släktkretsen. Det inte helt okomplicerade förhållandet till den äldre brodern tycks därvid ha varit det enda, som i någon mån var av betydelse för bankarbetet. Marcus representerade otvivelaktigt en mer restriktiv och prövande linje än den spontana och mer utåtriktade Knut. Dennes svaga sidor fick Marcus med sina helt dominerande effektivitets- och duglighetsideal allt svårare att överse med. En latent rivalitet mellan bröderna om äran av bankens framgångar kan man heller inte bortse från. På senare år ville Marcus gärna reducera broderns roll till den glansfulla galjonsfigurens. Gårdlund undviker att i grunden ta ställning till frågan, även om han tycker sig kunna vitsorda en del av Knuts svagheter som bankman.

I motsats till Knut tycks Marcus ha saknat egentliga kulturella intressen. Hans favoritförfattare var Carl Grimberg, som han lyckades förmå att komplettera andra upplagan av sin svenska historia med ett avsnitt om affärsbankernas roll. De båda herrarna delade insikten om det enskilda initiativets betydelse i historien.

Gårdlund har genomfört sitt arbete på tre år, vilket måste anses som en prestation även i betraktande av författarens särskilt goda förutsättningar för ämnet. Man kan erinra sig att hans vetenskapliga produktion har sin tyngdpunkt förlagd till den tidiga svenska industrialiseringen och finansieringen av denna. Som läsning är

boken utomordentligt njutbar trots omfång och detaljrikedom. De talrika citaten ur Wallenbergs brevväxling lyckas Gårdlund på ett nästan förledande smidigt sätt foga in i texten.

När ett internt källmaterial bildar grundvalen så eftertryckligt som i detta fall, ligger risken nära för en insnävning av perspektivet, kanske också för en övervärdering av föremålets roll. Gårdlund ställer frågan om den biografiska formens metodiska problem men avstår tyvärr från en närmare diskussion. Hans bok hade annars ägnat sig väl för en sådan. Minst av allt utmärks den av ett snävt perspektiv, även om Gårdlund valt att endast undantagsvis konfrontera sig med angränsande forskning. Däremot krävs kringssyn av läsaren för att kunna balansera det starka porträttet av Marcus Wallenberg.

Leif Gidlöf

Tore Browaldh

Gunnar Qvarnström, litteraturforskaren som skrev sin doktorsavhandling om träpatronernas och totalismens skildrare Ludvig Nordström, konstaterade en gång att det är lika angeläget att biografiera företagsledare som att teckna författares och politikernas liv. Författarna är lockande och intressanta objekt därför att deras litterära verk ger en referensram till deras liv, men också därför att böckerna om dem inte sällan blir litteratur i sig själva. Och politikernas betydelse är inte svår att uppfatta; dessutom lever de redan i yrket ett offentligt liv, som bildar bakgrund till memoarer och biografier.

Företagsledarna — liksom höga tjänstemän i förvaltningen — är ofta mindre kända som privatpersoner, som människor. Ändå spelar de en mycket stor roll för många medborgare, inte bara för sina egna anställda. Deras beslut och överväganden har ibland haft betydelse för hela samhällen. Det måste vara ett väsentligt intresse att i den biografiska litteraturgenren också få insiktsfulla och närgångna porträtt av företagsledare och administratörer, av näringslivets, industrins och förvaltningens viktigare gestalter. Hur tänker de, vilka drivkrafter följer de, vad har de för sociala och moraliska principer? Vilka faktorer har format deras liv och utveckling?

Tore Browaldhs memoarer, *Gesällvandring* (Sthlm: Norstedt, 1976, 254 s.), handlar om en man som 1955, vid 38 års ålder, blev verkställande direktör i Svenska Handelsbanken och elva år senare dess styrelseordförande. I dessa kapaciteter tillhör han de mera framträdande personerna i det svenska näringslivet. Naturligtvis är det av stort intresse att få närmare kännedom om honom som person, men också som representant för en yrkeskår, som inte finns så ofta företrädd i den biografiska litteraturen.

”Jag var något för min tid ytterligt häpnadsväckande och farligt: nämligen en tänkande bankdirektör.” Det är inte Browaldh som har sagt det, utan en av hans äldre kolleger, den betydligt mer äventyrlige och demoniske Ernest Thiel i sina postuma memoarer, ”Vara eller synas vara” (där det f. ö. finns ett utförligt nidsporträtt av ytterligare en bankdirektör, nämligen K. A. Wallenberg).

Något av ”en tänkande bankdirektör” vill också Tore Browaldh vara, och det har satt flera spår i hans självporträtt. Ett av uttrycken för Browaldhs intellektuella ambitioner är hans syn på dispositionen i denna skildring av hans liv fram till 1955: den erinrar honom om en mandala, det magiska diagram, som används i den buddhistiska kulten. Vad det handlar om i Browaldhs fall är dock endast att han hade fyra jobb som var viktiga för hans utveckling fram till uppgiften i Handelsbanken: som assistent till Gunnar Myrdal på dennes resa till USA under andra världskriget, som en av eldsjälarna i Studieförbundet Näringsliv och samhälle, som avdelningschef vid Europarådets generalsekretariatet i Strassbourg och som vice verkställande direktör i Arbetsgivarförbundet.

Genom att disponera boken kring dessa fyra viktiga avsnitt i sitt liv, sin ”gesällvandring”, och koncentrera framställningen kring de erfarenheter av mänskligt samarbete och samhällsfrågor som han kom att göra, har Tore Browaldh i hög grad skapat distans till sina minnen. Det kan hända att det är i medvetande härom som han har valt att i ett avslutande kapitel försöka tränga sig själv närmare in på livet; han kallar det ”Pennteckning av författaren”.

”I efterhand tycker jag att av de fyra anhalterna på utvecklingsvägen samvaron med Gunnar Myrdal måste betecknas som den väsentligaste”, säger Browaldh. Hans

beundran för Myrdal, liksom dennes betydelse för mycket i Tore Browaldhs samhällsuppfattning, dokumenteras visserligen i boken; men ändå är detta kapitel knappast det bästa. Det är en trevande och något rapodisk upptakt.

Myrdals och Browaldhs uppdrag 1943 var att studera USA:s efterkrigsplanering, som redan vid denna tidpunkt hade börjat ta form; kriget hade passerat vändpunkten. Det är karakteristiskt för författarens analytiska läggning att man får noggranna och intressanta kommentarer till arbetets metodiska implikationer, men att berättarglädjen är dämpad. Och hans porträtt, till och med av Myrdal, är ytterligt skissartade.

Några viktiga drag i Browaldhs läggning tycks dock redan här avteckna sig: strävan efter en syntes vid studiet av varje samhällsproblem; insikten om hur irrationella psykologiska faktorer påverkar våra föreställningar om den politiska och sociala verkligheten; vikten av att formulera vilka värderingar som ligger bakom en skildring av företeelser i samhället.

Det känns orättvist att beskriva detta kapitel som ytligt, och kanske är det bättre att uttrycka det så, att Browaldh nöjer sig med att snabbt referera sammanhang, skissera händelser, ge raska omdömen om personer — det rör sig i mycket på ytan, därför att det går så fort. Denna teknik förefaller att vara ett uttryck för hans snabba, lite otåligt verksamma sinne, med breda, mångskiftande, ofta ambitiöst inriktade men oklart engagerade intressen, med associationer som trängs med varandra och inte vill lämna utrymme för eftertanke och avspändhet. Det kan vara en belastning för en författare; läsaren lämnas ibland åt sitt öde.

Det följande kapitlet, om åren i Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, SNS, är spänstigare berättat och mer sammanhängande. Browaldh kom indirekt till sin viktiga uppgift i SNS genom sina vänskapliga relationer till Myrdal och tack vare dennes uppskattning av sin medarbetare, som också hade hunnit vara sekreterare i kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering, där Myrdal var ordförande.

"Myrdalskommissionens" betänkande kom att utgöra ett av stridsäpplena mellan socialdemokratin och näringslivet, trots att det i sig knappast kännetecknades av någon gränsdragning mellan socialister och borgerliga. Det fanns dock tankar på planhushållning, som av näringslivet tol-

kades som en risk för att Sovjets ekonomiska system skulle införas i vårt land, med de konsekvenser för demokratin som detta skulle innebära.

Propagandan mot dessa supponerade faror i det socialdemokratiska efterkrigs-Sverige, planhushållningsmotståndet, och socialdemokraternas kampanjer mot "PHM" var som bekant spektakulära inslag i den politiska debatten i Sverige åren närmast efter kriget. SNS var en positiv konsekvens av denna utveckling.

Att detta kapitel i Browaldhs bok blir så givande beror delvis på att man där så klart möter styrkan hos författaren: balansen, strävan efter saklighet, den odoktrinära samhällssynen, entusiasmen över att få vara med och skapa något konstruktivt. SNS' strävanden, sådana de här formuleras av Browaldh och på 40-talet drevs av honom och Axel Iveroth, visar på det fruktbara i mötet mellan två samhällsideologier. En roande illustration till detta ger Browaldh när han skildrar hur han, Iveroth och Lars-Erik Thunholm uppvaktade ledningen för Näringslivets fond, centrum för motståndet mot planhushållningstankarna, med en begäran om 200 000—400 000 kronor om året i bidrag till SNS. En av fondens ledande representanter, Skandinaviska Bankens VD Gustaf Söderlund, sammanfattade diskussionen med den bitska repliken: "Så ni vill alltså att vi skall anslå ett par tre hundra tusen kronor om året till er, för att ni skall bli på det klara med om ni är socialister eller inte?" De unga samhällsforskarna fick i alla fall sina pengar: Söderlund trodde på en fri debatt, även om den gav spelrum för obekväma åsikter.

Så här 30 år efteråt kan det onekligen kännas något vemodigt att tänka på hur litet det politiska klimatet har kommit att präglas av de gemensamma strävandenas idéer — även om blandekonomin i pragmatisk mening har utvecklats (oavsett vilken regering som styr landet).

Tiden i SNS blev kort. Redan 1949 fick Browaldh sin nästa stora uppgift, som chef för den avdelning inom Europarådets generalsekretariat som handlade ekonomiska, sociala, kulturella och juridiska frågor samt flyktingärenden.

Den illusionslösa och lite torra analysen av den sällsamma internationella konferens- och konspirationsmiljö, som Europarådets generalsekretariat (och rådsför-samling) erbjöd, är roande och tänkvärd. Samtidigt är denna beskrivning i viss mån

en parallell till Browaldhs ambitioner i SNS — han kom till Strassbourg med samma resurser av okuvlig arbetsvilja och entusiasm för att hjälpa till och förbättra inte bara världen utan också de administrativa förhållandena. I båda fallen, får man väl säga, blev han med tiden desillusionerad.

Den fjärde etappen i gesällvandringen, "mandalans" sista del, var tiden som vice verkställande direktör och chef för förhandlingsdelegationen i Svenska Arbetsgivarförbundet. Detta kapitel innehåller ett omsorgsfullt och sakkunnigt resonemang om förhandlingsarbetet. Det rymmer flera olika aspekter på detta vardagliga och märkvärdiga inslag i den svenska tillvaron: drag av artistiskt spel, spänningar — hos båda huvudparterna — mellan organisationens enhetssträvanden och förbundens separatintressen, komplicerade ekonomiska analyser, sociala överbägenheten... Vad som gör det starkaste intrycket är kanske Browaldhs stora och klart uttryckta respekt för motståndarna, för den fackliga arbetarrörelsens ledare och ombudsmän.

Det sista kapitlet innehåller bl. a. ett avsnitt som kallas "En socialistisk gökunge" och ett annat, som rubriceras "Vi är alla marxister". Det är väl föga troligt att många bland våra ortodoxa progressiva skulle acceptera författarens antydning att han skulle vara så vänstervriden, att sådana ambitioner vore befogade. Men som vi alla vet har skalan rört sig åt vänster för alla våra partier sedan 30-talet.

Browaldh karakteriserar själv sitt självporträtt som "en retuscherad ateljébild". Men frågan är om det är där felet ligger. Han verkar både för ärlig och för oskuldsfull — rent ut sagt. Vad som gör denna "pennteckning" mindre upplysande är inte någon försköning eller någon osanning; det är avståndet till objektet. Den distans till föremålet som i de föregående kapitlen kunnat motiveras med deras ämnesval och diskuterande uppläggning bevaras på ett sätt som blir opersonligt. Det är långt från Tingstens vibrerande själv-rannsaker och utlämnande!

Samtidigt kan författaren inte frångå en uppriktighet i framställningen, som är tankeväckande. Frågan är bara om han är ute efter den effekt han uppnår. Man känner undran inför den bild av maniskt verksamhetsbegär (med inslag av prestationsdrift), som han förmedlar. Han vill nästan allt och har aptit på nästan allt;

och han drar konsekvenserna av denna form av livshunger. Det är inte bara så att han tränar språk med hjälp av bandspelare vid sina besök i badrummet — ett tag fick inte ens sömnen vara i fred, ty då provade han Dormiphone, en bandspelare — amerikansk, naturligtvis — konstruerad för inläring under sömnen. Det överraskar inte att promenader uppfattas som ett bra sätt att tänka ut promemorior.

Det är lätt att ironisera över sådant. Ändå känns det inte riktigt bra. Det äger intresse, emedan det tycks beskriva den framgångsrike, moraliskt medvetne och intellektuellt utrustade företagsledarens dilemma. Hans tid vill inte räcka till. Kanske borde han ha blivit något annat, fått samla sina krafter i stället för att splittra dem. Kanske är denna nästan bisarra verksamhets hunger ett uttryck för otillfredsställelse med vad det blev av det framgångsrika livet?

Tore Browaldh har onekligen haft resurser till flera meningsfulla liv. Men om sådana som han inte blir företagsledare och bankdirektörer, så får vi hålla till godo med andra, fyrkantigare och o-mänskligare, tveklösare och mindre sympatiska. Vi behöver säkert de tänkande bankdirektörerna, även då de ingår i kulturens offerväsen.

Bure Holmbäck

Gunnar Jarring

Gunnar Jarring. En bibliografi redigerad av Christopher Toll & Ulla Ehrens v ä r d. Sthlm 1977, 71 s.

Denna omsorgsfullt sammanställda och smakfullt utformade bibliografi speglar en 50-årig karriär som är ett sällsamt flätverk av vetenskapliga och diplomatiska aktiviteter. Gunnar Jarring, till vars 70-årsdag skriften överlämnats som gåva från vänner och kolleger över hela världen, är visserligen inte den ende svenske turkolog som också verkat såsom diplomat men utan tvivel den i båda funktionerna namnkunnigaste. Hans insatser som diplomat och medlare i frågor av världspolitisk vidd är välkända. Inom orientalistiken gäller han med rätta som en banbrytande turkolog och som den främste kännaren av ny-uguriskan, dvs. den främst i Sinkiang talade "östturkiskan".

De allra första titlarna i bibliografin är

några hembygdshistoriska artiklar från 1927 av den då 20-åriga Gunnar Jönsson (G. J-n) från Viken i Skåne, studerande i tyska och nordiska språk i Lund. Den första antydning om en ny intresseinriktning ger bidraget "Bland turkar och kineser" i Lundagård 1930. Då hade studenten redan hunnit bli filosofie kandidat (1928), läst turkiska språk för Gustaf Raquette, vidgat sin orientalistiska horisont i Berlin — bl. a. hos den legendariske Willi Bang — och i Budapest samt vistats nästan ett år (1929—1930) i Sinkiang. De närmaste åren avsätter en rik turkologisk produktion, som kröns med gradualavhandlingen "Studien zu einer osttürkischen Lautlehre" 1933, en ännu oöverträffad undersökning, som bygger på ett gediget material, sunda beskrivningsprinciper och — för första gången inom turkologin — tillämpning av det internationella fonetiska alfabetet. Som docent publicerar Gunnar Jarring under åren 1933—1939 en rad viktiga turkologiska skrifter, främst texter från de sedermera oåtkomliga områdena i Kina och Afganistan, men också en stor mängd allmänorientalistiska bidrag av vetenskaplig och populärvetenskaplig art. Även flera slavistiska inslag märks i produktionen under denna fruktbara period, för vilken krigsutbrottet plötsligt sätter punkt.

Denna punkt markerar samtidigt början på den nya karriären. Lundahumanistens diplomatiske kvalifikationer upptäcktes och han kommer att tillbringa mer än ett decennium utomlands som sitt lands representant, bl. a. i Ankara, Teheran och Addis Adeba. Under de första åren tillkommer några politiska skrifter och en del bidrag till uppslagsverk, under krigets senare del tystnar bibliografin plötsligt helt, men 1946—1951 utges så i fyra volymer en ny stor samling unika turkiska texter från Östturkestan: "Materials to the knowledge of Eastern Turki". Under 50-talet följer åter en period; under vilken den publicistiska verksamheten är relativt blygsam: det är under Jarrings intensivt aktiva år hemma på UD i Stockholm, som svensk FN-ambassadör och som medlare i Kashmir-frågan. Men redan under USA-tiden (1958—1964) finner turkologen uppenbarligen åter mer tid till lärda mödor: 1964 utkommer hans stora nyuigurisk-engelska ordbok, givetvis en frukt av många års arbete. Det följande årtiondet, då ambassadörskapet i Moskva förenas med bl. a. medlarverksamheten i Mellan-

östern-konflikten, medför märkligt nog heller ingen stagnation i den vetenskapliga produktionen. En viktig roll härvidlag har säkerligen kontakten med den vitala sovjetiska turkologin spelat. De regelbundna mötena med en krets Moskva-turkologer under detta decennium (1964—1973) innebar befruktande impulser från båda sidor. Gunnar Jarring hör till de i Sovjetunionen mest kända och mest uppskattade västerländska turkologerna, vilket tydligt kom till uttryck bl. a. vid hans deltagande i den allsovjetiska turkologikongressen i Alma-Ata 1976. Som en kuriositet kan nämnas, att till och med begreppet och termen "Viby-*i*" vunnit visst insteg i sovjetisk turkologisk litteratur genom Gunnar Jarrings arbeten om nyuiguriskans ljudstruktur.

Efter sin pensionering har Jarring fortsatt sin vetenskapliga verksamhet både enligt de tidigare linjerna och i nya riktningar. Bibliografin vittnar här inte minst om intresset för svenska östkontakter i det förflutna och därmed förknippade personhistoriska frågor. Om karolinernas öden i Sibirien har Jarring genom sina goda sovjetiska kontakter skaffat fram nytt intressant material. Några av bibliografins titlar för de fyra senaste åren gäller en av dessa karoliner, Philipp Johann von Strahlenberg, som genom sin verksamhet i Sibirien framstår som en altaistikens portalfigur. Andra senare skrifter behandlar t. ex. orientalisterna Johannes Kolmodin, Gustaf Noring (alias Ali Nouri) och Gunnar Jarrings egen lärare Gustaf Raquette.

Bibliografin ger också genom sina många välfunna illustrationer — fotografier och faksimil, valda av Ulla Ehrensvärd — en god uppfattning om Gunnar Jarrings skiftesrika bana som forskare och diplomat. Ett curriculum vitae, författat av dottern Eva Jarring Coronas, förmedlar sammanfattande biografiska informationer om mannen bakom verket, och ett avslutande sak- och personindex underlättar överblicken över de många ämnen åt vilka han ägnat sitt intresse och av vilka endast en del — de från recensentens subjektiva synpunkt mest beaktansvärda — har kunnat antydvas i denna anmälan.

Lars Johanson

Att vara född prins

Lennart Bernadotte, "Käre prins, godnatt!" Sthlm: Bonnier, 1977, 242 s.

Intresse och fallenhet för memoarskrivning tycks vara ett släktdrag i familjen Bernadotte. Oscar II inledde med majestätska memoarer, publicerade 1960—62, prinsarna Carl och Eugen lättade på förlåten till kungahuset med sina böcker Jag minns . . . och Breven berättar. Prins Wilhelm skrev några minnesböcker vid sidan av skönlitteratur och reseskildringar. Turen har nu kommit till grevarna Sigvard och Lennart Bernadotte att berätta om ödet att vara född prins. Sigvard Bernadottes Krona eller klave (1975) blev en uppgörelse med kungahuset.

Mycket är alltså redan sagt, men Lennart Bernadotte har åtskilligt att tillägga. Han har en god stilistisk förmåga, berättarglädje och ett fint sinne för miljöer. Boken är väl komponerad. Då han och Sigvard Bernadotte tillhör en yngre generation än föregångarna, är de frispråkigare. Händelserna följs fram till Lennarts giftermål med Karin Nissvandt 1932.

Huvudpersonen i memoarer brukar vara författaren, men här är det författarens farmoder, drottning Victoria, som står i centrum, trots att hon i förteckningen över bokens huvudpersoner kommer på femte plats.

Lennart Bernadottes tidigare familjehistoria är alltför välkänd för att behöva rekapituleras. Han är född 1909 och var endast fyra år vid föräldrarnas skilsmässa 1913. Sedan storfurstinnan Maria lämnat landet, blev det allt överskuggande familjeproblemet: vem skall ta hand om Lennart? Drottning Victoria beslöt då att hon skulle ta hand om sonsonen och hans uppfostran. Prins Wilhelm företog vidsträckta resor, var under kriget kommanderad till sjöss och måste sedan av hälsoskäl vistas långa perioder i sydliga länder. Lennart Bernadotte hade oturen att ha föräldrar, som inte var barnkära. Fadern var länge en nästan okänd figur.

Drottning Victoria gick till verket med stor kärlek, sträng gudsfruktan och djup ansvarskänsla. Hon föresatte sig att göra en liten kristen mönsterprins av det älskade barnbarnet. Medlet var en järnhård disciplin.

Generationskillnaden vållade stora svårigheter. Drottningen hade aldrig, inte ens under de egna sönerns uppväxt, eftersträvat några moderna principer. Hon var

född 1862 (död 1930), dotter till storhertigparet Friedrich I och Luise av Baden och dotterdotter till kejsar Wilhelm I. Hon var hela livet hårt bunden vid sitt fädernesland och trogen de preussiska idealen och hade vuxit upp i föreställningen om kejsardömet av Guds nåde. På grund av sin nästan livslånga sjukdom och årslånga vistelser utomlands blev hon isolerad från omvärlden, vartill kom den kringgårdade ställning kungliga personer onekligen har. Förf. beräknar att hon tillbringade c:a tre fjärdedelar av sitt liv sängliggande.

Lennart Bernadotte tycks vara den siste som verkligen känt drottning Victoria nära, och han ger ett nyanserat och intressant porträtt av henne. Han kallar henne alltid Amama, en lätt förvrängning av den tyska förkortningen för Grossmutter, Omama eller Oma. Han hyste en lätt skräckblandad tillgivenhet för henne men betvivlade aldrig hennes goda uppsåt. Han skildrar gärna hennes goda sidor. Hon var en djup religiös personlighet, principfast, viljestark och övertygad om att hon alltid hade rätt. Hon hade ett mycket häftigt humör, åskan dundrade och blixarna ljungade, och hon satte skräck i familj och uppvaktning. Pojken lärde sig tidigt hur han skulle ta henne och avvärja de värsta stormarna. Hennes tacksamhet var alltid djup och äkta, kunde "smälta berg". Hon var en generös och glad givare. Hon hade konstnärliga anlag, var en framstående pianist och en skicklig fotograf och var mycket språkbegåvad. Trots sitt tyska ursprung talade och skrev hon svenska felfritt. Något sinne för humor hörde inte till hennes utrustning. Hon var mer konungslig än kung Gustaf själv. Hon reste sig alltid, när han kom in i rummet — han var inte så noga i motsatt fall.

Drottningen valde med största omsorg barnsköterska, lärare och lekkamrater åt prinsen. Även barnsköterskan Olga Sjöberg (1868—1942) tillhörde den äldre generationen. Hon kallades alltid Nenne. Hon älskade varmt sin lille prins och gjorde vad hon kunde för att isolera honom från yttervärlden och dess faror. Prinsen återgäldade hela livet tillgivenheten. Han blev perfekt skött och infamt påpassad.

Prinsens barndom måste varit ganska trist och glädjelös. Han träffade sällan andra personer än farföräldrarna och sköterskan. På de sällsynta barnkalasen blev han uppskärnad och vild och slog över, "väsnades" som han själv uttrycker saken. En fullt förklarlig reaktion. Samvaron

med farmodern hade också sina ljusa stunder och de tillbringade ofta kvällarna tillsammans. När drottningen gått till sängs — vanligen vid 6-tiden — brukade pojken sitta på sängkanten och äta middag med henne, och tillsammans lade de invecklade och utstuderade patienter. Hon brukade berätta långa sagor för honom. De företog i fantasien långa resor till främmande världsdelar och upplevde spännande äventyr.

När prinsen kom upp i skolåldern, ordnades en speciell slottsskola med barn till utvalda föräldrar och en noga utvald lärarinna. Det kunde legat nära till hands att placera honom i de jämnåriga kusinernas slottsskola. Förmodligen ville drottningen undvika kronprinsessans friare uppfostringsmetoder och engelska orientering. Skolgången avbröts flera gånger. När drottningen reste till Karlsruhe för att besöka sin mor, tog hon med sig pojken och barnsköterskan. Det måste väckt uppmärksamhet att landets drottning under brinnande krig vistades i Tyskland. Hon utsatte både sig och sonsonen för direkt livsfara, när slottet i Karlsruhe bombades flera gånger. Slutligen tycks prins Wilhelm ha ingripit. De sista krigssomrarna vistades pojken på Sofiero och upplevde för första gången ett riktigt familjeliv hos "farbror Gusty", "tant Daisy" och kusinerna.

Förf. förbigår helt drottningens politiska inställning och inflytande och nöjer sig med att återge det bekanta fotot från Stettin 1913, där hedersöversten vid Füsilieregiment n:o 34 drottning Victoria av Sverige i pickelhuva och uniform mottar sitt regemente.

Enligt sin egen önskan fick prinsen gå i Sofie Almquists samskola i stället för att skickas till Lundsberg. I skolan motsvarade han väl varken lärarnas förväntningar om en mönsterelev eller den myt om en busgrabb som han själv bygger upp. Informatorer anställdes för att ta hand om honom under fritiden. Med växlande framgång sökte de förmå drottningen att ge honom större frihet och låta honom vara tillsammans med andra pojkar. I hennes system ingick inte sport, friluftsliv och fysisk träning. Han hade dålig kondition och var ofta sjuk.

Förf. skildrar åskådligt livet i de olika slott där han bodde under olika årstider. Han avskyr Stockholms slott och trista borggård — någon barnvänlig miljö är det inte. Han trivdes bättre på Drottningholm

och minns glada familjejulor och ändlösa promenader i slottsparken. Han ger en dråplig beskrivning av det uråldriga hovlivet hos Urgrossmutter i Karlsruhe och på Mainau. Hon inredde sina rum med makabra souvenirer inom glas och ram på väggarna: de handskar hennes salig bror Ludwig haft på sig i kistan eller näsduken över hans huvud och en serie teckningar föreställande hennes make på dödsbädden. Det gick kalla kårar utefter den arme Lennarts ryggrad. Det var detta Mainau, som drottning Victoria ärvde och som blev den sista stora gåvan till sonsonen.

Lyckoperioderna i förf:s liv var sommarferierna på Stenhammar. Först i 15—16-årsåldern fick han en fin kontakt med fadern, nu gärna kallad Farsan, i brev Kamrat farsan. Förf. ser osentimentalt på sina föräldrar och försöker göra dem rättvisa. Han är lojal mot fadern och beundrar hans spiritualitet men anekdoterna är rätt slätstrukna. Trots att prins Wilhelm hade egen ingående erfarenhet av moderns uppfostringssystem, ingrep han endast i extrema fall för att bistå sonen. Lennart Bernadotte accepterades av den berömda vänkretsen kring Pewe, vilken kom att få stor betydelse för hans personliga utveckling.

Prinsessan Maria gjorde ett par misslyckade försök att få kontakt med sonen under hans skoltid, men först som vuxen lärde han känna sin mor. Hon kunde nu berätta om sitt liv och sitt äktenskap, och han har fått hennes på svenska skrivna dagböcker från åren i det svenska kungahuset, vilka ger nya bidrag till hennes historia. Äktenskapet var ju ett politiskt arrangemang och kontrahenterna omogna. Prinsessan menade dock att det fanns förutsättningar för att det skulle kunnat fungera. Makarna gled ifrån varandra och den utlösende faktorn blev drottningens livläkare Puck Munthe. Hans roll vid hovet, inflytande över drottningen och även över andra personer, mest kvinnor, har diskuterats tidigare men är outredd. De manliga medlemmarna av kungafamiljen avskydde honom och gick ur vägen för honom samt misstrodde hans läkarmetoder. Heribert Jansson, kyrkoherde i Berlin, har på grundval av muntligt och skriftligt material skrivit en biografi, Drottning Viktoria (1963). Han citerar en icke namngiven specialist 1918 i Karlsruhe. "Efter att ha undersökt patienten yttrade denne läkare att en liknande van-skötsel kunde man bara finna hos en tvätt-

gumma i Londons fuktigaste källare." Munthe förmådde 1912 drottningen att kalla svärdottern till Capri. Hon fascinerades först av Munthe, med vilken hon kunde tala om sina problem. Han förgick sig emellertid grovt mot henne. När hon julen 1913 åter kallades till Capri, flydde hon i panik på resan från Sverige och begav sig till fadern i Paris. Skilsmässan ordnades påfallande snabbt. Tillgängligt material klargör inte Munthes inflytande, men prinsessan var övertygad om att Munthe hade en rent hypnotisk makt. Enligt Jansson skrev drottningen under sina utomlandsvistelser dagliga brev till kungen, men brevväxlingen är bränd.

Det är endast i fråga om modern som förf. bryter tidsramen. Han skildrar hennes liv till slutet. Den person som betytt mest för henne var brodern Dimitri, som avled i Schweiz under 2:a världskriget. Hennes enda önskan var att de skulle jordas på samma plats. Kung Gustaf uppehöll hela livet kontakten med sin förra svärdotter och gav henne ekonomiskt stöd. F. ö. ger förf. en mycket positiv bild av sin farfar.

Boken avslutas med en skildring av dramatiken kring hans giftermål med Karin Nissvandt och vigseln i London 1932. De hade redan som 15-åringar lärt känna varandra genom Stenhammargrannar. Under hela uppväxten drömde Lennart Bernadotte om ett eget hem och en egen familj, och drömmarna koncentrerades tidigt kring den unga Karin. Här finns inte anledning att referera turerna kring hans utträde ur kungahuset. Fadern stödde honom lojalt och motståndet dirigerades av kronprinsen. Enligt förf. skydde "farbror Gusty" inte några medel för att nedsvärta familjen Nissvandt. Han önskade självfallet undvika alla prejudikat i prinsars giftermålsfrågor. Lennart Bernadotte ger en förtjusande bild av sin ungdomskärlek som med mod, klokhet och charm red ut stormarna och byggde upp familjelivet på Mainau.

Boken är rikt illustrerad med både känt och okänt material. Bilderna har hämtats ur olika kungliga arkiv, Karin Bernadottes arkiv, ett förlagsarkiv samt ur slottsarkivet på Mainau. Förf. framhåller en säregen detalj på alla familjebilder med drottningen. Hon håller sin sonson Lennart och på tidigare bilder sina söner i ett mycket fast grepp, ibland med bägge händerna. Symboliskt?

Elise Adelsköld

Nordiska politiker

Människor och händelser i Norden — så lyder titeln på förra utrikesministern Torsten Nilssons minnesanteckningar om personligheter han mött och händelser han upplevt under sin långa verksamhet som politiker (Sthlm: Tiden, 1977, 405 s.).

Det är inte någon memoarbok Torsten Nilsson skrivit. Det är en skildring av människor och händelser i urval, enligt författaren baserad på slumpvis nedtecknade hågkomster. Urvalet synes dock inte vara helt tillfälligt. Nilsson har, säger han själv, undvikit att skildra personer, om vilka "vi vet allt med ledning av deras egna skrifter", t. ex. Ernst Wigforss och Alva Myrdal. Begränsningen är att beklaga. Nilsson skulle ha förmått skildra även sådana personer med en objektivitet, som de givetvis inte kan prestera i sina egna skrifter. Nilsson har också medvetet undvikit dem "som alltså står mitt ibland oss". Men också t. ex. hans avlidne företrädare som utrikesminister, Östen Undén, saknas i porträttgalleriet.

Det förefaller som om författaren valt ut de personligheter som han beundrat, i varje fall tyckt om eller lärt sig en del av. Nilsson är mycket välvillig mot alla dem han utvalt, t. o. m. fel och misstag får han att framstå i en förstående dager. Framställningen är medryckande, den sympati som författaren känner för föremålen för skildringen, förmedlar han skickligt till läsaren. Nilsson ursäktar sig i förordet med att det direkta återgivandet av vad han i händelsernas ögonblick skrivit ned, skett på bekostnad av stilen och språket. Ursäkten är obehövlig. Den borne folktalaren visar genomgående i boken också prov på en utmärkt, ibland lysande stilistik.

Torsten Nilsson framhåller själv i förordet, att han redan som ung fick förmånen att komma i kontakt med och njuta av samvaro med människor som varit med och skrivit nutidshistoria. Han koncentrerar sig framförallt på de upplevelser av människor och händelser han hade som ordförande i SSU 1934—40, partisekretärare 1940—48 och som ny ordförande i Stockholms arbetarkommun och ny kommunikationsminister åren efter det andra världskrigets slut. De tio framstående socialdemokrater Nilsson ägnar särskilda avsnitt är P.A. Hansson, Gustav Möller, Per Edvin Sköld, Z. Höglund, parhästarna August Lindberg och Gunnar Andersson,

Ragnar Casparsson, Rickard Lindström, Karl Fredriksson (Nordens Karlsson) och ungdomsförbundskampen Gunnar Lundberg, "politiker av blodet". Det är inte här möjligt att i en kort anmälan presentera det nya författaren ger i sina skildringar. Det må vara nog sagt, att Torsten Nilsson lyckas väl förklara de skildrade personligheternas bakgrund och psykologiska utveckling. Vår insikt om t. o. m. en så omskriven person som Per Albin Hansson blir djupare, sedan vi tagit del av Nilssons analys. Skildringarna konkretiseras genom skickligt gjorda utdrag ur vederbörandes tal eller artiklar.

Bokens senare del ägnas nordiska meningsfränder på politikens högsta parnass. Thorvald Stauning, Wilhelm Buhl, Hans Christian Hedtoft och H.C. Hansen i Danmark, Martin Tranmael, Johan Nygaardsvold och Einar Gerhardsen i Norge, Aleksii Aaltonen, Karl August Fagerholm, Eero Wuori och Väinö Tanner i Finland är några av de nordiska politiker, vilkas utveckling och åsikter Nilsson insiktsfullt skildrar mot bakgrunden av samtidens dramatiska historia. Fråga är — åtminstone av framställningen att döma — om inte av de nordiska bröderna H.C. Hansen står Torsten Nilssons hjärta närmast. Fina är de rader ur ett av författaren återgivet brev från Hansen om deras gemensamma ungdomsminnen på det internationella planet. De vittnar värtaligt och nostalgiskt om den framtidstro, ungdomsglädje och debattlust som präglade de unga, ledande europeiska socialdemokraternas tillvaro på 1930-talet och om deras nära samarbete.

Om bokens innehåll säger Torsten Nilsson blygsamt: "Något av nutidshistoria har det blivit — dock icke för historiker". Framställningen ger mycken, välskriven nutidshistoria, även för historiker!

Boken är försedd med personregister och är rikt illustrerad.

Ake Kromnow

Kulturtidskrifter på 30-talet

Kulturtidskrifternas opinionsbildande roll i 1930-talets svenska samhälle har analyserats av Britt Hulthén i avhandlingen *Kulturtidskrifter på 30-talet. Nord-europa, Ateneum, Fronten* (Lund: Cavefors, 1977). Britt Hulthén har valt de tre tidskrifterna eftersom materialet kring dem varit rikhaltigt. De strävar alla tre ef-

ter att uppfylla programförklaringar. Litteraturen och de litterära artiklar som presenterades i dem var en del av ett vidare kulturellt, politiskt och vetenskapligt innehåll.

För att placera tidskrifterna i deras kulturella sammanhang har hon i det inledande kapitlet gjort en översiktlig presentation av 30-talets tidskrifter. Den nya generationen författare, främst de fem unga, behövde en plattform att föra ut sina idéer ifrån. Där fanns Fönstret, som utgavs 1930—36 och förde ut funktionalismens budskap. Redaktörer var till en början Kaj Andersson och Bernhard Greitz. Tidningen hade en radikal socialliberal inriktning med bl. a. Hugo Lindberg, Gerda Kjellberg, Lydia Wahlström och Josua Tillgren som medarbetare. Intressantast var tidningen 1931 då Knut Jaensson medverkade som litteraturkritiker. 1933 ersattes Bernhard Greitz med Hugo Lindberg och de litterära experimentens tid var förbi.

Spektrum utgavs 1931—33 och Josef Riwkin var den drivande kraften bakom utgivningen. I redaktionen arbetade Karin Boye och Gunnar Ekelöf. I Spektrum diskuterades de surrealistiska tankegångarna. Människan skulle befrias inifrån och psykoanalysen var ett medel att nå befrielse. Efter Spektrums nedläggning och Fönstrets förändring gjorde Artur Lundkvist tillsammans med Gunnar Ekelöf, Knut Jaensson och Tora Dahl ett nytt försök med tidskriften Karavan, som dock inte levde länge. År 1935 konstituerades Kulturfront och Henry Peter Matthis blev dess redaktör. Tidskriftens färg var socialistisk och sovjetvänlig.

Vilka var då upphovsmännen till dessa tidskrifter? De ovan nämnda publikationerna var kollektiva verk, men *Fronten*, som startades 1931, arbetades fram och redigerades av Sven Stolpe ensam. Avsikten var att samla den unga generationen och ha en radikal redigering. Artur Lundkvist och de fem unga präglade den litterära profilen. Andra medarbetare var Per Lindberg, Holger Ahlenius och Sven Rinman. *Fronten* skulle vara en tidskrift där båda sidor fick argumentera och den skulle dessutom bilda en front mot estetisism. Utgivare var Bonniers förlag, som till viss del påverkade tidskriftens utformning. När Sven Stolpe efter Ivar Kreugers död skrivit en starkt positiv artikel om denne, beslöt således Bonniers makulera den redan färdigställda upplagan och

trycka tidningen utan artikeln. Herman Stolpe och Åke Thulstrup angav tonen för Frontens utrikespolitiska hållning. Europatanken var dominerande och inställningen antikommunistisk. Pressmottagandet var blandat. John Landquist var positiv till Frontens linje. Den socialistiska pressen ansåg att tidskriftens radikalism var skenbar. Fronten speglade Sven Stolpes egen kluvenhet mellan radikal liberalism och hemmahörigheten i en konservativ kulturmiljö. Han eftersträvade en kultursyntes. P. H. Törngren psykoanalyserade Stolpe i Spektrum och pekade på hans motsägelsefulla attityd. Angreppet påverkade säkert Frontens vidare öde. I december 1932 lades den ner och Stolpe hade känslan att han misslyckats göra Fronten till det vitala och radikala debattforum han hade önskat sig.

Ateneum grundades i Lund 1933. Den utformades i de radikala kretsarna kring DYG och Clarté, som behövde en motvikt till den konservativa Lundagård. I redaktionen ingick Per Meurling, Per Nyström, Sven Hartman, Allan Hagsten och Fredrik Stjernman. De ville överge en allmän studentradikalism och skärskåda samhället i ett historiematerialistiskt perspektiv. Vad redaktionen ville åstadkomma var en vetenskaplig helhetssyn och de kritiserade vetenskapens isolering från samhällslivet. Så småningom deklarerade de tidskriftens historiematerialistiska metodtillhörighet. Redaktioner fanns också i Danmark och Norge. Redaktionen fungerade kollektivt, men Per Meurling stred för en egen linje, nämligen att skapa en syntes mellan marxism och primitivism. Han ville en förening av proletärt medvetande och livskänsla som det tog sig uttryck hos Harry Martinson och Josef Kjellgren. De övriga i redaktionen tog avstånd från primitivismen. *Ateneum* lades ner våren 1935, då den politiska utvecklingen i Europa gjorde tidskriftens vetenskapliga linje ohållbar. Vad man behövde var en samlad front mot nazism och fascism.

Så startades *Nordeuropa* 1938. Det politiska programmet var riktat mot nazism och fascism. Boktryckaren Jan Hazelius i Lund ville starta en bokklubb i Left Book Clubs efterföljd. *Ateneums* gamla redaktion gjorde upp riktlinjerna. Sven Hartman blev chefredaktör, Fredrik Stjernman redaktionssekreterare i Lund och Stig Ahlgren i Stockholm. Utrikesredaktör var Per Nyström. Redaktioner fanns också i de övriga nordiska länderna. Bertil Hans-

son önskade en förankring i folkrörelserna. Detta misslyckades och Nordeuropa fick aldrig någon bredare spridning, mycket beroende på att materialet var för tungt redigerat. Man försökte vara sensationell och samtidigt analyserande. Redaktionen samlade material om tyska infiltrationsförsök och sådana avslöjanden relaterades i dagspressen. På så sätt fick Nordeuropa sin spridning. Stig Ahlgren försökte samla en grupp författare till en gemensam antifascistisk front. Bland författare, vars bidrag publicerades, fanns Johannes Edfelt, Eyvind Johnson, Harry Martinson och Vilhelm Moberg. Ahlgren krävde att romanen skulle ge en helhetsuppfattning och att författaren skulle använda litteraturen i den politiska kampen. 1939 lades tidskriften ner. Den osäkra redigeringen bottnade i att redaktionen var ovisst om till vilka läsare man vände sig, anser Britt Hulthén.

De tre tidskrifterna speglar 30-talets hårdnande klimat. Frontens liberala framtidstro var möjlig 1932 men inte 1938. Inte heller *Ateneums* vetenskapliga innehåll var fruktbart vid 30-talets slut. Redaktionen marxistiska analyser kunde ej avvärja hotet från nazistiska och fascistiska fiender. Tidskrifterna med sina små upplagor (upplagornas storlek får man inte veta) nådde ändå en ganska stor läsekrets beroende på att de citerades och refererades i dagspressen. En sådan genomslagskraft skulle knappast vara möjlig i dagens samhälle, när dagstidningen inte längre är den dominerande nyhetsförmedlaren, konstaterar Britt Hulthén, vilket verkar något tvivelaktigt. En tidskrift som *Folket i Bild/Kulturfront* har ju tidvis vunnit mycket stor spridning genom att citeras både i dagspressen, radio och TV.

De små tidskrifterna får sin betydelsefulla roll, anser Britt Hulthén, genom att de publicerar det ännu inte etablerade. Man får klart för sig hur viktigt det var för de olika redaktionerna att göra de unga författarnas ståndpunkter till sina. Artur Lundkvist var en betydelsefull medarbetare i såväl Fronten som Fönstret och Spektrum. Harry Martinson blev ett exempel både för Sven Stolpes framtidstro och Stig Ahlgrens övertygelse att litteraturen var ett politiskt verktyg. Gemensamt för 30-talets tidskrifter var ståndpunkten att verkligheten var möjlig att förändra.

De valda tidskrifterna är goda företrädare för 30-talet med dess konstnärliga och litterära grupperingar. Om möjligt

ännu mera givande hade emellertid varit att få följa Fönstret, som utkom under en längre period än de tidskrifter som undersökts av Hulthén. Fönstrets första år präglas av en enastående vitalitet med brett utplagda kulturartiklar i respektlös ton. Här skrivs om film, Otto G. Carlsund var konstkrönikör, konstens roll i samhället debatterades. Vid redaktörsbytet 1933 försvann allt detta material ur tidningen. Varför? Berodde det på den nye redaktören Hugo Lindberg? Britt Hulthén antyder att Mia Leche-Löfgren medverkade till förändringen, då hon 1932 krävde att utrymmet för film och teater skulle minska. År 1932 får också Otto G. Carlsund hjälp av den betydligt mindre radikale konstrecensenten Marc Hentzel. Eller hade litteratur kommit på avskrivning? Det kan i varje fall konstateras, att den sortens material inte heller dominerade i Ateneum eller Nordeuropa.

Barbro Schaffer

En marxistisk kulturkritiker

Per-Olov Zennström, f. 1920, var under en följd av år verksam som konstkritiker i Ny Dag. Redan i unga år anslöt han sig till det svenska kommunistpartiet och från 1943 var han kulturredaktör i tidningen. Med ett avbrott stod han kvar på denna post till 1965. Hans parti led nederlag i några val och de ekonomiska förutsättningarna för Ny Dags utgivning försämrades. Tidningen upphörde med den dagliga utgivningen och Zennström tvangs ta anställning som korrekturläsare vid Expressen. Han fortsatte samtidigt ett författarskap som nästan hela tiden bedrivits vid sidan av tidningsarbetet. Den första bok han gav ut var en välskriven monografi över Ernst Josephson 1946. Därefter följde böcker om Pablo Picasso 1948, om Carl von Linné till Linné-jubileet 1957, Axel Danielsson 1967 och slutligen om Albin Amelin 1975. Zennström sysselsatte sig i ord och gärning med kommunistisk teori och politisk taktik, varvid han ofta återopade partiets ledare under hans tidigare verksamhetsår, Sven Linderot.

Av estetik och konsthistoria märks föga i *Z:s bekännelser, I*, den memoarbok om 433 sidor, utgiven på Cavefors bokförlag i Lund, som Zennström ställde färdig kort före sin bortgång 1977. Mot en bakgrund av personliga livserfarenheter

går författaren kritiskt igenom sitt partis ställningstaganden till olika frågor under efterkrigstiden alltifrån metallstrejken 1945, som behandlas särskilt inträngande, över de interna motsättningar som ledde till Set Perssons isolering till de senaste årens kontroverser kring den partilinje som utformades av C-H Hermansson. Zennström är en kunnig och kringstynt kommunist, vartill en för hans generation ovanlig skoltid och bildningsgång torde ha bidragit. Han föddes i Norge, där hans far, en ganska framgångsrik svensk ingenjör med utlandsplacering, någon tid uppehöll sig. Från sexårsåldern bodde Zennström med sin familj i en ort nära Biarritz i Sydfrankrike. Zennströms flyttade sedan till Sèvres, en välbärgad villaförort till Paris, där han gick i franska skolor och blev förtrogen med landets språk och kultur. När Per-Olov Zennström var tolv år vände familjen åter till Sverige och dess hemvist blev Nockeby. Zennström studerade i Whitlockska samskolan fram till studentexamen 1938 och var sedan i tre år elev vid Konsthögskolan.

Öppet och ibland utförligt berättas om kärlek och äktenskap. Kapitlet "Två år med Helga" skildrar detaljerat och med talrika citat ur dåtida brevväxling samlivet med en kamrat vid skolan, Helga Henschén. Författarens båda kommande äktenskap upplöstes efter några år och hos läsaren uppstår rimliga tvivel om det lämpliga i denna form av redovisning från den ena av berörda parter.

Zennström hade ursprungligen tänkt sig en framtid som konstnär. De politiska intressena tog emellertid överhand och han valde en bana som kulturjournalist och marxistiskt orienterad konstkritikställa-re. Zennström kan berätta hur det kändes för en svensk pojke att växa upp i fransk miljö under mellankrigstiden och han ger också glimtar från Konsthögskolan i Stockholm på 40-talet. Händelser inom teater, film och litteratur diskuteras livligt av författaren och hans vänner. Ingående beskrivs hur Zennström inlemmas i det politiska vardagsarbetet med möten och sammankomster. Hans övertygelser är fasta — konfrontationerna gäller ibland meningsmotståndare ur andra läger, särskilt det socialdemokratiska, ibland fraktionsbildare inom det egna partiet. När skildringen når längre fram i tiden, blir Zennström sparsammare med de personliga upplysningarna. Memoarformen överges för långa avsnitt och avlöses av —

för de flesta läsare säkerligen ibland trötande — uppgörelser med avvikelser från partilinjén inom kretsen av kommunistiska medarbetare.

Det framgår att Zennström under en längre tid i början av 1950-talet — medan Stalin ännu levde — uppehöll sig i Moskva. Säkerligen har han från denna vistelse haft åtskilligt att förtälja. Bland annat med hänsyn till författarens ryska erfarenheter beklagas att en planerad andra del endast delvis hann färdigskrivas. Den har utkommit samma år som föregående del och på samma förlag: *Z:s bekännelser, II*, 56 s. I denna presenteras ett kulturpolitiskt program, utarbetat av Zennström i förening med några likasinnade åren efter andra världskriget och anmärkningsvärt framsynt. När denna del slutar är förf. på konsthistoriskt studiebesök i Paris 1947.

Z:s bekännelser är ett ojämnt verk, skrivet under stor brådska av en dödssjuk författare — Zennström led av cancer och visste sitt öde. Något register till verket hanns inte med och en del namn på personer är felstavade.

Åke Lilliestam

Smärre recensioner

Företagshistoriker plägar bara undantagsvis anmälas i PHT, även om i dem understundom påträffas uppgifter av värde för den personhistoriska forskningen. De viktigaste verken av hithörande slag har författats av ekonomhistoriker med tonvikten lagd på andra än biografiska fakta. LM Ericsson gjorde med anledning av företagets 100-årsjubileum 1976 en sällsynt påkostad satsning: *LM Ericsson 100 år* (1. Pionjärtid. Kamp om koncessioner. Kris 1876—1932, 386 s. 2. Räddning. Återuppbyggnad. Världsföretag 1932—1976, 405 s. 3. Teletekniskt skapande 1876—1976, 425 s.). Första delen är författad av ekonomhistorikerna Artur Attman, Jan Kuuse och Ulf Olsson, andra delen av Attman och Olsson och den tredje delen av förre direktören i LM, tekn. dr Christian Jacobæus jämte medarbetare. Hela verket präglas av en förnäm utstyrsel.

Arbetet är som väntat inte personhistoriskt inriktat. De båda företagsgrundarna Lars Magnus Ericsson och Henrik Tore Cedergren behandlas mycket summariskt. I ett viktigt hänseende tillför emellertid

arbetet också personhistorien nya fakta. Det gäller avsnitten om Ivar Kreuger och hans ödesdigra förvärv av aktiemajoriteten i företaget och den därpå följande krissituationen. Det är ingen tvekan om att Attmans redogörelse härför är en anmärkningsvärd vetenskaplig landvinning. Den har utnyttjats i den nyligen publicerade biografien över Kreuger i SBL. — I tredje bandet, som har en utpräglad teknisk karaktär, stöter man på några namn i företagets historia som får viktiga om också knapphändiga karakteristiker, t. ex. den originelle Conny Palm. Värld uppmärksamhet är vidare slutavsnittet i andra bandet om några medarbetare genom tiderna. Det är ett antal, tyvärr anonyma, snabbporträtt av några avlidna "LM:are", bl. a. en del pionjärer på utlandsmarknaden (Sigfrid Andersson, Gunnar Eklund, Erik A. Englund, Karl Wilhelm Gerdhem, Sigfrid Häggberg, Johan Alfred Johansson, Sigfrid Mohlström, Gottlieb Magnus Teodor Piltz, Erik Oskar Sandberg och Erik Östlund) och andra trotjänare.

B.Bé

— Under titeln *Vardagen som försvann* har Meta Öhman publicerat en minnesbok (Sthlm 1976, 272 s.). Den vardag hon skildrar knyter sig till hennes barndomshem, Villa Norbeck i Ösby vid Djursholmsbanan. Hennes far, Axel Norbeck, var uröstgöte, hade studerat juridik i Uppsala och avancerade så småningom till en ledande befattning i Stockholms stads brandförsäkringskontor med många kommunala och filantropiska biuppsdrag. Han tycks i mycket ha varit typen för en gammaldags pater familias: omtyckt sällskapsbroder och kärv och lättirriterad hufvader. Med så mycket större värme tecknar förf. sin mor, Anna Joachimsson, också hon av en begåvad östgötsk familj. Trots ständiga krämpor hade hon förmåga att skapa en nästan häpnadsväckande trivsel och gästfrihet. Av de fem barn som växte upp i Villa Norbeck bör särskilt nämnas den nyligen bortgångne Olle Norbeck, som började sin bana som en "nova" i departementen och slutade som en förgrundsgestalt inom svenskt sparbanksväsen, f.ö. en ovanligt intagande och högstående personlighet. Han har i många stycken varit vägledande för sin systems minnesbilder.

Meta Öhmans bok är inte på något sätt märklig. Den skildrar en vanlig borgerlig

familjs upplevelser under de första årtiondena av 1900-talet. Ösby låg självfallet då mycket längre från Stockholm än nu och känslan av att bo på landet dominerar förf:s uppväxttid. Myllret av gäster i vilan verkar nästan förbryllande men det fanns nog många hem med lika öppna dörrar på den tiden, i det norbeckska fallet kanske gästfriheten dock var ett arv från östgötska traditioner. Man måste vara tacksam mot förf. att hon konkret kunnat återge så oändligt mycket detaljer från länge sedan. Hon skildrar också sommarvistelser i olika delar av landet och med likartad precision. — I redovisningen av den norbeckska familjens borgerliga tillvaro ingår patriarkalismen som ett naturligt socialt ferment. Nästan pittoreska är de livliga och vänskapsfulla kontakterna med olika anställda vid Djursholmsbanan. Av annan art var de vänskapliga förbindelser som familjen Norbeck 1900 grundade med en jämtländsk bondfamilj i Mälgåsen. I boken skildras utförligt det ständiga utbytet av barnfamiljerna emellan och hur man höll ihop i vått och torrt, vid familjefester och helger. — Meta Öhman gör inga värderingar av den tid hon skildrar. Hennes syfte är att, så långt hennes minne räcker, försöka klarlägga en tillvaro, som förvisso nu är helt försvunnen men icke förty har sitt historiska intresse.

Persongalleriet är omfattande och boken innehåller uppgifter om t. ex. faderns landsman och äldre Uppsalakamrat Julius Juhlin och hans familj, där en dotter gifte sig med Olle Norbeck, om den sistnämndes skolkamrat Herbert Tingsten och hans syster och naturligtvis om en lång rad Djursholmsbor. Personregister avslutar boken.

B.Bé

— Med stöd av bl. a. Pressarkivets vänner — som därmed etablerar sig som understödjare av utgivning av presshistorisk litteratur — har ett antal medlemmar av Stockholms journalistförenings pensionärsklubb publicerat en volym med tidsningsmannaminnen: *Vi som var med! 23 journalistveteraner berättar* (Sthlm: Gidlund, 1976, 296 s.) Resultatet har blivit en elegant målad provkarta på vad en gången generation pressfolk utträttade och upplevde. Åtskilligt har allmänt intresse — det handlar ju om en tid då pressen var det enda massmediet. Att bidragen är ojämna till kvalitet ligger i sakens natur

men flera uppgifter av presshistoriskt värde förekommer. Med respekt noterar man att företrädare för såväl den frikyrkliga som den kommunistiska pressen finns med. — Kortfattade biografier över författarna inleder varje bidrag. Ett personregister avrundar en bok som rymmer trevlig läsning.

Jarl Torbacke

— Det är välbekant att stora insatser för sjöräddningen längs våra kuster görs av Svenska sjöräddningssällskapet. Väsentligt ökade resurser har efter hand tillförts sjöräddningen, till stor del tack vare en enda persons insatser, **Hans Hanssons**. Denne var under en lång period, från 1937 till 1972, sällskapets verkställande direktör och har därefter varit verksam som dess styrelseordförande. Hanssons naturliga fallenhet att handskas med alla angelägenheter som rör sjöräddningen har verksamt bidragit till att upprustningen kunnat genomföras utan onödig byråkrati.

Hansson inledde en bana som sjöofficer och var därefter under några år styrman ombord på Svenska Amerika Liniens atlantfartyg innan han knöts till sjöräddningen. Hans kapacitet har tagits i anspråk även inom andra områden av samhällslivet, särskilt sedan han som medlem av folkpartiet dragits in i det kommunala livet i Göteborg. För inte så länge sedan avgick Hansson efter tio år som ordförande i kommunfullmäktige för Göteborg. Kanske ibland genom oöverlagda uttalanden har det hänt att han dragit på sig ovilja från meningsmotståndare. Livligt intresserad av balett och opera har Hansson engagerat sig i frågan om nybygge för Stora teatern i Göteborg. Ärendet hade förts ganska långt fram genom beslutsprocessen innan de göteborgska socialdemokraternas åsikter i ämnet förändrades och den fortsatta planeringen olyckligtvis avbröts. Partiet vill spendera kommunens medel för att sprida kulturen till dess ytterområden i stället för att understödja elitära insatser i dess mitt.

När Hans Hansson nu har skrivit ner sina erfarenheter, *Ett liv i blåsväder* (Sthlm: Askild & Kärnekull, 1977, 345 s.), får läsaren ett gynnsamt intryck av hans praktiska duglighet, där rådgivet och initiativkraft förenas. Hansson vill emellertid även ge oss del av sin syn på samhälle och tillvaro. Hans reflexioner över tidens frågor är knappast märkliga och hans syn på livet av allt att döma föga komplicerad.

Inte sällan noterar han med förvåning vad som upptar hans motståndare och han saknar nog i vissa fall förutsättningar att förstå dem.

A.Lm

Tidskriftsöversikt

Blekingeboken 1976. I årsboken framlägger Karl Granfors resultaten av en konsthistorisk undersökning av altartavlan i Dannfeltska gravkapellet i Olofström. Kapellet är beläget vid Holje herrgård och uppfört av överste C.C.H. von Dannfelt (1773—1841). — Barndomsminnen från Hjortsberga prästgård 1907—12 berättas av Elisabeth Löfwall-Malmström. Hennes farfar Åke Löfwall (1833—1912) var kyrkoherde i Hjortsberga och Edestads pastorat från 1873.

Bromma hembygdsförenings årsskrift 1976 innehåller en artikel av Edvard Bolin om Frans Krig — Bromma siste indelte soldat. — Herman Stolpe har samtalat med statsrådet Gunnar Sträng om dennes upplevelser i unga år i Västerort. — Hufvudsta gårds historia tecknas i ett sammandrag av Hans Beskow.

Carl Johans förbundets handlingar för åren 1963—1975 (tr. 1976). Gustaf Näström företar en resa i tid och rum på Göta kanal och dröjer särskilt vid H.C. Andersens färder 1837 och 1849. Tredje gången Andersen för från Köpenhamn upp till Stockholm, 1865, föredrog han att åka tåg. — Gunnar Christie Wasberg relaterar hur samtida norsk opinion såg på Carl Johan. — Sten Carlsson åskådliggör i sitt bidrag till handlingarna den bild en fransk historiker, Gabriel Girod de l'Ain givit av Carl XIV Johan i en modern levnadsteckning.

Dædalus 1976. I årsboken från Tekniska museet lämnar Curt Borgenstam en beskrivning av pansarbåten Monitor, konstruerad av John Ericsson. Vraket efter fartyget, som gick till botten 1862, har nyligen lokaliserats. — Karl A. Lundkvist redogör för den malcolmska maskinverkstaden i Norrköping 1836—1868. Dess främste tillskyndare var den inflyttade skotten Andrew Malcolm (1803—1881).

Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok, 1976. Magne Velure tecknar huvuddragen i nordisk folktroforskning

1850—1975. — Årsboken upptar nekrologer över några tjänstemän som varit knutna till Nordiska museet: Chefsfotografen Åke Grundström (av Sten Lundwall), bibliotekarien Laura Stridsberg (av Sam Owen Jansson) och förste intendenten Anna-Maja Nylén (av Inga Wintzell).

Forum navale 1976, utgiven av Sjöhistoriska samfundet, ger plats åt en av kommandörkaptenen Georg Hafström upprättad autobibliografi. — Volymen rymmer även en förteckning över uppsatser i samtliga årgångar av denna publikation.

Från Gästrikland 1976. Tord Andersson bidrar med en studie av allmogemålaren Hans Wikström, verksam i början av 1800-talet och exponent för Gästriklands folkliga måleri. Wikström var född i Rättvik men lämnade tidigt födelsesocknen och blev bofast i Hedesunda. En karta anger fyndorter för Wikströms verk. Hans konstnärliga verksamhet berörde delar av Gästrikland samt norra Uppland.

Gamla latinares årsbok 1976, utgiven av Hvitfeldtska gymnasiet kamratförening i Göteborg. Professor Gunnar Olsson medarbetar med en artikel om gymnasiet rekrutering före 1800-talet. — Minnesbilder från skoltiden tecknas av Eric Dahlén och Lars Freeman, båda sedermera pedagoger. — Årsboken lämnar plats för minnesord över bankkamrern Jonas Bratt (av Ebbe Hagard) och adjunkten Arvid Hamdahl (av Tage Wikström).

Genos 1976. Professor Sven-Erik Åström har gjort några anteckningar om intresset för genealogi i äldre tid i Finland. — Love Kurtén lämnar några uppgifter om frälset på Kråkö på 1500-talet. — Robert Estlander lägger fram en översikt av släkten Sundvik från Sundom. — Kaj Dunccker redovisar en släkt Ljungman från Björneborg. Dess siste manlige medlem var apotekaren i Nystad Nils Volter Ljungman (1799—1881). — Georg Luther har ur källor från Ingermanland på Finlands riksarkiv undersökt en familj Frisius. Till familjen hörde Johan Henrik Frisius, adlad Frisenheim och död 1737 som friherre. Efter 1721 års fred deltog denne som landshövding verksamt i arbetet på att återställa ordinära levnadsvillkor i Finland. — Göran Söderlund lämnar ett meddelande om släkten Hoppenstongs äldsta led. — Håkon Holmberg förtecknar en släkt Bjugg från Västergötland och

Småland. — Släkten Langs ursprung diskuterar av Torsten G. Aminoff. — Slutligen skall nämnas att Max Engman i tidsskriften lämnar en intressant redogörelse för den kyrkliga registreringen av finländare som flyttade till Ryssland, särskilt perioden 1809—1917.

Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1976. Eric Häge presenterar i årsboken en brevskrivande landshövdinga, Amélie Virgin (1796—1884). Hennes make, Claes Virgin, var under en tjugoårsperiod från 1824 länschef i Halmstad. Bland ryske generalkonsuln Conrad Fredrik Langs efterlämnade papper i landsarkivet i Göteborg finns omkring 400 brev skrivna av Amélie Virgin. Häge har observerat att maken-landshövdingen i breven alltid omnämnes som Virgin. — Professor Erik Hjalmar Linder erinrar om Laura Petris levnadsöde. Denna var född i Halmstad 1879. Under en del år var hon verksam inom frälsningsarmén, vars historia hon kom att skildra i flera arbeten. Då hon gick ur tiden 1959 var hon änyo bosatt i födelsestaden.

Historiellinien arkisto, årg. 70 (tr. 1975). Martti Kerkkonen utreder hur kronoräkenskaper från svenska tiden utgjort basmaterial för finländsk historieforskning. — Birgit Klockars orienterar om några medeltida brev ur olika samlingar som berör Nådendals kloster. — Oscar Nikula visar hur Samuel Chydenius' (1727—1757) författarskap utsträcktes till det militära området. Chydenius var verksam som docent i kemi vid Åbo akademi och äldre bror till Anders Chydenius. År 1755 framträdde han med en skrift Nya påfund i krigsvetenskapen. — Hugo E. Pipping har närmare undersökt ett porträtt i olja föreställande Fredrik Wilhelm Pipping, målat av Carl Peter Mazer 1836. Pipping var professor i lärdomshistoria och vid denna tid rektor för Helsingfors universitet. — Ur årgångens skiftande innehåll skall slutligen nämnas att Jorma Vallinkoski i stifts- och landsbiblioteket i Skara funnit några hittills okända brev från Henrik Gabriel Porthan till Olof Andersson Knös. Korrespondensen rör bokförvärv till akademi-biblioteket i Åbo och breven publiceras in extenso.

Historisk tidskrift 1976 innehåller bl. a. följande bidrag av intresse för svensk personhistoria. Professor Folke Lindberg pre-

senterar i en uppsats om Anton Nyström och den stockholmska fackföreningsrörelsen under 1880-talet ett antal förgrundsfigurer inom vad han kallar arbetarelitén under kampen mellan liberaler och socialdemokrater om herraväldet över fackföreningarna. — Jan Larsson ger den svenska exportindustrins syn på rekryteringen till svensk utrikesförvaltning vid början av seklet. Utrikesförvaltningen omorganiserades 1906, bl. a. för att tillgodose handelspolitiska intressen. Ett ökat avseende fästes vid merkantil utbildning som förberedelse för den diplomatiska banan. — Björn Gäfvert har studerat de förhandlingar som Ivar Kreuger förde under några år vid slutet av 1920-talet om inflytandet över den sovjetryska tändsticksindustrin. Förhandlingar drevs långt i riktning mot en uppgörelse, mot vilken förbehåll emellertid så småningom uppstod å ömse håll. I stället vidtog en hård världsmarknadskonkurrens som ännu pågick vid Kreugers död 1932. — Professor Carl Göran Andræ har undersökt regeringen Swartz' förberedelser 1917 för att möta en tänkbar revolutionär utveckling inom landet.

Historisk tidskrift för Finland 1976. Ett kloster med engelska munkar i Gamla Uppsala på 1100-talet kan skönjas i historiska handlingar som studerats av professor Jarl Gallén. Klostret upphörde emellertid redan vid 1200-talets början, då den engelska missionens tid var förbi. — Kung Valdemar den store av Danmark gifte sig 1157 med en rysk furstedotter, Sofia. Hennes härstamning klarläggs i en annan artikel av Gallén. — Grundandet av ett birgittinkloster i Finland aktualiserades på 1430-talet. Birgit Klockars tilldelar i en uppsats åbobiskopen Magnus Olofsson Tavast, som besökt Vadstena redan 1417, en avgörande roll vid dess tillkomst.

Hälsingerunor 1976. Hembygdsboken innehåller tre uppsatser om den mångsidige prosten Olof Broman (1676—1750). Birger Lundberg skriver om Broman som läkare. Greta Rodenstam behandlar farstoten 1710 och Bromans prästvigning. Bo Lindqvist avhandlar Bromans "Öwaldig Bonde" som utgör ett avsnitt av Gylsisvalur, en beskrivning av Hälsingland i tre delar. I avsnittet i fråga beskrivs hur bokutlåningen kunde gå till i ett församlingsbibliotek på 1700-talet med prästen som

bibliotekarie. — Gösta Söderberg berättar om Mamie Falk-Bergstrom, född 1896 i Minnesota av svenska föräldrar och ännu verksam där som målarinna av svenska emigrantöden. — En artikel ägnas minnet av författaren Hans Lidman (1910—1976), varjämte dennes tryckta skrifter förtecknas. Bibliograf är Albert Andersson.

I *Jämten, Heimbygdas årsbok 1975—76*, skildras jämtlandskonstnären Primus Mortimer Pettersson och hans måleri av Gunnar Hellman. Pettersson var född i Östersund 1895. Han gick i unga år till sjöss men återkom efter långa resor till Sverige. Från 1929 var han intagen på Frösö sjukhus, där han avled 1975. Under 1960- och 70-talen deltog Pettersson med stigande ryktbarhet i en rad utställningar av naiv konst.

Karolinska förbundets årsbok 1976. Gunnar Jarring behandlar i årsboken Gustaf Noring — alias Ali Nouri — och hans turkiska Karl XII-forskningar. Noring var född i Malmö 1858 eller 1861. Han reste tidigt till Turkiet och övergick till islam. Han blev statsanställd och var en tid turkisk generalkonsul i Rotterdam men föll senare i onåd. Noring avled i Istanbul 1937. I unga år brevväxlade han i bibliofila angelägenheter med chefen för Kungl. biblioteket Gustaf Edvard Klemming. — James Cavallie ederar den karolinske amiralen Werner von Rosenfeldts sjömansmemorial, författat i syfte att handleda befälspersoner under deras tjänstgöring till sjöss. Rosenfeldts skrift ger, som Cavallie påpekar, värdefulla inblickar i livet ombord på flottans fartyg vid slutet av 1600-talet. Även i språkligt avseende är den intressant genom de nautiska termer som begagnas.

I *Kronobergsboken 1976* beskriver Lars-Olof Larsson den genuina herrgårdsmiljön vid Bergkvara. Fram till 1599 tillhörde Bergkvara ätten Trolle. Det nuvarande corps de logiet uppfördes på 1790-talet. I raden av driftiga företagare på Bergkvara dröjer Lars-Olof Larsson särskilt vid Knut Posse och dennes insatser. Han övertog godset 1856 och drev det med modern teknik till sin död 1902. Godsmiljön i dess helhet är i våra dagar ett komplex av byggnadsminnen som Larsson hoppas inte skall förfaras när det närbelägna Växjö expanderar.

Kulturen 1976. Kiliansgatan i Lund har sitt namn efter Kilian Stobaeus (1690—1742), vars samlingar av naturalier, som länge varit förbisedda, ånyo visas i staden under namnet Museum Stobaeum. Stobaeus var medicine professor vid universitetet och hans byst står sedan 1906 vid universitetsplatsen. Axel Törje, som i årsboken behandlat Stobaeus, erinrar om att denne också blev Linnés lärare och välgörare.

Kyrkohistorisk årsskrift 1976. Birgittinska kapell- och altartiftelser i det medeltida Danmark är denna gång temat för de studier kring Birgitta och Danmark som Curt Wallin inledde i årsskriften 1973. Birgitta var välkänd och dyrkad i Danmark. Intensivast var birgittavördnaden under Christian I:s tid. — Årsskriften har som vanligt en utförlig recensionsavdelning.

I *Linköpings biblioteks handlingar* har en ny volym framlagts 1976 (Ny serie, bd 7). Allan Ranius har där förtecknat landsbibliotekarien Nils Goboms tryckta skrifter. — I ett annat bidrag till handlingarna presenterar Ranius läroverksadjunkten Kjell Erikssons östgötasamling i biblioteket. Kollektionen inlöstes efter Erikssons bortgång i början av 1950-talet och bildar grunden till landsbibliotekets lokalhistoriska samling. — Åke Vretblad skildrar i en artikel det katalogiserings- och uppordningsarbete som åren 1872—86 utfördes i Linköpings stiftsbibliotek genom Elov Tegnér och Erik Hjalmar Segersten.

Lychnos. Lärdomshistoriska samfundets årsbok 1975—1976. Ronny Ambjörnsson avhandlar i studien "Guds Republique" en utopisk broschyr som kom ut 1789. Ambjörnsson belyser dess idéhistoriska innehåll. Broschyren utgjorde ett upprop om deltagande i ett kolonisationsföretag. Bland dem som undertecknat inbjudan märks August Nordenskiöld och Carl Bernhard Wadström. Swedenborg hade inspirerat tillskyndarna och broschyren var tryckt i London, som inte bara var utgångspunkt för kolonial företagsamhet utan också säte för en swedenborgsk församling. — Johan Schwede, professor i moralfilosofi i Uppsala mot slutet av 1600-talet, har knappast gått till lärdomshistorien annat än för den studieresa han företog 1686—88. Han besökte då Holland, England, Frankrike, Italien och Tyskland. Bo Lindberg har uppmärksam-

mat resan. Han finner Schwedes person och bana "ganska typiska för en akademiker i det karolinska enväldets Sverige". — Staffan Rune behandlar under rubriken "Strindbergs asiatiska horisont" Strindbergs asiatiska studier liksom hans mellanhavanden med Sven Hedin. Strindbergs kartografiska intresse väcktes under hans amanuensstjänstgöring vid Kungl. biblioteket. Han lade då märke till de insatser inom kartografin som gjorts av hemvändande karoliner som J. G. Renat och P. J. von Strahlenberg. Det bekanta meningsbytet mellan Strindberg och Hedin långt senare, i början av 1910-talet, tog formen av en kombinerad geografisk och politisk kontrovers, där Strindberg ifrågasatte Hedin's vetenskapliga skicklighet. — Den tyske kemisten Ernst Riesenfeld (1877—1957) arbetade under en längre tid 1910—1911 i Svante Arrhenius' laboratorium vid Vetenskapsakademien. Han skrev därvid två brev hem, vari lämnas vissa uppgifter om Arrhenius' vetenskapliga ställningstaganden. Anders Lundgren återger dem med en kommentar. — Om Dorpats universitet under dess äldsta skede, 1632—1656, skriver i årsboken Henrik Sandblad. — Samme författare ger några upplysningar om svenskar i aristotelismens Leiden. — För de svenska studenterna i Göttingen under början av 1800-talet redogör Christian Callmer. — Några uppgifter om Sven Lagerbrings akademiska studier lämnas av Krister Gierow. — Den omfattande recensionsavdelningen tar upp såväl svenska som utländska arbeten vilka berör det lärdomshistoriska området.

Meddelanden från Kungliga Akademien för De fria konsterna 1975—1976 innehåller minnesrunor över arkitekterna Eskil Sundahl, Sigurd Lewerentz och Nils Tesch, målaren Leoo Verde samt den finländske arkitekten Alvar Aalto.

I Meddelanden från svenska riksarkivet för åren 1970—1973, framlagda 1976, presenterar James Cavallie riksarkivarien Helge Almquists samling av kanslistilar, förvarad i ämbetsarkivet. Almquist lade, som Cavallie påpekar, upp en kopiesamling i syfte att underlätta identifieringen av de stilar som förekommer i äldre kanslimaterial. — Kammararkivets baltiska samlingar har numera ordnats och förtecknats. Jakob Koit redogör i en uppsats för baltiska handlingar från svensktiden

och omtalar i korthet vilka forskare som hittills utnyttjat materialet.

Nackaboken 1976. Om Martin Andersson, en "skomakarpojke" som blev kommunalman och riksdagspolitiker, skriver Oscar Hallbeck. Nacka blev stad 1949 och Andersson, född 1886, dess förste kommunalborgmästare. (Han gick ur tiden 1977.) — Om Tollare gård genom tiderna berättar Sven Z. Sundin. Gården övertogs av nykterhetsrörelsen 1933. — Tollare pappersbruk, nedlagt 1964, skildras av Håkan Winberg, chef för bruket på 1950-talet.

Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 1975—76. Magister Andreas Bondonis från Västerås blev med universitetsutbildning från Leipzig och Wien enligt beslut 1438 av rådet Sveriges förste akademiske lärare med placering i Uppsala. I den boksamling, han kan antagas ha förfogat över, ingick enligt vad som gjorts gällande uppsalahandskriften C 237, vilken härstammar från Vadstena kloster. Enligt en av Tönnes Kleberg företagen utredning är denna uppfattning ohållbar. Den person som Kleberg efter en anteckning i handskriften vill utpeka som dess ägare är i stället herr Bondo Johannis (Bonde Jonsson) i Köping, från 1440-talet prästmunk i Vadstena. — I årgången märks flera nekrologer över bortgångna biblioteksmän: Nils Gobom (av Åke Vretblad), Elof Colliander (av Gert Hornwall), Åke Dintler (likaså av Gert Hornwall), vidare Elsa Brunn (av Henrik Schauman) och slutligen Julien Cain (av Uno Willers). Bruun var överbibliotekarie vid Riksdagsbiblioteket i Helsingfors och Cain chef för Bibliothèque Nationale i Paris.

Scandia 1976 innehåller en källkritisk granskning av svenskt kyrkoboksmaterial för tiden 1840—90 genom Rolf Johanson. Denne har undersökt registreringen av flyttare och funnit att utvandringen till Amerika var bättre registrerad än emigrationen till länder inom Europa. — Härtill ansluter sig nära en fallstudie som Göran Ahlqvist företagit av i kyrkoböckerna registrerad utvandring. Sydsvensk utvandring till Danmark under 1800-talet befinns till stor del ha denna karaktär. — Hans De Geer har granskat materialet efter en arbetsfredskonferens i Sigtuna 1928. Konferensen inspirerades av en för sin tid modern idébildning om företagsledning och

relationer på arbetsmarknaden. Den hade föregåtts av flera möten i Sigtuna om arbetsmarknadsfrågor, varvid etiska synpunkter anlagts av Manfred Björkquist. Vid utformningen av samförståndstanken tog Sandvikenchefen K. F. Göransson en verksam del.

Släkt och hävd 1976 inleds med en utredning genom Ingeborg Abramson av Smålandssläkten Gusa — Guse under medeltiden. — Hans Gillingstam, som sedan 1963 svarat för släktartiklarna i Svenskt biografiskt lexikon efter lexikonutgivningens återupptagande, lämnar en redogörelse för sina arbetsmetoder. — Nils Lindbergh ger ett bidrag till en gårds historia i Brännkyrka socken. Gården, som numera är försvunnen, bar namnet Ersta. Lindbergh redovisar släktkretsen kring gården. — Erik Ulff utreder sambandet mellan de svenska släkterna Ulff och Giers, vilka förenas i Ryssland. — Om släktforskning i domböcker kåserar Carl-Martin Bergstrand. — Ingemar de Trier Almén har sammanställt några anteckningar angående bruksägaren Henrik de Trij och dennes efterkommande. De Trij grundlade på 1600-talet bruken Gusum, Överum och Ankarsum. — Werner Pursche har upprättat en släktavla som omfattar de äldsta svenska leden av släkten de Flon. — I årgången är införda nekrologer över översten Börje Furtenbach (av Pontus Möller) och kaptenen Lennart Zielfelt (likaledes av Pontus Möller, som även ställt samman en bibliografi).

Statsvetenskaplig tidskrift 1976 rymmer en utförlig minnesteckning över Erik Fahlbeck författad av Håkan Strömberg. — Rekryteringen till de svenska centrala ämbetsverkens chefsposter 1915—1975 har studerats av Olle Nyman. Ett resultat av undersökningen är att rekryteringen till verksledningarna från departementen ökat under den senare delen av perioden. Ett annat är att övergången från enskild till allmän verksamhet på chefsnivå hela tiden varit begränsad. — Jens Otto Krag har i en artikel kommenterat Bertil Ohlins politiska memoarer.

Sydsvenska medicinhistoriska sällskapets årskrift 1976. Carl Gustaf Ahlström kåserar om patologi i Lund under gamla tider. Ahlström dröjer vid Johan Jacob Döbelius, Arvid Florman, Pehr Erik Gellerstedt och Victor Odenius och deras insatser

inom patologi. — Hugo Fröderberg ger några glimtar från Kristianstads lasarett under 1890-talet. — Personliga hågkomster och intryck av 40 års lundensisk psykiatrihistoria meddelas av Bo Gerle. — Några anatomiska planscher utförda av den skånske konstnären Anders Trulson (1874—1911) påträffades nyligen vid anatomiska institutionen i Lund. De demonstreras i en artikel skriven av Carl-Herman Hjortsjö och Bertil Sonesson. — Fredrik Koch står för ett personligt färgat porträtt av professorn i kirurgi Gustaf Petrén. — Jan Larsson presenterar professorn i praktisk medicin Johan Henric Engelhart (1759—1832) som representant för Edinburghskolan i Lund. Tidens medicin hämtade sina impulser från kontinenten. Den brittiska medicinen vann genom Engelhart gehör i Sverige. — I årskriften tecknas minnet av historikern Jerker Rosén och instrumentmakaren Gunnar Crona.

Sörmlandsbygden 1976. Klostren som medeltidens pensionärshem beskrives av Magnus Collmar. I Strängnäs stift fanns under medeltiden nio kloster, varav tre i Närke och sex i Södermanland. — Carl-Arne Hornberg skildrar några intriger och stridigheter inom landskapet under Karl Knutsson Bondes tid.

Uppland 1976. I årsboken för medlemmarna av Upplands fornminnesförening har Nils Sundquist skildrat Herman Flodkvist som kulturminnesvårdare och naturvårdare. Flodkvist var bondson från Almunge socken, född 1875. Han utbildade sig till agronom och var praktiskt verksam på olika håll i landet, bl. a. som förvaltare på Stjärnsund i Närke. År 1931 disputerade han vid universitetet i Königsberg. Redan följande år utnämndes han till professor vid Ultuna. Han var 1940—43 lantbrukshögskolans rektor. Flodkvist ville införa jordbrukets historia som obligatoriskt ämne i agronomexamen men dessa planer kunde ej genomföras. Flodkvist avled 93 år gammal i Uppsala.

I Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg. Årsbok 1976 ingår minnestal över sex ledamöter: Professorn J. Arvid Hedvall (av Nils Gralén), professorn Erik Hallén (av Olof Rydbeck), professorn Agne Beijer (av Lennart Breitholtz), professorn Bengt J. Lindberg (av Hans Forssman), rektorn Gunnar Olinder

(av Bernhard Lewin) och arkivchefen Verner Ekenvall (av Ture Johannisson).

I *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens årsbok 1976* ingår en artikel av professor Sten Carlsson om svenskarna och deras insatser i Nordamerika. Årsboken ger minnesteckningar över ledamöterna Agne Beijer (av Lennart Breitholtz) och Erik Sjöqvist (av Einar Gjerstad).

Värmland förr och nu 1976. Värmlands museum ägnar denna volym åt fotografen Gunnar Ödvall, verksam i Glava och Arvika. Bilderna är hämtade från perioden 1906—1925, Ödvals mest verksamma tid, och dokumenterar liv och människor inom ett geografiskt begränsat område. Ödvall upphörde med rörelsen 1947, varvid negativerna från firman överlämnades till Arvika stad.

Anmärkning

En anmärkning till artikeln om Thecla Sköldberg Wrangel i PHT 73 (1977), s. 22:

Den akvarell av grevinnan Thecla Wrangel, f. Sköldberg, som Zorn målade sommaren 1881, tillhör numera greve William Hamilton, Stjernarp, Eldsberga, son till framlidne greve Percy Hamilton.

M. S.

Svenska Autografsällskapets och Personhistoriska Samfundets

Ordförande:

Överstekammarherren frih. Carl Jedvard
Bonde 1876—95

Överstekammarjunkaren frih. Carl Carl-
son Bonde 1896—1913

Riksarkivarie Emil Hildebrand 1914—19

Arkivrådet J. A. Almquist 1919—43

Riksarkivarie Helge Almquist 1943—44

Riksarkivarie Bertil Boëthius 1944—55

Professor Bengt Hildebrand 1955—64

Riksarkivarie Åke Kromnow 1964—71

Krigsarkivarie Bertil Broomé 1971—77

Fil. dr Birgitta Lager-Kromnow 1977—

Sekreterare:

Biblioteksamanuensen Christopher Eich-
horn 1876—85

Arkivarien Victor Örnberg 1885—90

Fil. dr Karl Henrik Karlsson 1890—92

Förf. greve F. U. Wrangel 1892—1903

Direktör Holger Rosman 1903—07

Hovrättsrådet Fredrik Grönvall 1907—08

Fil. dr greve Carl Magnus Stenbock
1908—17

Förste bibliotekarien vid UUB A. B. Carls-
son 1918—19

Fil. dr Sune Hildebrand 1919—22

Fil. lic. Ivar Simonsson 1923—25

Direktör Sixten Humble 1925—28

Professor Bengt Hildebrand 1928—45

Riksbibliotekarie Uno Willers 1946—50

Krigsarkivarie Bertil Broomé 1951—63

Fil. dr Birgitta Lager-Kromnow 1963—73

Förste bibliotekarien vid KB Åke Lillie-
stam 1973—

Svenska Autografsällskapets tidskrift
omdöptes 1898 på förslag av F. U.
Wrangel till Personhistorisk tidskrift.

Svenska Autografsällskapet omdöptes 9
dec. 1905 på förslag av F. U. Wrangel och
Holger Rosman till Personhistoriska Sam-
fundet.

Meddelande angående Personhistoriska Samfundets årsmöte 1977

Personhistoriska Samfundets årsmöte 1977
ägte rum den 12 maj i Kungl. biblioteket.
På revisorernas förslag beviljades styrelsen
och skattmästaren ansvarsfrihet för år
1976. Till ledamöter av styrelsen nyvaldes
fil. dr Birgitta Lager-Kromnow (ordföran-
de), docenten Fredric Bedoire och förste
arkivarien Leif Gidlöf. Till styrelseledamö-
ter omvaldes professor Sten Carlsson,
förste arkivarien Nils F. Holm, förste
bibliotekarien Åke Lilliestam (sekreterare),
riddarhusgenealogen Pontus Möller, över-
bibliotekarien Wilhelm Odelberg, bank-
direktören Bertel Rennerfelt (skattmästare)
och docenten Herman Schück. Till leda-
möter av redaktionsutskottet omvaldes B.
Lager-Kromnow och Å. Lilliestam samt
nyvaldes H. Schück. Till revisorer omval-
des kanslichefen Björn Bergman och fil.
lic. Göran Wendel. Till revisorssuppleant
omvaldes länsbibliotekarien Elise Adel-
sköld.

Vid sammanträdet höll professor Wil-
helm M. Carlgren föredrag över ämnet
"K. G. Westman — professor och politi-
ker".

Förkortninglista

ARP	Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll
DS	Diplomatarium Suecanum
EAA	Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor
KrA	K Krigsarkivet
HT	Historisk tidskrift
KB	Kungliga biblioteket
KA	Kyrkohistorisk årsskrift
NTBB	Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen
PHT	Personhistorisk tidskrift
RA	Riksarkivet
SAH	Svenska akademiens handlingar ifrån år 1886
SBL	Svenskt biografiskt lexikon
SMoK	Svenska män och kvinnor
SoH	Släkt och hävd
SRS	Scriptores rerum svecicarum
SSA	Stockholms stadsarkiv
UUB	Uppsala universitetsbibliotek
VHAA	K Vitterhets historie och antikvitets akademien

Personregister

- Aalto, Alvar, finländsk arkitekt 114
Aaltonen, Aleks, finländskt statsråd 106
Abjörn Sixtensson se Sparre av Tofta
Abraham Brodersson se tjurhuvud
Adolf Fredrik, konung 89—90
Agnes, kungadtr 79
Agneta Ivarsdtr se Tott
Agrell, Alfhild, f. Martin, förf. 49
Ahlenius, Holger, fil. dr 106
Ahlgren, Stig, fil. lic., skriftställare 107
Albrekt Jönsson, sthlnsborgare 79
Alexander III, påve, 12—18, 61—64
Algot Bengtsson se Algotsönernas ätt
(Algotsönernas ätt.) Algot Bengtsson, lagman 79
Ali Nouri se Noring, Gustaf
Almqvist, Helge, riksarkivarie 114
—, Jan Eric, professor, rättshistoriker 80
Almqvist, Carl Jonas Love, förf. 59
Alstrin, Eva Margareta, g. Bergstedt 94
Amelin, Albin, konstnär 108
And, Anders 79
(—,) Andreas Andreae, domprost 79
(—,) Israel Andersson, lagman 79
Anders Larsson i Mossebo 93
— Isaksson se Banér
— Olsson, Elin Svensdtrs man 78
Andersen, Hans Christian, dansk förf. 111
Andersson, Gunnar, fackföreningsman 105
—, Kaj (= Karin Matilda), förf. 106
—, Lars, frälsebonde 93
—, Martin, kommunalborgmästare 114
—, Sigfrid, arbetschef 109
Andreas Andreae se And
— Bondonis, magister 114
Anna Gustafsdr se Stenbock
— Jonasdr, g. Mozart 94
— Jonsdr se Gädde
— Månsdr se Bonde
— Turesdr se Bielke
Annerstedt, Claes, universitetsbibliotekarie 84
—, Ludvig, professor, jurist 23, 25—37, 39—40
Arosenius, Ivar, konstnär 96
Arrhenius, Svante, professor, fysiker 114
Arvid Gustafsson se Sparre av Vik
— Karlsson se Sparre av Aspñas
— Kettilsson se Gren
— Knutsson se sparre över stjärna
Attman, Artur, professor, historiker 109
Aurivillius, Pehr Fabian, professor, biblioteksman 84
Backman, Alexis, överstelöjtnant, teaterchef 2, 6, 10
Bagge af Berga, ätt 74
— Bengt, landshövding 74
(balk med sparrar,) Knut Eriksson, riksråd 79
(Banér,) Anders Isaksson, väpnare 75
Bang, Willi, tysk orientalist 102
Beckman, Ernst, publicist, politiker 55—56
Beijer, Agne, professor, teaterhistoriker 115—116
Bellarmin, Robert, kardinal, helgon 16
Bengt Algotsson se stengavlar, 3
— Filipsson se Ulv
— Gotskalksson se Ulv
— Karlsson se Färla och sparre över blad
— Larsson se Ängaätten
— Magnusson se Folkungaättens lagmansgren
— Matsson se Boberg
— Nilsson se Lejonansikte och Oxenstierna
— Sigtryggsson se Boberg
— Stensson se Natt och Dag
Bengta Abrahamsdr 77
Berger, Johan Christian, officer, konstnär 96
Bergstedt, Eric, statssekreterare 94
—, Jöns, kyrkoherde 94
—, Margareta Jonasdtr 94
Bergström, Otto, kapten, personhistoriker 87
—, Uno Skoglar, kungl. sekreterare 83
Bernadotte, Lennart, greve 103—105
—, Sigvard, greve 103
Beskow, Bernhard von, frih., förf. 73, 83
Bielke, ätt 76 f
(—,) Anna Turesdr 77
(—,) Erik Turesson, riddare † 1450 75
(—,) Erik Turesson, riksråd † 1511 76
Birger, konung 79
Birgitta Arendsdr se Styke
— Birgersdr, (den heliga) se Finstaätten
— Karlsdr se Bonde
— Ragvaldsdr se Fargalt
Bjugg, släkt 111
Bjurström, Birger, kyrkoherde i Paris 86
Björkquist, Manfred, biskop 115
Björn Nilsson se Vinge
(björnlår,) Erik Mickelsson, häradshövding 79
Björnson, Björnstjerne, norsk förf. 49, 51, 53
Blomgren, Sven, lektor 21
Bo Jonsson se Grip
Boberg, ätt 78
(—,) Bengt Matsson 80
(—,) Bengt Sigtryggsson 80

- Bolt, Amund, riddare 74
 (Bonde,) Anna Månsdtr 78
 (—,) Birgitta Karlsdtr 77
 (—,) Sigrd Karlsdtr 77
 Bondo Johanns, prästmunk i Vadstena 114
 Borath, Christoffer, se Porath
 Borrie, Hanna B., målarinna 95
 Botil Nilsdtr se Krumme
 Boye, Karin, förf. 106
 Brachfeldt, Thomas, gravör 69
 Brandes, Georg, dansk litteraturkritiker
 45—48
 Branting, Hjalmar, statsminister 97
 Bratt, Jonas, bankkamrer 111
 Bremer, Fredrika, förf. 4, 43
 Brenner, Elias, assessor, heraldiker 66, 71
 Brieskorn, Roland, lektor 81
 Bring, Samuel Ebbe, förste bibliotekarie 4
 Broman, Olof, prost 112
 Browaldh, Tore, tekn. dr, bankdirektör
 99—101
 Brun Svensson, se Forstenaätten
 (Brunkow,) Cecilia Wernersdtr 80
 Bruun, Elsa, finländsk överbibliotekarie 114
 Brynolf Algotsson, biskop 11—12, 15—18, 21,
 61
 — Karlsson, biskop 11, 61—64
 Buhl, Wilhelm, dansk statsminister 106
 Burislew, tronpretendent 78
 Buth, Broder, häradshövding 80
 Byting, ätt 80
 (Båt av Billa,) Håkan Matsson 78
 (—,) Mats Håkansson 78
 Börjeson, Hjalmar, kapten, personhistoriker
 87
- Cain, Julien, fransk riksbibliotekarie 114
 Callmer, Christian, förste bibliotekarie 20
 Carl se Karl
 Carlsson, Gottfrid, professor, historiker
 75—78
 Carol, konung i Rumänien 36
 Carlsund, Otto G., konstnär 108
 Casparsson, Ragnar, landshövding 106
 Cassel, Gustaf, professor, nationalekonom 98
 Cecilia Bengtsdtr se vingad pil
 — Jakobsdtr se Horn
 — Magnusdtr se Natt och Dag
 — Olofsdtr se Stenbock
 — Sigmundsdr se klöverblad, 3
 — Wernersdtr se Brunkow
 Cedercrona, Daniel Gustaf, assessor 71
 Cedergren, Henrik Thore, industriman 109
 Cederström, ätt 87
 Celsius, Olof, d. y., biskop 84
 Chydenius, Anders, präst, politiker 112
 —, Samuel, naturforskare 112
 Colliander, Elof, förste bibliotekarie 114
 Corin, Carl Fredrik, stadsarkivarie 81
 Craemer se von Kraemer
 Crona, Gunnar, instrumentmakare 115
- Dahl, Tora, förf. 106
 Dahlén, Eric, lektor 111
 Danielsson, Axel, chefredaktör 108
- Dannfelt, C. C. H. von, överste 111
 Daudet, Alfons, fransk förf. 45—46
 Dawes, Charles, amerikansk politiker 98
 Davidsson, Åke, förste bibliotekarie 84
 de Brun, Frans, lektor 76
 de Camps, Désiré Louis Alexis, underlöjtnant
 9
 —, Louis Marie, generalmajor 82
 de Flon, släkt 115
 (delad sköld,) Tuve Månsson, fogde 79
 De la Gardie, Jacob Gustaf, greve, excellens
 83
 de la Vallée, Jean, arkitekt 81
 Desideria, drottning 2, 8—9, 73
 De Try, Henrik, bruksägare 115
 Dietrichsen, Lorentz, norsk konsthistoriker 48
 Dimitri Pavlovič, rysk storfurste 105
 Dintler, Åke, bibliotekarie 114
 Djure, Bo, d. y., riddare 75
 (Djäk,) Margit Mårtensdtr 80
 Drake, ätt 80
 — af Hagelsrum, Gösta, överstelöjtnant 86
 — af Intorp, ätt 80
 Düben, Carl Wilhelm, greve, riksråd 89
 Döbelius, Johan Jacob (adl. von Döbeln),
 med. professor 115
- Ebner-Eschenbach, Marié von, österrikisk
 förf. 54
 Edfelt, Johannes, fil. dr, förf. 107
 Edgren, Gustaf, häradshövding 33, 35, 38, 43
 —44, 51
 Edström, Sigfrid, industriman 97
 Ekbohm, Catharina Matsdtr, g. Hård 89
 Ekeblad, Claes, greve, riksråd 89
 Ekelöf, Gunnar, fil. dr, förf. 106
 Ekenvall, Verner, arkivchef 116
 Eklund, Gunnar, civilingenjör 109
 Elgenstierna, Gustaf, genealog 74—75, 79
 Elin av Skövde se Helena
 — Lindormsdtr se sparre över blad
 — Svensdtr, Anders Olssons hustru 78
 Elisabet, norsk drottning 79
 Elisiv Pedersdtr se Hegle
 Engelbrekt Engelbrektsson, rikshövitman 76
 Engelhart, Johan Henric, med. professor 115
 Englund, Erik A., telefoningenjör 109
 Engström, Albert, förf., konstnär 24
 —, Sigrd, f. Sparre 23—24, 26, 40, 55
 —, Sten, landsarkivarie 75—76
 Ennes, Barthold Anders, major, historiker 87
 Ericsson, John, svensk-amerikansk uppfinnare
 111
 —, Lars Magnus, fabriksidkare, uppfinnare
 109
 Ericus Olai, historieskrivare 13, 17, 63, 79
 Erik Abrahamsson se Leijonhufvud
 — Axelsson se Tott
 — Eriksson, konung 14
 — Jönsson se Hallkvedätten
 — Magnusson, konung 76
 — Magnusson se även Örnfoot
 — Mickelsson se björnlår
 — Stensson se Natt och Dag
 — Svensson, dekan 80
 — Turesson se Bielke

- Erik Åkesson se Tott
 Eriksson, Kjell, läroverksadjunkt 113
 Eskil, dansk ärkebiskop 12—14, 20, 64
 Estham, Inger, förste antikvarie 18
 Eugen, prins, hertig av Närke 103
- Fagerholm, Karl August, finländsk statsminister 106
 Fahlbeck, Erik, professor i statskunskap 115
 Falk-Bergstrom, Mamie, svensk-amerikansk konstnär 113
 (Fargalt,) Birgitta Ragvaldsdtr 79
 Fersen, Axel von, d. ä., greve, riksråd 89
 — Axel von, d. y., greve, riksmarskalk 89
 (Finstaätten,) Birgitta Birgersdtr, heliga Birgitta 12, 64
 Fleming, Claes Adolph, greve, riksmarskalk 83
 Flodkvist, Herman, professor vid Ultuna 115
 Florman, Arvid, med. professor 115
 (Folkungaättens lagmansgren,) Bengt Magnusson, lagman 77
 Forsberg, F. W., maskinmästare vid kgl. teatern 1
 Forssenius, Anders H., biskop 14, 17, 20
 Forstenaätten 74
 (—,) Brun Svensson, häradshövding 80
 Fredrik I Barbarossa, ty.-romersk kejsare 12
 — II av Preussen 89
 — storhertig av Baden 103
 Fredriksson, Karl, redaktör 106
 Freeman, Lars, lektor 111
 Frisius, släkt 111
 —, Johan Henrik (adl. Frisenheim), frih., landshövding 111
 Furtenbach, Börje, överste, genealog 115
 (fyrstyckad sköld med halv lilja,) Kristiern Bengtsson 78
 (Färsla,) Bengt Karlsson 75
- Gadd, Hemming, generalmajor 87
 (Galen,) Nils Åkesson, riksråd 76
 Gavazzi, Angelika (Angélique), lärarinna 25
 Geijer, Erik Gustaf, professor, historiker 84
 Geijerstam, Gustaf af, förf. 30, 47
 Gellerstedt, Per Erik, med. professor 115
 Gerdhem, Karl Wilhelm, civilingenjör 109
 Gerhardsen, Einar, norsk statsminister 106
 Giers, släkt 115
 Gilbert, Pierre Paul Alexandre de, greve, fransk parlamentariker 2
 Girod de l'Ain, Gabriel, fransk historiker 111
 Gjörwell, Carl Christoffer, bibliotekarie, publicist 83
 Gobom, Nils, landsbibliotekarie 113—114
 Gothenius, Johannes, prost 83
 Gottlund, Carl Axel, finländsk förf. 83
 Granlund, John, professor, etnolog 20
 Gregorius XI, påve 18
 Greitz, Bernhard, generalkonsul 106
 (Gren,) Arvid Kettilsson 80
 (Grip,) Bo Jonsson, drots 75
 Gripenstierna, ätt 79
 griphuvud se Algotsönernas ätt
 Grundström, Åke, chefsograf 111
 (Gumsehuvud,) Karl Ormsson, riksråd 78
 (gumsehuvud,) Sven Bryniolfsson 74, 77
 Gunnar Algotsson se stengavlar, 3
 Gusa, släkt 115
 Gustafsson, Frans August (Prästa-Fransen), dräng 94
 Gustav I, konung 75
 — II Adolf, konung 73
 — III, konung 73, 89
 — IV Adolf, konung 85
 — V, konung 103, 105
 — VI Adolf, konung 104—105
 —, hertig av Uppland 73
 — Olofsson se Stenbock
 Gyldenstolpe, Carl Edvard, greve, överstekammarjunkare 73
 —, Christina Charlotta, g. Stierneld 73
 —, Edvard, greve, kapten 73
 —, Nils, greve, kanslipresident 72—73
 —, Nils Philip, greve, landshövding 72—73
 —, Ulric Wilhelm, greve, överceremonimästare 72—73
 Gyllenberg, Gustaf Fredrik, greve, kansliråd, skald 89
 (Gyllenhorn,) Olof Jonsson, fogde 78
 (Gädda,) Anna Jonsdtr 77
 Göransson, Fredrik, fil. dr, industriman 115
- Hadorph, Johan, d. ä., riksantikvarie 66
 Hagsten, Allan, docent 107
 Hafström, Georg, kommandörkapten 111
 Hall, Louise, g. Mozart 94
 Hallén, Erik, tekn. professor 115
 (Hallkvedätten,) Erik Jönsson 75
 Hambraeus, Jonas, kyrkoherde i Paris 86
 Hamdahl, Arvid, adjunkt 111
 Hamilton, Henning Ludvig Hugo, greve, statsråd, universitetskansler 44
 —, Henning Robert Hugo A., greve, godsägare 24, 27, 30, 33
 —, Percy, greve, major 22, 30, 40, 116
 —, William, greve major 116
 —, Louise, f. Dickson 40
 —, Signe, f. Sköldberg 23—24, 27, 31, 33—35, 37, 40, 47, 57
 Hammer, Christian, juvelerare, samlare 83
 (Hammerstaätten,) Nils Erensislesson, lagman 78
 Hansen, Hans Christian, dansk statsminister 106
 Hansson, Bertil, skriftställare 107
 —, Hans, direktör, kommunalman 110
 —, Per Albin, statsminister 105—106
 Harald härdråde, norsk konung 79
 Hartman, Sven, skriftställare 107
 Hartvig, ärkebiskop i Bremen 12
 Hazelius, Jan, boktryckare 107
 Hebbe, Vendela, f. Åstrand, förf. 22
 Hedin, Sven, fil. dr, upptäcktsresande 114
 Hedtoft, Hans Christian, dansk statsminister 106
 Hedvall, J. Arvid, professor, kemist 115
 Hedvig Sofia, prinsessa 72
 (Hegle,) Elisiv Pedersdtr 78
 (—,) Peder Åkesson, riddare 78

- Heijkenskjöld, Adolf, major, gymnastikdirektör 86
- Helena (Elin) av Skövde, helgon 11—18, 21, 61—65
- , Holmger Knutssons änka 74
- Pedersdtr se Ulfeld
- Helga Bengtsdtr se vingad pil
- Hellner, Johannes, utrikesminister 98
- Henning, Gerhard, konstnär 96
- Henschen, Helga, konstnär 108
- Hentzel, Marc (Karl Marcus), konstnär, förf. 108
- Herlitz, Nils, professor i statsrätt, politiker 75
- Hermansson, Carl-Henrik, politiker, chefredaktör 108
- Heurlin, Christopher Isac, biskop 94
- Hierta, ätt 71
- Hildebrand, Bengt, professor 75
- , Bror Emil, riksantikvarie 69
- Hjelm, Carl Johan, dekorationsmålare, arkitekt 84
- Holmger Birgersson se Rörrik Birgerssons ätt
- Karlsson se Lejonbalk
- Knutsson, konungason 74
- Holmström, Tora Vega, konstnär 95
- Hoppenstong, finländsk släkt 111
- (Horn,) Cecilia Jakobsdtr 79
- , Leopold Lorentz von, kommandörkapten 87
- Hylander, släkt 92—94
- Håkan Matsson se Båt av Billa
- Hård, Gustaf, smed 89
- , Johan Ludvig, greve, överste 89
- Hägberg, Sigfrid, civilingenjör 109
- Höglund, Zeth, borgarråd 105
- Höggqvist, Emilie, skådespelerska 8
- Ibsen, Henrik, norsk förf. 26, 46, 49, 51, 53
- Ichsell, Jacob, pagehovmästare 89
- Ingerd, konungadtr 79
- Israel Andersson se And
- Ivar Axelsson se Tott
- Iveroth, Axel, direktör 100
- Jaensson, Knut, fil. dr, förf. 106
- Jansson, Heribert, kyrkoherde i Berlin 104—105
- Jaroslav, rysk storfurste 79
- Jarring, Gunnar, ambassadör 101—102
- Jes Persson se skank
- Joachimsson, Anna, g. Norbeck 109
- Johan Birgersson, häradshövding 78
- Sverkerson, konungason 78
- Johansson, Christian, premiärdansör, danspedagog 1, 3—4, 9—10
- , Johan Alfred (Java-Johan), verkställare 109
- Johnson, Eyvind, fil. dr, förf. 107
- Jon Abjörnsson se sparre över blad
- Josefina, drottning 2—3, 25, 73
- Josephson, Ernst, konstnär 108
- Juhlin, Julius, statsråd 110
- Jung, Jacob, kammartjänare 89
- Jöns Abjörnsson se stjärna
- Birgersson i Hacksta 78
- Jösse Ivarsson se vingat svärd
- Karl IX, konung 68
- XI, konung 72
- XII, konung 72
- XIV Johan, konung 1, 6, 8—9, 82, 111
- XV, konung 25
- , prins, hertig av Västergötland 103
- Knutsson, konung 115
- Ormsson se Gumsehuvud
- Sverkerson, konung 13, 16—18, 61—65
- Karsten Christopher Christian, förste hovsångare 2, 6, 8
- , Christoffer, språklärare 2
- , Maria, f. Stebnowska 2, 4, 6, 8, 10
- Katarina Bengtsdtr se Königsmark
- Kerstin Larsdtr, g. m. Anders Larsson i Olstorp 93
- Key, Helmer, fil. dr, chefredaktör 97
- , Ellen, förf., pedagog 96
- Keynes, John Maynard, engelsk nationalekonom 98
- Keyser, Henrik, boktryckare 71
- Kielland, Alexander, norsk förf. 49, 51
- Kierkegaard, Sören, dansk filosof 26
- Kjellberg, Erik, träsnidare, brukspatron 70
- , Gerda, läkare 106
- Kjellgren, Josef, förf. 107
- Kleberg, Tönnes, överbibliotekarie 84
- Klemming, Gustaf Edvard, överbibliotekarie 20, 113
- (klöverblad, 3,) Cecilia Sigmundsdr 78
- (—), Sigmund Keldorsson, riksråd 78
- Knut IV (den helige), dansk konung 14
- Arnbjörnsson se Vinstorpaätten
- Eriksson se balk med sparrar
- Lavard, dansk hertig 13—14, 18, 20, 64
- länge, konung 74
- Knös, Olof Andersson, lektor, historiker 112 man 112
- Kol, tronpretendent 77
- Kolmodin, Johannes, professor, orientalist 102
- Kovalevskij, Sonja, professor, matematiker 50
- Kraemer, Niklas Adolf von, ryttmästare 88
- , Niklas Johan von, 1:e korpral 88
- Kreuger, Ivar, finansman 97, 106, 109, 112
- Krig, Frans, soldat 111
- Kristian I, konung 75
- Kristieni Bengtsson se fyrstycad sköld och Oxenstierna
- Nilsson se Vasa
- Kristina, drottning 19—20
- (Krumme,) Botil Nilsdtr 80
- Kruse af Elghammar, Wilhelm Anton, livdrabant 88
- Kurck, ätt 78
- Kylberg, Carl, konstnär 96
- (Königsmark,) Katarina Bengtsdtr 77
- Körning, David 79
- Lacotte, Pierre, fransk koreograf 1
- Lagerbring, Sven, professor, historiker 114
- Lagercrantz, Carl Adolf, överste 86
- Landquist, John, professor, psykolog 107
- Lang, Conrad Fredrik, generalkonsul 112
- Larsson, Anders, kronoskogvaktare 93
- , Lars-Olof, docent 76, 78
- Lassalle, Ferdinand, tysk politiker 56

Laurentius Odonis, domprost 61
 Leche Löfgren, Mia, förf. 108
 Leffler, Gustava, f. Mittag, 23, 27, 31, 33, 36
 Leffler-Edgren, Anne Charlotte, förf. 22—23,
 25—39, 41—59
 (Leijonhufvud,) Erik Abrahamsson, riksråd 75
 (Lejonansikte,) Bengt Nilsson 78
 (Lejonbalk,) Holmger Karlsson 74
 Lewenhaupt, Adam, greve, överstekammarher-
 re, heraldiker 71, 87
 Lowerentz, Sigurd, arkitekt 114
 Lidman, Hans, förf. 113
 Liedgren, Jan, teol. dr 74—75, 80
 Liljegren, Johan Gustaf, riksantikvarie, riks-
 arkivarie 68
 Liljeholm, A. Filip, fil. dr 77
 Liljencrantz, Carl August, frih., kapten 87
 —, Johan, frih., landshövding 86
 Lilliehöök, ätt 71
 —, Gösta, generallöjtnant 86
 Lindau, Paul, tysk förf. 54
 Lindberg, August, ordf. i LO, 105
 —, Bengt J., professor, psykiater 115
 —, Hugo, advokat 106, 108
 —, Per, fil. lic., regissör 106
 Linde, Gunnar, lektor 14, 17—18, 21
 Linder, Erik Hjalmar, professor, litteraturhi-
 storiker 95
 Linderot, Sven, tidningsman, politiker 108
 Lindfors, Anders Otto, professor i latin 94
 Linroth, Clas Gustaf, kammarherre 90
 Lindström, Rickard, chefredaktör 106
 Linné, Carl von, professor, botanist 108, 113
 Ljungman, finländsk släkt 111
 —, Nils Volter, apotekare 111
 Loenbom, Samuel, urkundsutgivare 72
 Lorén, Viktor E., donator 23, 45—46
 Lovisa av Baden, storhertiginna 103
 — Ulrika, drottning 72, 89
 Lund, Maria, g. Åstrand 23
 Lundberg, Birger, landsarkivarie 80
 —, Gunnar, socialdemokratisk politiker 106
 Lundén, Tryggve, teol. dr 21, 61—64
 Lundholm, Kjell-Gunnar, rektor 75, 78
 Lundkvist, Artur, fil. dr, förf. 106
 Lundqvist, Emil, industriman 97
 Löfqvist, Karl Erik, rektor 75—77
 Löfwall, Ake, kyrkoherde 111
 Löfwall-Malmström, Elisabeth 111

Magnus Birgersson, konung 61, 64
 Malcolm, Andrew, industriman 111
 Manderström, Ludvig, krigsråd 89
 Margareta, kronprinsessa 104
 Margit Mårtensdottr se Djäkn
 Maria Pavlovna, prinsessa 103—105
 Marroth, Fredrika, kammartjänare 9—10
 Martinson, Harry, fil. dr, förf. 107
 Mats Håkansson se Båt av Billa
 Matthis, Henry Peter, förf. 106
 Mazer, Carl Peter, konstnär 112
 Meurling, Per, fil. dr 107
 Meyerbeer, Giacomo, tysk-fransk kompositör
 4
 Milveden, Ingvar, docent 62

Mittag-Leffler, Gösta, professor, matematiker
 23, 30, 36, 39
 Moberg, Vilhelm, förf. 107
 Modéer, Ivar, professor, språkforskare 74
 Mohlström, Sigfrid, verkstadschef 109
 Molbeck, Christian, dansk professor 83
 Montgomery-Silfverstolpe, Malla, förf. 4
 Mozart, Carl Gustaf, prost 94—95
 —, Jonas Svensson, stabstrumpetare 94
 Müller, Johannes Erik, katolsk biskop 16
 Munthe, Arne, rektor 79
 —, Axel (Puck), läkare 104—105
 Myrdal, Alva, statsråd 105
 —, Gunnar, professor, statsråd 98—100
 Mårtensson, Martin, löjtnant 87
 Möller, Gustav, statsråd 105
 Mörner, Charlotte, g. Wachtmeister 4

Nabb, Abraham, kock 89
 (Natt och Dag,) Bengt Stensson, riksråd 76
 (—,) Cecilia Magnusdottr 74
 (—,) Erik Stensson 75
 Naumann, Erik, förste arkivarie 83
 Neikter, Jacob Fredrik, professor biblioteks-
 man 84
 Nicolaus, Hermanni, biskop 61
 Nils Abjörnsson se Sparre av Tofta
 — Ereniglesson se Hammerstaätten
 — Jönsson se Oxenstierna
 — Åkesson se Galen
 Nilsson, Torsten, utrikesminister 105—106
 Nissvandt, Karin, g. Bernadotte 103, 105
 Norbeck, Axel, direktör 109
 —, Olle, bankdirektör 109—110
 Nordau, Max, tysk-ungersk förf. 50
 Nordenskjöld, August, bergshauptman, alke-
 mist 113
 Nordin, Carl Gustaf, biskop 72
 Nordström, Ludvig, förf. 91
 Noring, Gustaf (Ali Nouri), turkisk general-
 konsul 102, 113
 Nygaardsvold, Johan, norsk statsminister 106
 Nylén, Anna-Maja, förste intendent 111
 Nyström, Anton, läkare, skriftställare 112
 —, Per, landshövding 107

Odenius, Victor, med. professor 115
 Ohlin, Bertil, professor, statsråd 98
 Olav Haraldsson (den helige), norsk konung
 14—15, 18, 79
 Olinder, Gunnar, rektor 115
 Olof Jonsson se Gyllenhorn
 — Jönsson se Stenbock
 — Larsson, ärkebiskop 76
 — Skötkonung, konung 79
 Olstorpssläkten från Stora Mellby 92—93
 Oskar I, konung 2—3
 — II (Oscar Fredrik), konung 25, 73, 103
 Otterbjörk, Roland, fil. lic. 74
 (Oxenstierna,) Bengt Nilsson, riksråd 76
 (—,) Kristiern Bengtsson, d. y., riksråd 78
 (—,) Nils Jönsson, riksråd 76

Palm, Conny, tekn. dr 109
 Parker, Theodore, amerikansk predikant
 41—42

- Pasquale del Pezzo, hertig av Cajanello 38, 51
 Paulsson, Göte, fil. dr 62—63
 Peccatel, Albrekt 75
 Peder Strangesen se Ulfeld
 — Åkesson se Hegle
 Peringskiöld, Johan, riksantikvarie 66—71
 —, Johan Fredrik, riksantikvarie 70
 Personne, Nils, fil. dr, skådespelare 1—2, 10
 Persson, Set, borgarråd 108
 Petau, Paul, franskt parlamentsråd 19—20
 Peterson, Lena, filolog 74
 Petrén, Gustaf, professor, kirurg 115
 Petri, Laura, fil. dr 112
 Pettersson, Primus Mortimer, konstnär 113
 Piltz, Gottlieb Magnus Teodor, överingenjör 109
 Pipping, Fredrik Wilhelm, rektor 112
 Pleijel, Anders Svensson, stabstrumpetare 94
 Porath, Christoffer, löjtnant 89
 Porthan, Henrik Gabriel, professor, historiker 112
 Puke, Johan, kapten 89
 Pålman, Cornelia 48

 Qvarnström, Gunnar, docent 99

 Rabenius, Nils, prost 83
 Rappe, Gustaf Wilhelm, frih., major 95
 Raquette, Gustaf, docent 102
 Renat, Johan Gustaf, kartograf 114
 Rhyzelius, Andreas Olai, biskop 67
 Ridderstad, Carl Wilhelm, överste 86
 Riesenfeld, Ernst, tysk kemist 114
 Rinman, Sven, förste bibliotekarie 106
 Riwkin, Josef, skriftställare 106
 Ros, Wilhelm, länsjägmästare 95
 Rosén, Jerker, professor, historiker 115
 Rosenfeldt, Werner von, amiral 113
 Rubenson, Jeanette, f. Leman 23, 39, 51
 Rudbeck, Olof, d. ä., professor, arkiater 66—67, 84
 Rumbyätten 79
 Ruuth, Erik, frih., kammarherre 4, 10
 Rääf, Leonhard Fredrik, kulturhistoriker 83
 (Rörk Birgerssons ätt.) Holmger Birgersson 79

 Sahlgren, Jöran, professor, språkforskare 80
 Sand, George (Aurore Dudevant), fransk förf. 51
 Sandberg, Erik Oskar, försäljningsdirektör 109
 Saxo Grammaticus, dansk historieskrivare 64
 Schantz, Carl Ludvig von, assessor i antikvitetarkivet 67, 70—71
 Schmid, Toni, fil. dr 18, 21, 61, 63—64
 Schmiterlöv, Adelheid von 95—96
 —, Catharina Mathilda, f. Rappe 95—96
 Schück, Henrik, professor, litteraturhistoriker 70—71
 Schwede, Johan, professor, filosof 113—114
 Schönthan, Franz, österrikisk förf. 54
 Segerstéen, Erik Hjalmar, stiftsbibliotekarie 113
 Seldén, Emili, f. Ulf sax 24
 Sigge Uddsson se Vinstorpaätten
 Sigismund, konung 16, 63, 90

 Sigmund Keldorsson se klöverblad, 3
 Sigrd Karlsdtr se Bonde
 Silfverhielm, Carl Reinhold, löjtnant 89
 —, Johan Isak, livdrabant 89
 Silfversparre, ätt 79
 Sjöberg, Olga, barnsköterska 103
 Sjöqvist, Erik, professor, arkeolog 116 (skank.) Jes Persson 74
 Sköld, Per Edvin, statsråd 105
 Sköldberg, Gerda, g. Sparre 23, 27, 43
 —, Malin, f. Astrand 22—25
 —, Orla, kontorist 24, 28, 30—32, 34
 —, Sven, docent 23, 26
 —, Sven Erik, medicinalråd 23—24, 31
 —, Tecla se Wrangel
 Snoilsky, Carl, greve, överbibliotekarie 48, 51
 Sofia, dansk drottning 112
 — Albertina, prinsessa 73
 Sparre af Rossvik, Erik, sjökaptan 24
 —, Viktor, major 23, 27, 30
 (— av Tofta,) Abjörn Sixtensson, drots 77
 (—,) Nils Abjörnsson, drots 77
 (— av Vik.) Arvid Gustafsson, riddare 80
 (Sparre av Aspäs,) Arvid Karlsson, kanik 80
 (sparre över blad,) Bengt Karlsson, häradshövding 75
 (—,) Elin Lindormsdtr 74
 (—,) Jon Abjörnsson 79
 (— över stjärna,) Arvid Knutsson, lagman 77
 Spielhagen, Friedrich, tysk förf. 54
 Staffan Ulfsson se Ulv
 Stalin, Josef, rysk diktator 109
 Stauning, Thorvald, dansk statsminister 106
 Stefan, ärkebiskop 12—15, 17—20, 61—64
 (Stenbock,) Anna Gustafsdtr 77
 (—,) Cecilia Olofsdtr 78—79
 (—,) Gustaf Olofsson, riksråd 77
 —, Magnus, greve, fältmarskalk 73
 (—,) Olof Jönsson, häradshövding 78
 (stengavlar, 3,) Bengt Algotsson 79
 (—,) Gunnar Algotsson 79
 Stierneld, Adolf Ludvig, frih., överkammarherre 73, 83
 Stjernman, Fredrik, skriftställare 107
 (stjärna,) Jöns Abjörnsson 79
 Stobaeus (Stobée), Anders Christian, livdrabant, 89
 —, Kilian, läkare 113
 Stolpe, Herman, förlagschef 107
 —, Sven, fil. dr, förf. 106—107
 Strahlenberg, Philipp Johann, kartograf 102, 114
 Stridsberg, Laura, bibliotekarie 111
 Strindberg, August, förf. 49, 53, 114
 Sträng, Gunnar, statsråd 86, 111
 Sture, Erik 78
 —, Karl 78
 —, Magnus 78
 —, Nils, riksråd 77
 —, Sten, d. ä., riksföreståndare 75, 78
 (—,) Svante Nilsson, riksföreståndare 76
 Styffe, Carl Gustaf, universitetsbibliotekarie 75—76
 (Styke,) Birgitta Arendsdr 74
 Sundahl, Eskil, arkitekt 114
 Sundblad, Gunnar, tekn. dr, industriman 97

Sundvall, Carl Fredrik, hovintendent, arkitekt 84

Sundvik, finländsk släkt 111

Svante Nilsson se Sture

Swedenborg, Emanuel, naturforskare 113

Sven Bryniolfsson 77

— Bryniolfsson se även gumsehuvud

Sverker d. ä., konung 65, 78

Sydow, Carl Wilhelm von, professor, folkminnesforskare 96

—, Max von, skådespelare 96

Söderblom, Nathan, ärkebiskop 19, 86

Söderlund, Gustaf, bankdirektör 100

Taglioni, Filippo, balettmästare 1, 10

—, Marie, italiensk dansös 1—4, 6—10

—, Paul, italiensk balettmästare 2

—, Sofia, f. Karsten 2

Tanner, Väinö, finländsk statsminister 106

Taube, Carl Oscar, greve, major 86

Tavast, Magnus Olofsson, biskop 112

Tegnér, Elof, universitetsbibliotekarie 81, 113

—, Esaias, d. ä., biskop, skald 4, 24

Tesch, Nils, arkitekt 114

Thiel, Ernest, finansman 99

Thorsson, Fredrik, statsråd 97

Thulstrup, Ake, fil. dr 107

Thunholm, Lars-Erik, fil. dr, bankdirektör 100

Tilas, Daniel, frih., landshövding 90—91

Tillgren, Josua, professor, överläkare 106

Tingsten, Herbert, professor i statskunskap 100, 110

(tjrhuvud.) Abraham Brodersson, riddare 80

Tolstoj, Leo, rysk förf. 53

(Tott,) Agneta Ivarsdtr 78

(—,) Erik Axelsson, riksföreståndare 79

(—,) Erik Åkesson, danskt riksråd 75

(—,) Ivar Axelsson, riksråd 78

(—,) Ulf Åkesson 74

(—,) Åke Axelsson, danskt riksråd 78

(—,) Åke Hansson, riksråd 76

Trafvenfelt, Mikael, furir 88

Tranmael, Martin, norsk politiker 106

Trolle, ätt 113

Troubetskoï, Alexandre, furste 2

Trulson, Anders, konstnär 115

Tullberg, Carl, kassör 90

Tungelfelt, Nils, ritare i antikvitetsarkivet 71

Tuve Månsson se delad sköld

Tyrgils Knutsson, marsk 77—78

Törneman, Axel, konstnär 96

Törngren, Per Henrik, läkare 107

Uggla, Bertil, överste 86

Ulf Åkesson se Tott

(Ulfeld,) Helena Pedersdtr 74

(—,) Peder Strangesen, dansk storman 74

Ulfv, släkt 115

Ulrika Eleonora, drottning 72

(Ulv,) Bengt Filipsson, riksråd 76

(—,) Bengt Gotskalksson, riksråd 74

(—,) Staffan Ulfsson, riksråd 77

Undén, Östen, utrikesminister 105

Wachtmeister, Arvid, greve, kapten 4

—, Rutger, greve, överstekammarjunkare 4

Wadström, Carl Bernhard, industriman, filantrop 113

Wahlström, Lydia, professor, historiker 106

Vaillat, Léandre, fransk skriftställare 1, 10

Walde, Otto, förste bibliotekarie 81—83

Valdemar I, dansk konung 13, 64, 112

— II sejr, dansk konung 78

Wall, Rudolf, chefredaktör 32

Walldén, Wilhelm, chefredaktör 32—33

Wallenberg, André Oscar, bankdirektör 97

—, Knut A., utrikesminister 97—99

—, Marcus, vice häradshövding, finansman 96—98

Wallentein, Per, auditör 88

(Vasa,) Kristiern Nilsson, drots 76

Vastovius, Johannes, katolsk historieskrivare 14, 16—18, 20

Weber, Dagobert, major, publicist 55

Wedberg, Birger, justitieråd 2

Verde, Leoo, konstnär 114

Werner, Johan Heinrich, boktryckare 67

Westin, Jacob, garvarålderman 83

Westman, Knut Bernhard, professor, kyrkohistoriker 17, 21, 63

Wicksell, Knut, professor, nationalekonom 97—98

Victoria, drottning 103—104

Wieselgren, Harald, bibliotekarie 26

Wigforss, Ernst, statsråd 105

Wikström, Hans, allmogemälare 111

Viktor IV, motpåve 12

Wiktorsson, Per-Axel, fil. dr 74

Wilhelm I, tysk kejsare 103

—, prins, hertig av Södermanland 103—104

Wilhelmson, Carl, konstnär 95

Willers, Wilhelm, vice häradshövding 72

Winberg, Johan, hovmästare 90

(vingad pil,) Cecilia Bengtsdtr 78

(—,) Helga Bengtsdtr 78

(vingat svärd,) Jösse Ivarsson 74

(Vinge,) Björn Nilsson, lagman 74

(Vinstorpaätten,) Knut Arnbjörnsson 74

(—,) Sigge Uddsson, biskop 76

Virgin, Amélie, f. Tornérhielm 112

—, Claes, landshövding 112

Wirilander, Kaarlo, fil. dr 87

Wirsén, Carl David af, fil. dr, skald 30, 47—48

Vossius, Isaac, kgl. bibliotekarie 19—20

Wrangel, Carl Gustaf, greve, publicist 22—23, 28—35, 37—40, 44, 49, 54—56, 58

—, Carl Gustaf Anton, greve, österrikisk major 29, 35

—, Erik, kammarherre, lagman 89

—, Tecla, f. Sköldberg 22—60, 116

Wuori, Eero, finländskt statsråd 106

Zennström, Per-Olov, skriftställare 108—109

Zetterberg, Johan, jordbrukare, politiker 2

Zielfelt, Lennart, kapten, genealog 115

Zola, Émile, fransk förf. 45—46

Zorn, Anders, konstnär 22, 95, 116

Åke Axelsson se Tott

— Hansson se Tott

Astrand, Samuel, prost 23

(Änggätten,) Bengt Larsson 76

Ödvall, Gunnar, fotograf 116

Öhman, Meta, f. Norbeck 109—110

(Örnfot,) Erik Magnusson, riksråd 78

Örnhielm, Claudius, rikshistoriograf 66

Östberg, H. O., lektor 21

Östenson, Stig, läkare, genealog 78

Östlund, Erik, civilingenjör 109

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

SJUOTTOTREDJE ÅRGÅNGEN
1977

STOCKHOLM

Norstedts Tryckeri, Stockholm 1978

UTGIVEN AV
PERSONHISTORISKA SAMFUNDET
GENOM
ÅKE LILLIESTAM

MEDEL TILL UTGIVNINGEN HAR ANSLAGITS AV
DAGMAR OCH SVEN SALÉNS STIFTELSE, PATRIOTISKA
SÄLLSKAPET OCH STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

INNEHÅLL

	sid.
Marie Taglionis skildring av besöket i Stockholm 1841. Av <i>Ake Lilliestam</i>	1— 10
Sankta Helena av Skövde, konung Karl Sverkersson och ärkebiskop Stefan av Uppsala — kring en helgonförklaring. Av <i>Tryggve Lundén</i>	11— 21
Thecla Sköldberg Wrangel. Av <i>Maj Sylvan</i>	22— 60
Notiserna om Elins av Skövde kanonisation. Av <i>Herman Schück</i>	61— 65
Johan Peringskiölds och hans efterföljares heraldiska arbeten för Riddarhuset. Av <i>C. G. U. Scheffer</i>	66— 71
En autografsamling från släkten Gyldenstolpe. Av <i>Uno Willers</i>	72— 73
Recensioner	
Medeltida personnamn. Av <i>Hans Gillingstam</i>	74— 80
Barnhusbarn och magistratspersoner. Av <i>Birgitta Lager-Kromnow</i>	80— 81
Högst nyttiga handböcker. Av <i>Harry Järv</i>	81— 84
Uppsala universitetsbibliotek. Av <i>Folke Sandgren</i>	84— 85
En utlandsförsamling från Gustaf II Adolfs tid. Av <i>Harald Riesenfeld</i>	85— 86
Gardeshistoria. Av <i>Pontus Möller</i>	86— 87
1755 års rulla. Av <i>L. O. Berg</i>	87— 88
Revolutionsförsöket 1756. Av <i>Ulla Johanson</i>	88— 90
Daniel Tilas' anteckningar. Av <i>Lisbeth Näslund</i>	90— 91
Estlandssvenska bönder. Av <i>Ulla Johanson</i>	91— 92
Västgötsk allmogesläkt. Av <i>Sten Carlsson</i>	92— 94
En gammalluthersk smålandsprost. Av <i>Chr. Callmer</i>	94— 95
Fröken på Tagel. Av <i>Gösta Berg</i>	95— 96
Marcus Wallenberg. Av <i>Leif Gidlöf</i>	96— 99
Tore Browaldh. Av <i>Bure Holmbäck</i>	99—101
Gunnar Jarring. Av <i>Lars Johanson</i>	101—102
Att vara född prins. Av <i>Elise Adelsköld</i>	103—105
Nordiska politiker. Av <i>Ake Kromnow</i>	105—106
Kulturtidskrifter på 30-talet. Av <i>Barbro Schaffer</i>	106—108
En marxistisk kulturkritiker. Av <i>Ake Lilliestam</i>	108—109
Smärre recensioner	109—111
Tidskriftsöversikt	111—116
Anmärkning till Thecla Sköldberg Wrangel	116
Svenska Autografsällskapet och Personhistoriska Samfundets ordförande och sekreterare	117
Meddelande angående Personhistoriska Samfundets årsmöte 1977	117
Förkortningslista	118
Personregister. Av <i>Erik Eriksson</i>	119—126

